

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ZARF

Türkan SAMİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ZARF

Türkan SAMİ

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim
Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2024

KABUL VE ONAY

Türkan SAMİ tarafından hazırlanan “Eski Anadolu Türkçesinde Zarf” başlıklı bu çalışma, 30/05/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ceval KAYA (Başkan)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU
(Danışman)

Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

30/05/2024

Türkan SAMİ

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Türkan SAMİ

ÖN SÖZ

Tarihsel dönemler içerisinde her milletin dil yapısı değişiklik göstermiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan eserlere bakıldığında dil yapısının zengin olduğu ve bazı yapı değişiklikleriyle günümüz Türkiye Türkçesinin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Çalışmamızın amacı; zarfları çeşitli açılardan inceleyerek Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesi dil özelliklerinin iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Zarflar fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ve kendi grubunda veya türündeki kelimeleri zaman, yer-yön, durum ve miktarını belirten isimlerdir. Zarflar tıpkı sıfatlar gibi isimdirler ancak sıfatlar isimlerin önüne gelerek onların özelliklerini belirtirken, zarflar fiillerin önlerine gelerek onların özelliklerini belirtir. Zarflar fiillere doğrudan çekimsiz olarak bağlanan kelimelerdir. Çekim eki alan isimler zarf olmaz. Ancak çokluk eki, eşitlik eki, yönelme, bulunma, ayrılma vb. ekleri almış isimler cümle içerisindeki görevine bağlı olarak zarf olurlar. Ancak bu ekler zarfları fiille birleştiren çekim ekleri olmayıp adı zarflaştıran ekler konumundadır. Kelime gruplarında isimlerde zarfları ayrı ayrı ve etraflıca ele almak önemlidir. Bu nedenle çalışmada zarflar, köken bakımından, yapı bakımından ve işlev bakımından olmak üzere toplamda üç ana başlıkta detaylı bir şekilde sınıflandırılmış ve incelenmiştir. Çalışmada Eski Anadolu Türkçesinde yazılmış olan, toplamda sekiz manzum ve mensur eser incelenmiştir. Eserlerde yapılan incelemelerde, yazarların çevirilerine sadık kalınmıştır.

Tez çalışmamızda EAT döneminde özellikle 13. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıllar arasında yazılmış olan manzum ve mensur eserler üzerinden zarflar incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünde çalışmanın kapsamı ve metodu, çalışmanın önemi, yöntemi ile çalışmada incelenecek eserler hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde EAT dönemi ile EAT hakkında bilgi verilmiş aynı zamanda EAT döneminin dil özellikleri belirtilmiştir. İkinci bölümde gramercilerin zarflar hakkındaki açıklamalarına ve görüşlerine yer verilerek zarfların özellikleri belirtilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın temel konusu olan zarflar, üç ana başlık altında; Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı çalışmasında ele aldığı metot baz alınarak incelenmiştir. EAT döneminde yazılmış olan manzum ve mensur eserlerden örnekler alınıp zarflar incelenmiş ve açıklanmıştır.

Türk Dili çalışmalarında önemli kaynakların bulunduğu EAT döneminde yazılmış olan eserler üzerinde zarfların incelenmesi, dönemler arasında, değişen ve gelişen dil yapılarının karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinde yardımlarını esirgemeyen, çalışma sırasında bana yol gösteren, bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU'na; çalışmaya fikirleriyle destek olan sevgili hocalarım Prof. Dr. Mustafa ŞENEL'e ve Prof. Dr. Ceval KAYA'ya; her zaman yanımda olan aileme ve canım annem Nuriye SAMİ'ye; bu yolda beni yalnız bırakmayıp, maddi ve manevi her anlamda beni destekleyen kız kardeşim Sünbül SAMİ'ye çok teşekkür ederim.

Türkan SAMİ
Ardahan, 2024

ÖZET

SAMİ, Türkan. *Eski Anadolu Türkçesinde Zarf*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2024.

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesinde yazılmış olan metinlerde zarf konusu incelenmiştir. Çalışmada incelenen eserler: Ahmed Fakih *Kitābu Evsāfi Mesācidi’ş-Şerife*, Yûnus Emre *Dîvân*, Aşık Paşa *Garib-nâme*, Âşık Paşazade *Tevârîh-i Âli Osmân*, Dede Korkut, Şeyhî *Husrev ü Şîrin*, Mes’ud Bin Ahmed *Süheyl ü Nev-bahâr*, Şeyhoğlu Sadre’ d-dîn Mustafâ *Marzubân-nâme* olmak üzere toplamda sekiz manzum ve mensur eserdir.

Bu çalışmada, Zeynep Korkmaz’ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı eserinde zarfları ele aldığı yöntem baz alınarak üç başlıkta zarflar ele alınmıştır. Bunlar: 1. Kökenleri Bakımından Zarflar 2. Yapıları Bakımından Zarflar 3. İşlevleri Bakımından Zarflardır. Çalışmada incelenen manzum ve mensur eserlerde zarf örnekleri tespit edilerek bu başlıklar altında ele alınıp yazılmıştır.

Metin merkezli bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Eski Anadolu Türkçesi hakkında bilgi verilmiş, dönemin dil ve ses özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde tezimizin asıl konusu olan zarflar hakkında araştırmacıların görüşlerine ve zarfların özelliklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümünde üç temel başlıkta ele alınan zarflar Eski Anadolu Türkçesine ait manzum ve mensur eserler taranarak elde edilen örneklerle desteklenip açıklanmıştır. Taranılan bu eserlerden yola çıkılarak elde edilen verilerde sonuç bölümünde sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Eski Anadolu Türkçesi, Dede Korkut, Garib-nâme, Marzubân-nâme, zarf.

ABSTRACT

SAMİ, Türkan. *Adverb in Old Anatolian Turkish*, Master's Thesis, Ardahan, 2024.

In this study, the subject of adverbs was examined in texts written in Old Anatolian Turkish. Works examined in the study: Ahmed Fakih *Kitābu Evsāfi Mesācidi 'ş-Şerife*, Yûnus Emre *Dîvân*, Aşık Paşa *Garib-nâme*, Âşık Paşazade *Tevârih-i Âli Osmân*, Dede Korkut, Şeyhî *Husrev ü Şîrin*, Mes'ud Bin Ahmed *Sûheyl ü Nev-bahâr*, Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ *Marzubân-nâme* It is a total of eight works in verse and prose.

In this study, Zeynep Korkmaz's *Türkiye Turkish Grammar Shape Information* Adverbs were discussed under three headings, based on the method he discussed in his work. These are: 1. Adverbs in terms of their origins, 2. Adverbs in terms of their structure, 3. Adverbs in terms of their functions. Examples of adverbs were identified in the verse and prose works examined in the study and were discussed and written under these headings.

This text-centered study consists of three main parts. In the first part, information about Old Anatolian Turkish is given and the language and phonetic characteristics of the period are included. In the second chapter, the researchers' opinions about envelopes, which are the main subject of our thesis, and the characteristics of envelopes are included. In the third part, the adverbs discussed under three main headings are supported and explained with examples obtained by scanning the verse and prose works of Old Anatolian Turkish. The data obtained based on these scanned works are presented in the results section.

Keywords:

Old Anatolian Turkish, Dede Korkut, Garib-nâme, Marzubân-nâme, adverb

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM	5
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ GELİŞİMİ	5
1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ	5
1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMLERİ	5
1.2.1.13. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi	8
1.2.2. 14. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi	9
1.2.3. 15. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi	10
1.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ DİL VE SES ÖZELLİKLERİ	10
1.4.ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ESERLERİ	13
1.4.1. Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerife	13
1.4.2. Âşık Paşa, Garib-nâme	14
1.4.3. Âşık Paşazade, Tevârîh-i Âli Osmân	14
1.4.4. Dede Korkut Kitabı	15
1.4.5. Mes’ud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr	15
1.4.6. Şeyhî, Husrev ü Şîrin	16
1.4.7. Şeyhoğlu Sadre’d-dîn Mustafâ, Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî	16

1.4.8. Yûnus Emre, Dîvânı	17
2. BÖLÜM	18
ZARFLAR	18
2.1. GRAMERLERİMİZDE ZARFLARIN TANIMI	18
2.2. ZARFLARIN ÖZELLİKLERİ	20
3.BÖLÜM	22
ZARFLARIN SINIFLANDIRILMASI	22
3.1. KÖKENLERİ BAKIMINDAN ZARFLAR	22
3.1.1. Yabancı Kökenli Zarflar	22
3.1.2. Türkçe Kökenli Zarflar	22
3.2.YAPILARI BAKIMINDAN ZARFLAR	23
3.2.1. Basit (Yalın) Zarflar	23
3.2.2.Türemiş Zarflar	24
3.2.2.1. Addan Türemiş Zarflar	24
3.2.2.1.1.Addan Ad Çekim Ekleriyle Türeyen Zarflar	24
3.2.2.1.1.1.+ra, +ArI<+gArU Yön Gösteren Ekler ile Kurulan Zarflar	25
3.2.2.1.1.2. +In/+Un Vasıta Durumu Ekleri ile Kurulan Zarflar	27
3.2.2.1.1.3. +çA Eşitlik Durumu Eki ile Kurulan Zarflar	28
3.2.2.1.1.4. +DAn Çıkma Durum Eki ile Kurulan Zarflar	30
3.2.2.1.1.5. +DA Bulunma Durumu Eki ile Kurulan Zarflar	32
3.2.2.1.1.6. + (y)A Yönelme Durum Eki ile Kurulan Zarflar	34
3.2.2.1.1.7. +IA Vasıta Durumu Eki ile Kurulan Zarflar	35
3.2.2.1.1.8. +IAr Çokluk veya Çokluk, İyelik Eki ile Kurulan Zarflar	37
3.2.2.1.2.Addan Ad Yapım Ekleri ile Kurulan Zarflar	39
3.2.2.1.2.1. +Iık/+IUk Eki ile Kurulan Zarflar	39
3.2.2.1.2.2. +CA Eki ile Kurulan Zarflar	40
3.2.2.1.2.3.+cIık/+cUk Eki ile Kurulan Zarflar	42

3.2.2.1.2.4.+cAk Eki ile Kurulan Zarflar	43
3.2.2.1.2.5.+II/+IU Eki ile Kurulan Zarflar	45
3.2.2.1.2.6.+sIz/+sUz Eki ile Kurulan Zarflar	46
3.2.2.1.2.7.+II/+IU, +sIz/+sUz Eki ile Kurulan Zarflar	47
3.2.2.1.2.8. +lAyIn Eki ile Kurulan Zarflar	48
3.2.2.1.2.9.+DIr/+Dur Bildirme Eki ile Kurulan Zarflar	49
3.2.2.2.Fiilden Türemiş Zarflar	50
3.2.2.2.1. Fiilden -Ik/-Uk Ekleri ile Türetilen Zarflar	50
3.2.2.2.1.1.-Ik/-Uk Eki ile Kurulan Zarflar	51
3.2.2.2.2. Fiilden Zarf-Fiil Ekleri ile Kurulan Zarflar	51
3.2.2.2.2.1. Zarf-Fiil Ekleri ile Türeyen Zarflar	51
3.2.2.2.2.1.1. - (y)A Eki ile Kurulan Zarflar	53
3.2.2.2.2.1.2. - (y)U/Ü/I/İ Eki ile Kurulan Zarflar	55
3.2.2.2.2.1.3. -(y)Up Eki ile Kurulan Zarflar	57
3.2.2.2.2.1.4. -(y)UbAn Eki ile Kurulan Zarflar	59
3.2.2.2.2.1.5. -(y)UbAnIn Eki ile Kurulan Zarflar	60
3.2.2.2.2.1.6. -(y)ArAk Eki ile Kurulan Zarflar	62
3.2.2.2.2.1.7. -(y)IncA/-(y)UncA Eki ile Kurulan Zarflar	64
3.2.2.2.2.1.8. -(y)IcAK Eki ile Kurulan Zarflar	66
3.2.2.2.2.1.9. -(y)AII Eki ile Kurulan Zarflar	68
3.2.2.2.2.1.10. -mAdIn Eki ile Kurulan Zarflar	70
3.2.2.2.2.1.11. -(i)ken Eki ile Kurulan Zarflar	72
3.2.2.2.2.1.12. -DUkçA/-DIkçA Eki ile Kurulan Zarflar	73
3.2.2.2.2.1.13. -dUkdA Eki ile Kurulan Zarflar	75
3.2.2.2.2.1.14. -DIğIndA Eki ile Kurulan Zarflar	77
3.2.2.2.2.1.15. -dUgIncA Eki ile Kurulan Zarflar	78
3.2.3.Kelime Grubu Yapısındaki Zarflar	79
3.2.3.1. Tekrar Grubu Biçimindeki Zarflar	81

3.2.3.2. Ad Tamlaması Biçimindeki Zarflar	84
3.2.3.3. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Zarflar	86
3.2.3.4. Edat Grubu Biçimindeki Zarflar	87
3.2.3.5. Sıfat-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar	90
3.2.3.6. Zarf-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar	91
3.2.3.6.1. -A Eki ile Kurulan Zarflar	93
3.2.3.6.2. -U/-I Eki ile Kurulan Zarflar	93
3.2.3.6.3. -(y)Ip/-(y)Up Eki ile Kurulan Zarflar	94
3.2.3.6.4. -(y)UbAn Eki ile Kurulan Zarflar	94
3.2.3.6.5. -(y)UbAnı Eki ile Kurulan Zarflar	94
3.2.3.6.6. -(y)ArAk Eki ile Kurulan Zarflar	94
3.2.3.6.7. -(y)IncA/(y)UncA Eki ile Kurulan Zarflar	95
3.2.3.6.8. -IcAk Eki ile Kurulan Zarflar	95
3.2.3.6.9. -iken/-ken Eki ile Kurulan Zarflar	95
3.2.3.6.10. -mAdAn Eki ile Kurulan Zarflar	95
3.2.3.7. Ad-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar	96
3.2.3.8. Bağlama Grubu Biçimindeki Zarflar	98
3.2.3.9. Kısaltma Grubu Biçimindeki Zarflar	100
3.2.3.10. İsnat Grubu Biçimindeki Zarflar	102
3.2.3.11. Cümle Kuruluşundaki Zarflar	103
3.2.3.12. Birleşik Kelime Yapısındaki Zarflar	104
3.3. İŞLEVLERİ BAKIMINDAN ZARFLAR	106
3.3.1. Zaman Zarfı	106
3.3.2. Yer ve Yön Zarfı	108
3.3.3. Tarz Zarfı	110
3.3.3.1. Nitelik Zarfları	111
3.3.3.2. Durum Zarfları	112
3.3.3.2.1. Benzerlik Bildiren Zarflar	112

3.3.3.2.2. Birliktelik Bildiren Zarflar	114
3.3.3.2.3. Dilek Bildiren Zarflar	115
3.3.3.2.4. “Görecelik, bakımından, hatırlatma, öyle sayma (farz etme), zıtlık” Bildiren Zarflar	116
3.3.3.2.5. Karşılaştırma Bildiren Zarflar	117
3.3.3.2.6. Kesinlik Bildiren Zarfları	118
3.3.3.2.7. Pekiştirme Bildiren Zarflar	119
3.3.3.2.8. Olasılık (ihtimal), duraklama (tereddüt), şüphe ve şaşırma Bildiren Zarflar	120
3.3.3.2.9. Sebep Bildiren Zarflar	121
3.3.3.2.10. Sınırlama Bildiren Zarflar	123
3.3.3.2.11. Tekrarlama Bildiren Zarflar	124
3.3.3.2.12. Üleştirme Bildiren Zarflar	126
3.3.3.2.13. Vasıta Bildiren Zarflar	127
3.3.3.2.14. Yaklaşıklık Bildiren Zarflar	127
3.3.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları	129
3.3.4.1. Eşitlik Derecesi Bildiren Zarflar	130
3.3.4.2. Üstünlük Derecesi Bildiren Zarflar	131
3.3.4.3. En Üstünlük Derecesi Bildiren Zarflar	132
3.3.4.4. Aşırılık Derecesi Bildiren Zarflar	133
3.3.5. Soru Zarfları	134
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	138
EKLER	142
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU	142
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET İZNİ FORMU	143
ÖZ GEÇMİŞ	144

KISALTMALAR DİZİNİ

DK	Dede Korkut Kitabı
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
GN	Garib-nâme
HŞ	Hüsrev ü Şirin
KEMŞ	Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerife
MN	Marzubân-nâme
s .	Sayfa
SN	Süheyl ü Nev-bahār
TVRH	Tevârîh-i Âli Osmân
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire
YED	Yunus Emre Divânı
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Dil insan ile insan, insan ile toplum, insan ile evren arasında iletişimi sağlayan en güçlü bağlardan biridir. Toplumlar bütün özelliklerini dillerine yansıtmışlardır. Bir millet ancak kendi diliyle var olabilmiştir. Tarihsel dönemler içerisinde toplumlar kendi gelenek göreneklerine, sosyal yapılarına bağlı olarak, konuştukları ve yazdıkları dilin, yapı ve şekil bakımından değişmesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu değişmeler neticesinde dilin oluşumu ve gelişiminin takip edilmesi ve araştırılması tüm dünya için oldukça önemli olmuştur. Dil araştırmalarında en önemli somut kaynaklar kişiler tarafından kaleme alınmış yazılı kaynaklar olmuştur. Bu yazılı kaynakların incelenmesi ile tarihsel dönemler içerisinde kullanılan dilin yapısı ve şekli ortaya çıkmaktadır. Ancak yazılı kaynaklar, sadece dil çalışmalarına kaynaklık etmeyip aynı zamanda o toplumun tarih, coğrafya ve sosyolojik yapısı hakkında da bilgiler verir. Bu nedenle yazılı eserler dil çalışmaları dışında da diğer pek çok bilim dalına kaynaklık etmektedir. Yaptığımız bu çalışmada EAT dönemindeki eserlerde kullanılan zarfların tespit edilmesi dil araştırmaları için oldukça önemlidir.

EAT dönemi, 11. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk boylarının Anadolu'ya gelerek buraya yerleşmesiyle birlikte 13. yüzyıl sonunda yazılı eserler ile beraber gelişen bir yazı dili olmuş ve sonraki yüzyıllarda da etkisi devam ederek kullanılmıştır. Bu dönemde çeşitli Türk boylarının göçleri ile beraber, dönemin sosyal ve siyasi yapısı değişmiştir. Farklı Türk boylarının konuştukları ve yazdıkları dil eserlerde işlenmiştir. Bunun sonucunda bu dönemde gelişen ve şekillenen bir yazı dili ortaya çıkmıştır. Gelişen bu yazı dili ile döneme damgasını vurmuş pek çok şair ve onların yazdığı eserler Türk Dili çalışmaları için önemli birer kaynak oluşturmuştur.

Çalışmanın Kapsamı ve Metodu

Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesinde özellikle 13. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıllarda yazılmış olan manzum ve mensur eserlerde Ahmed Fakih *Kitābu Evsāfi Mesācidi*’ş-şerife, Yûnus Emre *Dîvân*, Âşık Paşa *Garib-nâme*, Âşık Paşazade *Tevârih-i Âli Osmân*, Şeyhî *Husrev ü Şîrin*, Mes’ûd Bin Ahmed *Süheyl ü Nev-bahâr*, Şeyhoğlu Sadre’d-dîn Mustafâ *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*, Dede Korkut kullanılan zarflar tespit edilerek yazılmıştır. Taranılan bu eserlerde kullanılan zarflar özellikleri açısından tasnif edilerek yazılmıştır. Çalışmada eserler taranarak elde edilen veriler

kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bilgiler dahilinde zarfların EAT dönemindeki kullanımı ve durumu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz boylarının Anadolu'ya göç ederek orada oluşturduğu bir yazı dili olarak ortaya çıkmıştır. Batı Türkçesinin temelini oluşturan EAT metinlerinde ilk dönemlerde sade bir dil kullanılırken son dönemlerde saray çevresinde aydın kesimin Arapça ve Farsçaya hayranlık duymasıyla dile yabancı kelimeler girmiştir. Dönemin değişen sosyal ve siyasal yapısıyla beraber değişen dil yapısının tespit edilmesi, dönem hakkında her alanda bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır.

EAT döneminde, sosyal ve kültürel yaşamına kaynaklık eden önemli yazarlar dönemin dil yapısını ve şeklini yazdıkları eserlere aktarmış ve bu da Türk dünyası için oldukça önemli bir dil malzemesi olmuştur. Ahmet Fakih, Âşık Paşa, Hoca Bin Mes'ûd, Şeyhî, Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Mevlana, Sultan Veled, Süleyman Çelebi, Gülşehri dönemin önemli yazarlarıdır.

EAT döneminin önemli yazılı ürünlerinde kullanılan zarfların özelliklerinin örneklerle beraber ortaya konulması EAT dönemi araştırmaları açısından oldukça önemlidir. Elde edilen verilerle Türkçenin EAT dönemindeki şekliyle bugün kullanılan Türkiye Türkçesi kullanımı arasında benzerlik veya farklılık açısından bize karşılaştırma imkânı sağlayacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın konusu olan zarflar, temel gövdesi bakımından Zeynep Korkmaz'ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* adlı çalışmasında zarfları ele aldığı yöntem baz alınarak ele alınmıştır. Korkmaz (2019, s. 36) bu çalışmasının ön sözünde:

“İşlenen konular örneklere bağlanırken bilgi birikimi ve hafızaya dayanan üç beş kelime ile örneklendirme yerine 1910 sonrasından günümüze kadar uzanan dönemde yazılmış olan roman, hikâye, şiir, deneme, anı vb. türden 300'ün üzerinde yığınlarca edebî eserle, bir kısım kültürel ve bilimsel eserin taranıp fişlenmesi yolu benimsenmiştir.”

Açıklamasını yaparak 1910 sonrası eserlerden örnekler alındığını ve çalışmasının içeriğinin buna göre düzenlendiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak Korkmaz'ın ele aldığı başlıklar altında Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini

yansıtan bazı kelimeler ele alınmamıştır. Bu nedenle bu çalışmada Korkmaz'ın ele aldığı yönteme tamamen bağlı kalmadan eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Korkmaz'ın 1910 sonrası eserleri baz alarak yayımladığı bu eserin temel omurgasına bağlı kalmakla birlikte; EAT döneminin dil yapısının temel özelliklerini belirten şekiller çalışmaya eklenmiştir. Böylelikle Korkmaz'ın çalışmasına bağlı kalınarak araştırmaya eklemeler yapılmıştır.

EAT dönemi zamanla kendinden önce ve kendinden sonraki dönemleri etkilemiştir. Dil sürekli değişen ve gelişen bir olgu olduğundan ve Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Türkçesi arasında belli bir sürenin bulunması göz önüne alındığında bu dönemler arasında oluşan dildeki yapı ve şekil farklılıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu bağlamda EAT döneminde kullanılıp (-UbAn, -UbAnın vb.) Türkiye Türkçesinde kullanılmayan eklerin olması olağan bir durumdur.

Bu dönemde yazılmış Türk Edebiyatı Tarihi ve Türk Dili açısından oldukça önemli olan şairler ve onların yazmış olduğu eserler üzerinden zarf örnekleri tespit edilmiştir. Bu dönemde yazılmış olan eserlerin incelenmesi, dönemin dil özelliklerini yansıtmaları açısından zengin birer kaynak oluşturmuştur.

Çalışmada Ele Alınacak Eserler

Çalışmada manzum ve mensur olacak biçimde iki farklı şekilde yazılmış olan eserler taranmıştır. Mensur türü eserler düz yazı ile yazılırken, manzum türü eserlerde belli bir ölçü ve kafiye ile duygu ve düşünceler dizeler halinde yazıya aktarılır. Çalışmada iki farklı yazılış şekli olan eserlerin incelenmesi çalışmaya zenginlik katacağından ve konu başlıklarının hem manzum hem mensur eserlere uygun olacağından çalışmada bu eserlerden faydalanılmıştır. Her başlık altında incelenen her eserden birer örnek vermeye özen gösterilmiştir. Çalışmanın konusu olan zarfların Eski Anadolu Türkçesinde manzum ve mensur eserlerdeki kullanım şekillerini gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızda Eski Anadolu Türkçesinde 13.yüzyıl sonu ve 15. yüzyıllarda yazılan; Hasibe Mazıoğlu çalışması olan Ahmed Fakih *Kitâbu Evsâdı Mesâcidi's-Şerife*, Mustafa Tatcı çalışması olan Yûnus Emre *Dîvân*, Muharrem Ergin'in çalışması olan *Dede Korkut Kitabı*, Kemal Yavuz'un çalışması olan *Âşık Paşa Garib-nâme*, Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç çalışması olan *Âşık Paşazade Tevârih-i Âli Osmân*, Faruk Kadri Timurtaş'ın çalışması olan *Şeyhî Husrev ü Şîrin*, Cem Dilçin'in çalışması olan

Hoca Bin Mesud'un *Süheyl ü Nev-Bahar*, Zeynep Korkmaz'ın çalışması olan Şeyhoğlu Sadre'd-dîn Mustafâ *Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî* adlı eserler taranarak zarflar tespit edilip incelenmiştir. İncelenen manzum eserlerde alınan örneklerde eser isminin kısaltmaları beyit ve dize numaraları parantez içerisinde verilerek gösterilmiştir. Mensur eserlerde alınan örneklerde ise eser isminin kısaltması ve sayfa numaraları parantez içerisinde verilmiştir.

1.BÖLÜM

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ GELİŞİMİ

1.1. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Türk dilinin belli tarihi döneminde oluşmuş, dilbilim açısından önemli eserlerin ortaya çıktığı ve Türk edebiyatının en önemli yazarlarının yetiştiği bir dönem olması açısından oldukça önemlidir. Çalışmamızda özellikle 13. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıllarda yazılmış eserler ele alınmıştır.

1.2. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMLERİ

Bu dönemlerde yaşanan olaylar Eski Anadolu Türkçesinin gelişmesine temel oluşturmuştur. Halka hitap etmek amacıyla kimi şairler saf Türkçe şiirler yazmakta iken, kimi saray çevresinde yetişmiş şairler ise Arapça ve Farsçanın etkisinde kalarak şiirler yazmıştır. Bu nedenle her yüzyılda yazılan eserlerde dil kullanımında gözle görülür farklar oluşmuştur. Eski Anadolu Türkçesi Oğuz boyları tarafından geniş bir coğrafyada kullanılmıştır. Devlet adamlarının Türkçe kullanımındaki tutumları dilin hem saray çevresinde hem de halk tarafından kullanılıp yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi Batı Türkçesinin ilk dönemini oluşturmaktadır ve 13. yüzyılda başlayıp 16. yüzyılın ilk evresine değin sürmüştür. 16. yüzyıldan sonrada yerini Osmanlı Türkçesine bırakmıştır. Eski Oğuz Türkçesinin en sık kullanılan adı Eski Anadolu Türkçesi olmuştur. EAT sadece Anadolu coğrafyasında kullanılmamış, Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Irak ve Suriye’de kullanılıp geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. 14. yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkan coğrafyasında da kullanılmıştır (Ercilasun, 2016, s. 438).

EAT, Batı Türkçesinin ilk dönemidir ve 13. yüzyıldan 15. yüzyılın ikinci dönemine kadar devam eden bir dönem olmuştur. EAT büyük bir bölgede yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu dilin gelişmesinde ve oluşmasında; Selçukluların 1040’da Gaznelileri yenmesi, 1064 Ani bölgesinin alınması, 1071 Malazgirt savaşı ve 1077 Süleyman Şah’ın Anadolu Selçuklu Devletini kurması vb. durumlar etkili olmuştur.

Oğuzların Anadolu'ya göç etmeleriyle beraber Oğuz Türkçesi devlet adamlarının teşvikiyle geniş bir alanda kullanılmıştır (Öztürk, 2017, s. 18-19).

Ergin (2001, s. 60) Batı Türkçesinin toplamda üç döneme ayrıldığını belirtmiştir. Bunlar:

1. Eski Anadolu Türkçesi
2. Osmanlıca
3. Türkiye Türkçesidir (Ergin, 2001, s. 60).

EAT dönemi, 13. ve 15.yüzyıllar arasında büyüyen dönemin adıdır (Teker ve diğerleri, 2010, s. 61). Tabi bu yüzyıllar öncesinde bu dilin gelişmesini, oluşmasını sağlayan etkenler olmuştur. Dil tarih boyunca bir anda oluşan bir olgu olmamıştır. Anadolu'ya göç eden Oğuz boyları o dönemin dilinin şekillenmesini sağlamış ve bunu yazdıkları eserlere yansıtmışlardır.

11. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk boyları sürekli olarak göç halinde olmuşlardır. Bu göçlerle beraber Anadolu büyük ölçüde Türkleşmiş ve Anadolu'da yeni kültür ve ilim merkezleri oluşmaya başlamıştır bunların sonucunda yeni bir yazı dili ortaya çıkmış ve buna da Oğuz Türkçesi ya da Batı Türkçesi denilmiştir. Bugün birtakım küçük farklılıklarla Türkiye Türkçesine, Azeri Türkçesine, Türkmen Türkçesine kadar uzanan bu yazı dilinin ilk merhalesi Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi 13. ve 15. yüzyılları kapsamakla beraber bu sınırlar içinde kalmamış bazı özelliklerini 16. yüzyılda yazılmış eserlere de aktarmıştır (Teker ve diğerleri, 2010, s. 65-68).

Eski Anadolu Türkçesi için Almanca Altosmanische sözcüğünü karşılayan eski Osmanlıca adı kullanılmıştır bunun nedeni ise Osmanlı Devleti'nden önce kurulan Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemlerinde içermesindendir. Ayrıca bazı dilci araştırmacılar, Eski Anadolu Türkçesi terimini, Anadolu haricindeki Osmanlıda oluşan eserleri kapsamadığını belirtip, buna karşılık olarak tarihi Türkiye Türkçesi teriminin kullanılmasının daha doğru olacağını belirtmişlerdir. Fakat hem eski Osmanlıca hem de tarihi Türkiye Türkçesi biçimindeki adlandırmalar sık kullanılmamıştır. Araştırmacılar arasında yaygınlık kazanan isim Eski Anadolu Türkçesi olmuştur. Böylece günümüzde Türkiye Türkolojisinde bu isim kullanılmıştır (Özkan, 1995, s. 34). Anadolu coğrafyasında yıllar içerisinde ortaya çıkan sosyal, siyasi ve kültürel gelişmeler dikkate alınarak Eski Anadolu Türkçesi, dönemde yaşanan tarihi olaylar baz

alınarak sınıflandırılmıştır. Bunlar: Selçuklular dönemi, Beylikler dönemi ve Osmanlılar dönemi şeklinde kendi içinde toplamda üç döneme ayrılır

1. Selçuklular Dönemi: 11. ve 13. yüzyıllar arasını kapsamaktadır.

2. Beylikler Dönemi: 14. yüzyılları kapsamaktadır.

3. Osmanlılar Dönemi: 15. yüzyılın ortalarına kadar ki dönemi kapsamaktadır (Demir ve Yılmaz, 2010, s. 89).

13. ile 15. yüzyıllarda Anadolu’da birçok önemli yazarlar ve şairler mevcuttur. 13. yüzyılda Mevlana, Sultan Veled, Şeyyad Hamza vs. 14. yüzyılda Aşık Paşa, Hoca Mes’ud, bunun yanında 15. yüzyılda Ahmed-i Dâi, Şeyhi, Mercimek Ahmed, Hatiboğlu gibi yazarlar döneme damgasını vurmuş önemli şairler olmuştur. Bu dönemlerde yazılmış edebiyat tarihi açısından önem arz etmiş belli başlı önemli eserler ve şairler şunlardır;

Yunus Emre: Divan, Risâletü’n-Nushiyye

Ahmet Fakih: Çarh-nâme, Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidü’s Şerîfe

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî: Mesnevi, Divân-ı Kebir

Sultan Veled: Divân-ı Sultan Veled

Aşık Paşa: Garib-nâme

Gülşehri: Mantıku’t Tayr, Felek-nâme

Kul Mesud: Kelile ve Dimne Tercümesi

Hoca Mesud: Süheyl ü Nev-bahâr Mesnevisi

Şeyhî: Har-nâme, Husrev ü Şîrin

Aşık Paşazade: Tevarih-i Ali Osman

Sinan Paşa: Maârif-nâme

Yusuf-ı Meddah: Varka ve Gülşah

Süleyman Çelebi: Mevlîd

Yukarıda verilen şairler ve eserleri dışında da pek çok şair ve eser bulunmaktadır. Bu dönemde eser ve şairlerin çokluğu Eski Anadolu Türkçesi dönem dil çalışmaları için önemli kaynaklar sağlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi tarihi seyir içerisinde kendinden önceki dilin devamı olurken kendinden sonraki dil yapısına tesir etmiş bir dönem olmuştur. Kendine has dil yapısı olan bu dönemde sosyal ve siyasi yapının değişmesi dil yapısının değişmesine de neden olmuştur. Bu dönemin ilk yüzyılında yazarlar sade ve anlaşılır bir dil kullanırken

dönemin sonlarında devlet adamlarının İran devletiyle yakın temasa geçmesiyle Arapça ve Farsça tamlamalar dile etki etmiştir. Hem sade Türkçe yazma isteği hem de Arapça ve Farsça tamlamaların yazı diline girmesi bir ikilik oluşturmuş bu da eserlerdeki Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin yapısı ve şeklinin çeşitli yönlerden ele alınmasını sağlamıştır.

Batı Türkçesinin ilk devri olan EAT bilhassa Türkçenin kullanımı ve gelişiminden dolayı kendinden sonra gelen iki döneme göre farklılık gösterir. Batı Türkçesini Eski Türkçeye bağlayan bağlar EAT döneminde hala devam eder. Bu dönemden sonra Türkçede görülen birçok şekil ET döneminde ki eski biçimlerinin özelliğini taşır. Diğer yandan ekler ve köklerde birtakım yapı ve biçim farklılıkları göstermesiyle de Osmanlı Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nden biraz farklılık gösterir (Gülensoy, 2005, s. 213). Kendine has dil özellikleri bulunan Eski Anadolu Türkçesi kendinden önce ve kendinden sonraki devirlerde etkili olmuştur.

Eski Anadolu Türkçesinin cümle biçimi ise Türkçenin ilk dönemlerinden günümüze kadar tamamen benzer kalmış ve kendi çizgisini korumuştur. Hem nesirde hem de şiirdeki bu yapı anlaşılır, açık ve yalın bir yapı olarak kalmış kullanılan dil çok fazla yabancı kelimelere maruz kalmadan Türk dil yapısını koruyarak Osmanlıca dönemini başlatmıştır (Ergin, 2007, s. 18). Dil yapısının hemen hemen aynı kalmasının temel nedeni dönemdeki kimi yazar ve şairlerin Türkçe yazmaya gayret etmeleridir.

Orta Asya'da yaşayan Oğuz boylarının güney batıya göç ederek oluşturduğu bir yazı dili olarak ortaya çıkmış olan Eski Anadolu Türkçesi, zaman içerisinde iki kola ayrılmıştır. Bunlardan biri Azeri ve Doğu Anadolu bölümünü esas alarak Doğu Oğuzcası ya da Eski Azeri Türkçesi, bir başkasında Osmanlı bölümünü esas alan Batı Oğuzca'sıdır. 17. yüzyılda ortaya çıkan bu uyuşmazlık, yalnızca konuşma dilinde kalmış, yazı dili ise bu durumdan fazla etkilenmemiştir (Doğan, 2016, s. 215).

Eski Anadolu Türkçesinde yaşanan sosyal ve siyasal olaylar şairleri ve yazarları etkilemiş bunlarda doğal olarak yazdıkları eserlere tesir etmiştir. Dönemin dil yapısının daha iyi anlaşılması için bu dönemde farklı yüzyıllarda yazılmış olan eserlerin olduğu ve yazıldığı ortamı bilmek araştırmada incelediğimiz eserler hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada bu dönemde, yüzyıllarda yaşanmış olaylara yer vermeye gayret ettik.

1.2.1.13. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi

11. yüzyıl ikinci yarısında Büyük Selçuklu Devleti İran'ı ele geçirerek 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapısını Türklere tamamen açmıştır. I. Alaaddin döneminde (1219-1236) en parlak günlerini yaşayan Büyük Selçuklu Devletinin bu parlak günleri Moğolların saldırılarıyla bitmiştir. Anadolu'da yaşayan insanlar bu saldırılar sonucunda bunalımlı günler yaşamıştır. Artan savaşlarla beraber halk umutsuzluğa düşmüştür. Devlet otoritesinin boşluğuyla beraber halk manevi otoritelere bağlanma eğilimi göstermiştir. Mevlânâ Celâleddin, Hacı Bektaş-ı Velî, Âhî Evran gibi mutasavvıf şairler yazdıklarıyla tasavvuf düşüncesini yayarak halka umut ve huzur vermiş, ilahi aşkın huzuruyla halkı rahatlatmaya çalışmışlardır. Selçuklular ilk başta edebi dili Farsça, resmi dili Arapça olarak kullanmış, sonrasında ise belli bir süre Farsçayı da resmi dil olarak kullanmışlardır. Ancak bu dönemde daha çok Farsça şiir söyleyen aydın okumuş tabakaya karşı Anadolu'da Yesevi, Bektaşî, Haydari mutasavvıfları Farsça'ya karşı halkın kullandığı Türkçe ile şiirler yazmıştır (Mengi, 2005, s. 39-41).

1.2.2. 14. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi

13. yüzyıl ortalarında zayıflamaya başlayan Büyük Selçuklu Devleti bu yüzyılın sonlarına doğru yıkılmış ve Anadolu'da beylikler kurulmuştur. Bu beyliklerden biri olan Karamanoğulları Beyliğinden (Konya) Kerimü'd-din Karaman Bey'in oğlu olan Mehmed Bey Farsça'nın yanında hem sosyal alanda hemde politik işlerde Türkçe dışında başka bir dilin kullanılmaması konusunda titizlikle davranmıştır. Beyliklerin başında bulunan beylerin, şairlerin Farsçaya karşı Türkçe eserler yazmaya teşvik etmeleri ile bu yüzyılda eser sayısı çoğalmıştır. 14. yüzyıl önceki yüzyıla göre daha çok eserlerin verdiği yüzyıldır. 13. yüzyıl sonlarında kurulan Osmanlı beyliği girdiği savaşlarda zaferlerle dönerek sınırlarını genişletmiştir. Sınırların genişlemesiyle beraber Türkçenin konuşulduğu alanda genişlemiştir. Bu yüzyılda Türk beyleri şairleri etraflarında toplayarak onların Türkçe dilinde eserler yazmaya ve çeviriler yapmaya özendirmiş ve destek olmuşlardır. Böylece bu dönemde Arapça ve Farsça eserlerin yanında Türkçe eserler çoğalmıştır. Eserlerde Arapça ve Farsça terkipler olsada

Türkçenin kullanımı çok daha fazla olmuştur. Dönemde yazılan manzum ve mensur eserlerde Türkçe iyi bir şekilde işlenerek Arapça ve Farsçanın önüne geçmiştir. Kadı Burhaneddin, Âşık Paşa, Hoca Mes'ud, Gülşehrî, Şeyhoğlu Mustafa, Eflâki, Ahmedî, dönemin önemli şairleridir (Mengi, 2005, s. 65-77).

1.2.3. 15. Yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi

Bu yüzyılın başında Timur istilas ı ile sarsılan Osmanlıda edebi alanda duraklama yaşanmamıştır. Bu yüzyılın devam eden sürecinde Osmanlı Devleti sınırlarını genişletmiş Karamanoğulları ve Candaroğulları dışındaki tüm beylikleri egemenliği altına almıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşlarda elde ettiği zaferlerle beraber dönemin kültür ve refah seviyesi artmıştır. İlk başta Bursa ve Edirne olmakla beraber, Anadolu'da bilim ve sanat çalışmaları sürmüştür. Osmanlı şehzadelerinin vali oldukları şehirler bilim ve sanat çalışmaları çokça verimli ve etkili olmuştur. Bu dönemde yaşayan pek çok şair 13. yüzyılda ki şairlerden etkilenmiştir. Yüzyılın ilk yarısında yazılan eserlerde sade bir dil kullanılan bu dönemde, İstanbul'un fethiyle beraber saray çevresindeki aydınlar Farsça ve Fars edebiyatına ilgileri artmış bunu sonucunda ise Türkçe Farsça'nın etki alanına girmiştir. Bu yüzyıl şairleri şiir dilin İran şiirindeki uyuma yaklaştırmaya çabaları içerisinde girmesiyle yazılan eserlere yabancı kökenli pek çok kelime eserlerde kullanılmaya başlanmıştır. Nesir dilinde ise iki ayrı yol izlenmiştir; halkın anlayıp faydalanması için din ve tarih içerikli eserler de yalın bir dil kullanılırken bazı eserlerde sanatlı bir yapı ön planda tutulmuş ve sanatkarane bir üslup oluşmuştur. Ahmed-i Dâ'î, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Cem Sultan, Şehzâde Korkud dönemin önemli bir kaç şairidir (Mengi, 2005, s. 95-106).

1.3. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ DİL VE SES ÖZELLİKLERİ

Eski Anadolu Türkçesi yazılı eserlerle takip edebildiğimiz bir dönemdir. Bu dönemde ki yazılı eserlerde Arapça ve Farsçanın kullanılmasının yanında konuşma dilinin de yazılan eserlerde işlenmesi ile dil yapısı çeşitli olmuştur. Halk arasında kullanılan Türkçenin dönemin ilk yüzyılında yaygın bir şekilde kullanılmış daha sonraları ise yazarlar ve şairler saray çevresinde toplanarak daha çok Farsça ve Arapça

terkipli eserler ele almıştır ancak kimi yazarlar saf Türkçe ile yazmaya gayret etmiştir. Her yüzyılda dildeki bu değişimler eserlerde işlenmiştir. Aksan (2006, s. 54) Arapça ve Farsçanın etkisinin de olduğu bu dönem hakkında Türkçenin de büyük çabalar sarf ettiğini belirtmiştir. Bu dönemin ilk başlarında az miktarda bulunan, ancak zamanla yavaş yavaş artan Arapça ve Farsça kelimeleri kendisini hissettirmiştir. Bununla birlikte Türkçede bunun yanında türetme yolu ile gücünü korumaya çabaladığı görülmüştür (Aksan, 2006, s. 54).

Sadece Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanımı görülen kimi dil biçimleri, Türk Diline büyük kaynak oluşturmuş ve çeşitlilik katmıştır. Türk Dilinin diğer dallarında rastlanmayan veya çok sık görülmeyen gramer biçimleri konuşma dili vasıtasıyla yazı diline yansıtılmıştır. Yirmi dört Oğuz boyundan yirmi üçünün Anadolu'ya gelişi ve bunun haricinde diğer bazı Türk boyu faktörlerinde bulunmasıyla oğuz boyları ile oğuzların diğer faktörleri arasında bir takım ağız uyumsuzluğunun olması ile yazı dilinde farklılıklar kendini göstermiştir. Beylikler döneminde her beylik kendi bünyesinde kendini geliştirmiştir. Bu gelişmeler kendini eserlerde de göstermiş ve yazı dili ile konuşma dilinde herhangi bir fark gözetilmemiştir. Böylece EAT dönemindeki eserlerin çeşitli yönlerden incelenmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda bu gelişmeler dönemin dil özelliklerindeki çeşitli olmasını açıklar niteliktedir (Korkmaz, 2004, s. 95-105). Çeşitli Türk boylarının bir arada yaşaması ve her Türk boyunun konuşma dilinin çeşitli olmasıyla, yazı diline de bu çeşitlilik tesir etmiştir. Yazı dilindeki bu çeşitlilik Eski Anadolu Türkçesinin aslında diğer diller ile bağlantılı olmasını da sağlamıştır.

Oğuz boylarının Anadolu'ya gelerek oluşturduğu EAT dilinin kökeninde Oğuzca bulunsa da Kıpçak, Karluk, Harezm ve Çağatay Türkçelerinin dil unsurlarında yer yer bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud-Divanü Lügati't Türk isimli yapıtında Oğuzca ve Kıpçakça'nın benzer dil özelliklerini taşıdığını söylemesiyle Oğuzca dil özellikleri hakkındaki ilk bilgiyi ediniriz. Eski Türkçenin devamı olan ve 11. yüzyılda yansımaya başlayan Orta Türkçe döneminin lehçeleri arasında olan EAT bu dönemlerde farklı karakteristik özellikler taşımasıyla özel bir yer edinmiştir (Bayat, 2003, s. 143). Dönemde yazılan eserlere bakıldığında dildeki çeşitlenme kendini net bir şekilde gösterir.

Eski Anadolu Türkçesinin dil yapısı gelişip ortaya çıkarken, ayrıcalıklı bir ağız yapısında olduğu ve diğer şivelerin ve dillerin etkisiyle ilerlediği söylemek yanlış olmaz. EAT döneminde eserlerde görülen ve kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler bu dönemde Eski Anadolu Türkçesine tesir etmiştir. Kimi araştırmacıların EAT dönemini “diyalektler ötesi” olarak benimsemesi bundan ötürüdür (Napolnova, 1994, s. 334).

EAT dönemi yabancı kelimelerin az kullanılması ile Batı Türkçesinin yabancı kelimelerden arınmış saf ve berrak dönemidir. Bu dönemde Türkçe yazılan eserlere Arapça ve Farsça sözcükler görülmeye başlanmıştır. Ancak Arapça ve Farsça sözcükler ilk başlarda dilde kullanılmaya başlanmış ve dönemin sonlarına doğru etkinliğini artırmış böylece Osmanlı Devleti’nin ve Türklerin uzun süre kullandığı Osmanlıcanın ortaya çıkışını hızlandırmış ve yardımcı olmuştur. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan eserlerde Arapça ve Farsça sözcükler görülmeye başlanmış ancak pek fazla kullanılmamıştır. Bu bağlamda bu devrin bitimine yakın terkipler de anlaşılır, sade ve yalın olmuştur. Türkçe olmayan kelimelerin kullanılması açısından bu dönemde yazılan manzum ve mensur eserlerde büyük farklar oluşmuştur. Giderek fazlalaşan yabancı sözcük ve terkipler çoğunlukla nazım biçiminde yazılan eserlerde kendini belli ettirmiştir. Nesir dili sade, açık ve anlaşılır olmuş ve dönemin sonuna doğru etkinliğini artıran Arapça ve Farsça sözcükler ve terkiplerden olabildiğince sıyrılmıştır (Ergin, 2007, s. 17).

Tekin’in EAT döneminin dil özelliklerini sıralamasına temelde bağlı kalınıp eklemeler yapılarak, taranılan eserlerde dil özellikleri örnekler ile desteklenmiştir. Tekin ve Ölmez (2014, s. 52-53) yaptığı sıralama şu şekildedir;

1. Söz içi ve söz sonu /-d/ sesi /y/’ye değişmiştir: aḍaḡ > ayak, ḡaḍḡu > kayḡu, toḡ- > doy-gibi.
2. Hecesi çok kelimelerin sonunda -g> Q düşmüştür: arıḡ arıḡ > arı, aru, ḡatıḡ > ḡatı, sarıḡ > sarı, saru, tarıḡ > darı, ölüḡ > ölü, tirig > diri, sevig > sevü gibi.
3. Birincil uzun ünlülerin kısalması görülür: āt > ad, etük > edük’’çizme’’, ber-> vir-,ḡız > ḡız, tiş > diş, ōt > od ateş ,öç > ök, üç > uc, küz > güz gibi.
4. Birincil uzun ünlülerden sonra gelen /p-t-k-k-ç /ünsüzlerin ötümlüleşmesi durumu görülür: tüp > dib, āt > ad, sāḡın-> saḡın- düşünmek, köker-> göger-, āḡıḡ > acı, küç > güc

5. Heceleme sırasındaki ikinci hece /g / sesinin düşmesi durumu görülür: bulğa->bula-, sarğar-> sarar-, yalğa->yala-, barğan > varan, edgü > eyü iyi, kılğa biz > kılavuz, bilge biz > bilevüz, körgeli > görelî, sarğar-ğınça < sarar-ınca, gibi.
6. -t->d yumuşaması, değişimi görülür: tavar > davar, tām > dam, temir> demür, te-> di-, tın-> dın-, til > dil, töl-> dol-, töş > döş, tün > dün gece gibi.
- 7.-k->g- değişimi görülür: kel-> gel-, krt-> gid-, kör->gör-, küz > güz gibi.
8. -b->v- değişimi görülür: yalnız bār > var, bar-> var-, ber-> vir-, -ben>-ven, -biz>-vüz/-vuz eklerinde olduğu gibi.
9. -b-Q -: yalnız bōl->ol- sözcüğünde b sesi düşmüştür.
10. Dudak uyumu yoktur: çürî-, kırî-, okî-, bulît, unît-, doğrı, görin-, bulış-, kırtıl- gibi
- 11.Yuvarlaklaşmalar çokça görülür: kápıg> kápu, temir> demür, semiz> semüz, yabız > yavuz, atlıg< atlu atlı, tatıglıg > datlu tatlı, ev-ü-m evim ev-ü-η evin ev-ümüz, ev-ünüz, diñleñüz, kıl-ayum, iç-elüm, var-dum, gel-düm, sen-süz, al-up, al-uban gibi.
12. Yükleme durumu ekinin / -(y)I/ biçiminde olması görülür: kápu-y-ı, yol-ı gibi.
13. Gelecek zaman eki -ısar/-esir eki ile oluşturulması durumu görülür: ol-ısar, gel-iser gibi.
14. Gelecek- gereklilik kipinin -ası/-esi eki ile oluşturulması durumu görülür: gir-esi, gör-esi, yi-y-esi gibi.
15. Kesin geçmiş zaman çoğul 1. Kişi ekinin -duk/, -dük ile kurulması: var-duk (ET bardımız yerine), gel-dük (ET keltimiz yerine) gibi (Ölmez, 2017, s. 52-53).
16. Düzlük ve yuvarlaklık uyumunun olmadığı bu dönemde asli yuvarlak şekiller kendilerini korumuşlardır; açuk, karşı gibi.
17. -b-m-: Eski Anadolu Türkçesinde kelime başındaki ek karışıktır. İki şekli de mevcuttur: ben, men gibi.
18. -e-f-: Eski Anadolu Türkçesi büyük çoğunlukla i tarafındadır: virmek, dimek, giçmek, yir gibi.

1.4. ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ESERLERİ

Bu başlık altında Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış ve çalışmada taranılan eserler hakkında bilgi verilmiştir.

1.4.1. Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerife

13. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Ahmet Fakih’in yazmış olduğu Kitâbu Evsâfı Mesâcidi’ş-Şerife mesnevi biçiminde yazılmıştır. Eser, Fakih’in Çarh-nâme adlı eserinden daha hacimli ve büyüktür. Arkadaşlarıyla beraber hacca giderken gezi sırasında gördüğü Şam, Kudüs, Mekke, Medine şehirlerini ve gezdiği dini açıdan kutsal olan yerleri sade ve akıcı bir dille anlatmıştır. Yalın bir dil ile gezdiği yerleri çok dikkatli bir şekilde inceleyip anlatan şair, bu eserinde güzel ve canlı tasvirler yapmıştır. Eseri Çarh-name’nin ölçüsüyle yazmıştır. Bu da Çarh-namede’ki bazı beyitler arasındaki benzerliğin çok olmasını sağlamıştır. Eserde Arapça ve Farsça kelimeler çoktur ancak bunun yanında Türkçe kelimeler açısından da oldukça kıymetli bir eserdir. Eserin yazması British Museum Doğu Kitapları bölümündedir. Yazmanın içerisinde iki kitap vardır ve ilki bu eserdir. 13.yy EAT dönemi dil yapısını yansıtmaları açısından oldukça önemli bir eserdir (Mazıoğlu, 1974, s. 12-14).

1.4.2. Âşık Paşa, Garib-nâme

730 (1330) yılında Âşık Paşa tarafından yazılmış, 12.000 beyitten oluşan ahlaki ve tasavvufi bir mesnevidir. Garib-nâme’nin Farsça mensur bir mukaddime ile uzun bir giriş kısmı vardır. Kâinatın yaratılışından bahseden münacaat naat ve dört halifenin methiyelerinin olduğu bu başlangıçtan sonra asıl esere girilir. Eser on bab’a ayrılmış ve bu bablarda on destan biçiminde hazırlanmıştır. Büyük ölçüde Mesnevi’nin etkisinde kalınarak kaleme alınan Gârib-name adlı eser Anadolu’da tasavvuf düşüncesinin etkisinde gelişen Türk edebiyatının kıymetli eserlerinden bir tanesidir (Özkan, 1995, s. 153).

1.4.3. Âşık Paşazade, Tevârih-i Âli Osmân

Âşık Paşazadenin Osmanlı tarihini anlattığı bu eserin ismi için menâkıb ismini kullanmasına rağmen günümüze kadar yapılan çevirilerde ve çalışmalarda eserin ismi Menâkıb u Tevârih-i Âli Osmân değil Tevârih-i Âli Osmân ve Âşık Paşazade olarak anılmıştır. Eserde osmanlı tarihi boyunca tahta geçmiş padişahlar ve seferleri zaferleri

ve savaşları anlatılmıştır. Sade ve anlaşılır bir dil ile yazılan eser toplumda çok okunmuştur. Eserde sık sık diyaloglara yer verilmesi ise esere akıcılık kazandırmıştır. Yazar eserde farklı cümlelere yer verilmiş buda eserin Türk Dili çalışmaları için vazgeçilmez önemli bir kaynak olmasını sağlamıştır. Eserin bilinen on dört nüshası vardır bu nüshalar dışında gün yüzüne çıkmamış bir nüshası daha bulunmaktadır ve bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır (Yavuz ve Saraç, 2018, s. 33-38).

1.4.4. Dede Korkut Kitabı

Destani Oğuz hikayelerinden oluşan bir mecmua olan eserin Dede Korkut olarak anılmıştır. Dede Korkut olarak adlandırılmasının sebebi Dede Korkut isminde olan ozanlar pirinin kitabın yazarı durumunda olması ve eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının bu yazar aracılığıyla hazırlanmış olarak gösterilmesinden kaynaklıdır. Eserin Dresden nüshasının içinde bir giriş ve toplamda on iki adet destani hikâye bulunmaktadır. Vatikan nüshasının içinde ise girişten başka hikayelerin sadece altı tanesi bulunmaktadır. Ergin'in bu çalışmasında Dresden nüshasını ele alarak incelemiş ve Vatikan nüshasını bu nüshayı destekleyen nüsha olarak kullanmıştır. Hikayelerde yaygın bir şekilde ortaya çıkan mücadele destanları anlatılmaktadır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi içlerinde ortaya çıkmaktadır. Bunların birinde Dirse Han oğlu Bugaç savaşı bir beyinoğlu ile yakın dostları arasında gerçekleşir. Bir diğer hikâyede İç Oğuz ile Taş Oğuz (Üç Ok-Boz Ok) karşılaşır. Bu hikâyeler haricinde ise sekiz hikâyede savaşan Oğuz beyleri ile kuzeyde ve batıda bulunan gâvurlar arasında olur. Hikâyelerde geçen olaylar çoğunlukla Bayındır Han ya da Kazan Bey'in ziyafetinde başlar. Dede Korkut yol göstericidir. Oğuzların tüm sorunlarına o çözüm bulur. Bununla birlikte ozanlık yapar ve hikâyelerde ele alınan tüm çekişmelerin sonucunda ortaya çıkan eğlencelerde kopuz çalıp destanlar söyler (Ergin, 2009, s. 1-27).

1.4.5. Mes'ud Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-bahâr

Hoca Mes'ud Farsçadan çevirerek yazdığı bu eseri yazmasının nedenini şu şekilde açıklar: Hoca Mes'ud otururken yanına yeğeni 'İzze'd-in Ahmed elinde bir kitapla gelir ve Hoca Mes'ud yeğeninin elindeki kitabı alarak okur ve kitabı çok beğenir

ancak Türkçe olmayan bu eseri yeğeni ‘İzze’-d-in Ahmed’in çevirmesini ister yeğeni kitabın hepsini çevirmek istemez ve yarısından az bir kısmını çevirir geri kalan kısmını Hoca Mes’ûd kendisi çevirir. Her ne kadar ‘İzze’-d-in Ahmed Süheylü Nev-baharın bin beytini yazmışsa da metnin beşte dördün den fazlasını (tevhid, münâcat, na’t, med-i çehar-yar der-hikmet ve nasihat ile sebeb-i te’lif ve hâtime) bölümlerini Hoca Mes’ûd yazmıştır.

Eserin kime sunulduğu bilinmemektedir. 5703 beyitten oluşan mesneviyi çevirirken Hoca Mes’ûd kendi eklemeleriyle eseri telif hale getirmiştir. Eserin adını Kenzü’l Bedâyi vermiş ancak bu adla anılmaz ise Nev-bahâr u Süheyl adının lakabı gibi olduğunu söylemiştir. Ancak eser günümüzde Süheyl ü Nev-bahâr olarak tanınmıştır (Dilçin, 1991, s. 45-53).

1.4.6. Şeyhî, Husrev ü Şîrin

Şeyhi’nin yazdığı ve dönemin kıymetli eserlerinden biri olan Husrev ü Şîrin, II.Murâd’a sunulmuş büyük hacimde yazılmış bir mesnevidir. 6944 beyitten oluşan eserde beyitler numaralanmıştır. Bu eserde ana olaya başlamadan önce toplamda 775 beyitten oluşan bir bölüm gelmektedir. Bu bölüm: duâ, münâcat, tevhid, tevhid mertebeleri, naat, yaratılış ve yaratıcıya dair bilgi ve eserin nazım nedeni II. Murâd’a methiyeleri ile padişaha öğüt amacıyla hitâb başlıklarını içeren mesnevi ve kaside biçimleriyle kaleme alınmış 13 kısım manzumeden oluşmuştur. Eserde anlatılan temel hikaye 11 kısımdan oluşmuştur. Bu kısımları matla’-i dâstân adıyla Şeyhi kendisi bölmüştür. Eserin içerisinde Hüsrev, Şîrin ve Ferhâd dilinde yazılmış 26 gazelde bulunmaktadır (Timurtaş, 1980, s. 107).

1.4.7. Şeyhoğlu Sadre’-d-dîn Mustafâ, Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî

Marzubân-nâme Germiyan Beyi Süleyman Şah’ın emri ile Farsçadan Sadrü’-d-dîn Şeyhoğlu Mustafâ aracılığıyla çevrilmiştir. Kıssadan hisse özelliği taşıyan mensur hikaye ve masallara dayanan bir eserdir. Hayvan hikayelerini ahlaki bir nitelikte işlemiş olan bu eserin yazarı İran’da Mâzenderân bölgesinde egemenliği olan eski Bâvend soyunun padişahlarından Marzubân b. Rüstem’dir. Eserin gerçek nüshası günümüze

kadar ulaşmamıştır. Türkçeye iki kez çevrilen eserin ilk çevrilen kısmı 14. yüzyılın ikinci yarısında Sadrü'd-dîn Şeyhoğlu Mustafâ aracılığıyla Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılmış olan çeviridir. İkincisi Urfalı Nüzhet Ömer Efendi tarafından XVIII. yüzyılda osmanlıcaya çevrilmiş eserdir. Eser üslûp bakımından oldukça canlı ve hareketlidir. Çeviride içerik bakımından eserin aslına bağlı kalan Şeyhoğlu Mustafâ metnin çevirisinde kendi üslûbunu yansıtmış ve serbest bir ölçü kullanmıştır. Eserde karşılıklı konuşmalara yer verilirken kısa ve canlı cümleler kullanılmıştır buda esere akıcılık kazandırmıştır (Korkmaz, 2017, s. 37-56).

1.4.8. Yûnus Emre, Dîvânı

Yûnus Emre 13. yüzyıl ve 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaşamış en önemli mutasavvıf şairlerden biridir. Şiirlerini aruz ile yazmakla beraber, çoğunlukla hece vezniyle yazan şair aruz veznini de kullanmış ve yaşadığı döneme göre başarılı yazmıştır. Bir mutasavvıf şair olarak şiirlerinde tasavvuf düşüncesini ve vahdet-i vücud fikrini Türk edebiyatında harika bir şekilde yansıtan şairlerden biri olmuştur. Toplamda iki eseri bulunmaktadır bunlar: Risâlet-ün-Nushiyye ve Dîvan'dır. Risâlet-ün-Nushiyye adlı eseri mesnevi biçiminde yazdığı öğretici bir eserdir. Dîvânı üçyüz kadar şiirden meydana geliyor ancak Yûnus Emre'ye isnad edilen şiirlerin sayısı bini geçmektedir. Yûnus Emre'ye mâledilmiş pek çok şiir ile divan büyümüştür (Timurtaş, 1972, s. 38-39).

2. BÖLÜM

ZARFLAR

2.1. GRAMERLERİMİZDE ZARFLARIN TANIMI

Gramer kitaplarında araştırmacıların zarflar ile ilgili görüşlerine ve tanımlarına yer verilmiştir. Yapılan zarf tanımlarının hepsinin benzer olduğu görülmüştür. Araştırmacıların yaptığı tanımlar şu şekildedir:

Korkmaz, zarfların eylemlerden, sıfat-fiillerden, sıfatlardan ve zarf özelliğinde olan kelimelerden önce kullanılarak onlara zaman, durum, miktar, yön bakımından niteleyen kelimelerdir. Kimi örneklerde sıfatlardan ve kendi grubundaki zarflardan önce kullanıldığı görülmekle beraber, temelde fiillerin önünde kullanılır (Korkmaz, 2019, s. 427).

Ergin, zarfların yalnızca isim olduğunu belirtip cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak bağlandıkları isimlere zaman, miktar, hal, ve yer-yön anlamı kattığını açıklamıştır. Zarflar sözcük takımlarında eylemin, sıfatın ya da diğer zarfların anlamını değiştiren isimlerdir. Ancak her isim nasıl ki sıfat olarak kullanılmıyorsa zarf olarak da kullanılamaz. Bu nedenle kelime grupları içerisinde bulunan zarflar ve sıfatları ayrı ayrı ele almanın ve isimlerde tek tek açıklamanın nedeni budur (Ergin, 2007, s. 258).

Karahan, zarfların cümle içerisinde fiili zaman, miktar, tarz, yön, vasıta, sebep ve şart gibi pek çok anlam bildirdiğini belirterek zarfın çoğunlukla cümlede yardımcı öge durumunda olduğunu açıklamıştır. Ancak kimi zaman cümlede zorunlu öğede olabilir (Karahan, 2010, s. 32).

Banguoğlu, zarfların cümlede eylem ve sıfatların önlerine gelerek bir işin, oluşun ve kılışın durumunu belirten veya değiştiren cümlelere zarf denir (Banguoğlu, 1990, s. 371).

Şahin zarfların zaman, miktar, hal, yer-yön ve vasıta bildiren isimler olduğunu açıklamıştır. Zarflar eylemleri niteler. Sıfatlar isim için nasıl işlevli ise ve önemliyse zarflarda eylemsiler için o kadar işlevli ve önemlidir (Şahin, 2003, s. 55).

Delice, zarfların eylemi, eylemsiyi, ismi, sıfatı ve kendi türündeki kelimenin yani zarfı cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak anlamını yer-yön, miktar, zaman, durum ve tarz açısından nitelendiren kelimelerdir (Delice, 2012, s. 59).

Karaağaç, zarfların söz kadar söz grupları ve cümle olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Zarflar bir niteliğin ismidir ve bu nitelikleri varlığın hareketinde oluşunda görünen niteliklerdir. Varlığın sahip olduğu nitelikleri zaman, nicelik, durum gibi farklı şekillerde belirtir. Zarfları sıfatlardan ayıran en önemli özelliği zarflar varlığın hareketlerini belirlemesi ve bunun ortamlarda kullanılmasıdır. Yani bir eylemin meydana gelmesi için önce bir fiil ve bu fiili gerçekleştirecek bir varlığa ihtiyaç vardır. Cümlede bulunan özne ve varlık dışında bulunan diğer ögeler fiilin niteliğidir ve bunlarda zarflar olurlar (Karaağaç, 2019, s. 426-427).

Koç, zarfların fiilin, fiilimsinin, sıfatın, veya diğer zarfların anlamını yer-yön, zaman, miktar, tarz, soru anlamlarıyla belirten kelimelere belirteç diğer adıyla zarf denildiğini açıklamıştır. Almanca Adverbium, Fransızca Adverbe, İngilizce Adverb olarak adlandırılır ve bilinir (Koç, 1996, s. 210).

Ediskun, zarfların eylem, eylemsi, sıfat ve zarfları, zaman bildirme, yer-yön bildirme, miktar bildirme, durum bildirme, tarz ve soru bildirmesi bakımından niteleyen ve belirten kelimelere zarf denir diyerek açıklamıştır. Ediskun aynı zamanda ad-fiilleri ve adlaşmış sıfatları belirten ya da kısıtlayan sözcüklere de zarf denilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda temelde isim kökenli olan sözcük ve sözcük gruplarının, zarf-fiil veya zarf-fiil gruplarının, edat ve edat gruplarının cümlelerdeki kullanımına bağlı olarak zarf görevinde kullanılabileceğini belirtmiştir. Bunu yanında sayıları çok olmamakla beraber temelde zarf olan kelimelerde bulunmaktadır ve bunlar yalnızca zarf olanlardır (Ediskun, 1999, s. 273).

Demir, zarfları belirteç adı ile ele alarak belirteçlerin fiillere, fiilimsilere, adlara sıfatlara ve kendi türündeki kelimelere zaman, miktar, yer-yön ve tarz bakımından farklı anlamlar katan veya sınırlayan kelimelere belirteç denir (Demir, 2004, s. 479).

Atabey, zarfları belirteç adı ile ele alarak belirteçlerin fiilleri, fiilimsileri, isimleri, sıfatları ya da kendi cinsindeki kelimelerin anlamı etkileyen ve cümle içerisinde bu anlamını kimi zaman güçlendiren, kimi zamanda kısıtlayan kelimelere belirteç (zarf) denir (Atabey ve diğerleri 1983, s. 83).

Gencan, zarfların cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak sıfatların, eylemlerin ve kendi grubundaki kelimelerin anlamını güçlendiren veya sınırlayan kelimelerin adı zarfdır (Gencan, 1974, s. 208).

Hengirmen, zarfları belirteç adı ile ele alarak belirteçlerin fiillerden ve sıfatlardan önce geldiğini belirterek onları zaman, yer-yön, tarz, miktar anlamı bakımından etkilemektedir (Hengirmen, 2006, s. 160).

Yukarıda da anlaşılabacağı gibi araştırmacıların hepsinin temel görüşü zarfların sıfatların, fiillerin ve fiilimsilerin önüne gelerek onları zaman, miktar, yer-yön, tarz bakımından nitelenmesi olduğudur. Eski Anadolu Türkçesi döneminde sıklıkla kullanılan zarflar yine aynı görevlerde kullanılmıştır.

2.2. ZARFLARIN ÖZELLİKLERİ

Delice, zarfların hem temel görevinde hem de bu göreve yardımcı olabilecek biçimde cümle içerisinde kullanılabilen bir kelime biçimi olduğunu belirtmiştir. Fiil veya fiilimsiyi sınırlandığında asıl sözcük olduğunu, bu nedenle eylemi kısıtladığında direk olarak cümlede zarf tümlecini, eylemsiyi kısıtladığında yan tümce içerisinde yan tümcenin zarf tümleci olduğunu açıklamıştır (Delice, 2012, s. 59).

Sıfatlar ve belirteçler, dilimizde belirtici ve niteleyici iki sözcük türündendir. İşlevleri aynı olan bu sözcükler işlevlerinin yönüyle birbirlerinden ayrılırlar. Sıfatlar sadece adları nitelerken, belirteçler adın dışındaki sözcükleri, özellikle eylemleri niteleyip belirtir (Bilgin, 2013, s. 261).

Zarflar fiilin, sıfatın veya diğer zarfı anlam açısından yerini yönünü zamanını niteliğini belirtir ancak asıl kullanım alanı fiillerdir, fiillerle beraber çokça kullanılır. Fiillere çekimsiz olarak bağlanır. Bir çoğu isim kökenli olan zarflarda, cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak her isimde zarf olmaz. İsim olmayan zarflar oldukça azdır. Zarf görevinde bulunan bir ad çekim eki almadan eylemsiyle bitişmiş ise zarf görevinde kullanılır fakat çekim eki almışsa zarf görevinde kullanılamaz. Ancak istisnai durumlarda Türkçede bazı çekim ekleri eklendikleri sözcüklerde klişeleşip esas ve temel özelliklerini kaybederler. Önceden örneğindeki -den çıkma durumu temel görevinin dışına çıkarak önce sözcüğü ile birleşerek klişeleşip zaman zarfı görevinde kullanılmıştır (Gülensoy, 2005, s. 422-423).

Bazı isimler zarf ve zarfların aldığı (ayrılma, bulunma ve yönelme)vb durumlarda kullanıldığında yer veya zaman zarfları olarak kullanılabilir ancak bunun

tam terside olabilir. Temelde zarf olarak kullanılan kimi kelimeler cümle içerisindeki anlamına bağlı olarak bir ad veya sıfat görevinde kullanılabilir (Deny, 2012, s. 233).

Zarfların temel görevi fiili farklı yönlerden etkilemektir. Bu sebeple cümle içerisindeki yeri fiilin yanındır. Fakat Türkçe cümlede, sözcüklerin önemi fiile yaklaştıkça artar. Bu nedenle esas iletilmek istenen kelime eylemsinin yanında bulunur. Böyle zamanlarda zarfın yeri farklılaşır. Fiilin yakınında olması gereken zarf cümlelerin ortasında kimi zamanda başında yer alabilir. Özellikle zaman ve yer bildiren zarfların cümlelerin başında yer aldığı da görülür. Bir kelime zarf olduğu vakit isim veya sıfat görevinde kullanılabilir. Bir isim veya sıfat da zarf olarak kullanılabilir. Bir adın veya sıfatın bir zarf olup olmadığını ancak doğrudan fiili etkileyip etkilemediğine bakarak anlaşılabilir (Koç, 1996, s. 210).

Zarfların çoğu farklı kelime gruplarından alınmış, oluşmuş veya bir araya getirilmiş kelimelerdir. Temelde zarf olan kelimeler, dilimizde kullanım alanlarıyla zenginleşmiş ve birazda derlenmiş bir kelime grubudur (Banguoğlu, 1990, s. 379).

Zarflar temelde çekimsiz unsurlardır. Fiillere doğrudan doğruya çekimsiz olarak bağlanır ve bağlandıkları kelimelerden önce gelirler. Kelime gruplarında zarf olarak kullanılmaya en uygun olan isimler, yer-yön, zaman, durum ve miktar bildiren isimler olmuştur. Bunun haricindeki adlar, yer, zaman, hal ve miktar gösterdikleri takdirde, sıfatın, eylemin ya da diğer zarf görevindeki zarfın anlamını değiştirmeye uygun oldukları zaman zarf görevinde kullanılabilir (Ergin, 2007, s. 258).

Zarflar fiile doğrudan bağlanan ve cümlede genellikle çekimsiz bulunan unsurlardır. İsimler yön, vasıta ve eşitlik ekleri olarak zarf unsurunu oluşturur. Cümle içerisinde tekrarlar, bağlama grubu, sayı grupları, kısaltma grupları (yönelme, yaklaşma, uzaklaşma, vasıta, isnat grubu) isim ve sıfat tamlamaları zarf işleviyle kullanılabilen kelime gruplarıdır (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 123-125).

3. BÖLÜM

ZARFLARIN SINIFLANDIRILMASI

3.1. KÖKENLERİ BAKIMINDAN ZARFLAR

3.1.1. Yabancı Kökenli Zarflar

Zeynep Korkmaz yabancı kökenli zarfları kendi içinde üçe ayırır:

- a) Arapça kökenli zarflar: Sayıları çok olmayan bu zarfların bu dönemde kullanılan belli başlı örnekleri; *aslâ, aynen, bazen, daima, evvel, evvelâ, elbette, hâlâ, gârib, gayri, hazır, hayran hayran, ilelebet, illâ, kadar, katre, lahza, manidar, möhkem, nihayet, rahat, saf saf, seher, subh, tekrâr, tuha tuha, vakit, zerre* gibi zarflardır.
- b) Farsça kökenli zarflar: Sayıları daha az olan bu zarfların belli başlı örnekleri; *bari, beraber, beyhude, çabuk, çevük, çü, çün, çünkü, dem, deb-be-dem, derhâl, hemen hemen, henüz, her, hayli, hiç, hoş, gâh gâh, pare pare, sanki, tiz* gibi zarflardır.
- c) Arapça ve Farsça karışık kökenli zarflar: *belki, sabahları, geçen hafta, geç vakit, gâyet, her fırsatta, hemencecik, ezbere, ezberinden, ezberre sine, farkına varmadan, hayretle, hiç durmadan, manidar, pür heyecan, rahmetle* gibi zarflar (Korkmaz 2013, s. 426).

3.1.2. Türkçe Kökenli Zarflar

Bu zarflar, türlü yapı ve işlev niteliği bakımından sayısı Arapça ve Farsça kökenli zarflardan daha çoktur. *Açuk, ahşamdan, ahşamüstü, anaru, artuk, aşığa, baştan, yeni baştan, bildir, birden, birez, birezdan, boşuna, çoktan, dün, dünin, gice, gün, ikinci üstü, öğle, öylece, öylesine, öldüresiye, sessizce, hıçkır hıçkır, kırgın kırgın, pırıl pırıl, vızır vızır, yalınız, yarın* gibi zarflar birer örnektir (Korkmaz, 2019, s. 426).

Gice gelen hırsızları korkudan..(DK, s. 102).

Kız dağı urgan getirüp Beyregi hişardan **aşığa** şalındırdı (DK, s. 136).

Kim durur kim ire ana **dün-gün** tâ‘at kılan ana
Virülür uçmak anlara zîrâ bilişdür yâd degül (YED, s. 123).

3.2. YAPILARI BAKIMINDAN ZARFLAR

Korkmaz yapıları bakımından zarfları toplamda beş başlıkta ele almıştır. Bunlar; basit yani yalın olan zarflar, türetilmiş olan zarflar, kelime takımı şeklindeki zarflar, cümle yapısında olan zarflar ve birleşik kelime yapısında olan zarflardır (Korkmaz, 2019: 429).

3.2.1. Basit (Yalın) Zarflar

Basit zarflar sadece kök ya da gövde biçimde olup tek sözcükten meydana gelen zarflardır. Bu zarfların bir bölümü esas zarflardan meydana gelir. Bu zarfların bir bölümünü de diğer sözcük gruplarından alınan ve zarf görevinde kullanılan kelimelerdir. Çoğunlukla zaman ve tarz bildiren zarflar arasında görülür (Korkmaz, 2019, s. 426). Basit diğer adıyla yalın zarflar ek almayan zarflardan oluşur. Çoğunlukla zaman zarflarında ve niteleme bildiren zarflarda görülür. Türkçe kökenli ve yabancı kökenli kelimelerde görülür. Bu dönemde sıklıkla görülen zarflardır. Taranılan eserlerde örneklerinin sınırlaması zor olan bu zarfların belli başlı örnekleri şunlardır: *Tiz, az az, asla, ancak, bazı, derhal, daha, dün, en, gice, sabâh, hiç, hemen, çok, pek, katı, gey, irte, yarın, akşam, henüz, hâyli, yig, imdi* gibi kelimeler örnek verilebilir.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen basit (yalın) zarf örnekleri şunlardır:

Bende Hindüstân otlarından bir ot vardur, bir zerre andan virürseñ **derhâl** ölür (MN, s. 190).

Dün gice sofrada bir etmek vār-ıdı (MN, s. 192).

Beni-dañı **hemân** vecd birle senün ħâzretünge getürdi (MN, s. 229).

Pâdişâh **âyü** endişe-y-ile ‘azimet ‘alem,n ümid yazısında dikseñ gerek (MN, s. 232).

“Eger ben saña öğredüp ta’bir neydüğün dañı bildürsem pâdişâh virdüğinden baña **ne** viresin?” (MN, s. 248).

Çün **şabāh** öldi, mu'abbire kişi viribidiler, geldi (MN, s. 248).

Ëyle olsa **tiz** maşşūda irüp 'ākıbetūn maḥmūd ola (MN, s. 250).

Şanayduñ güneş toğmağičün iver

Bulıdı **az az** karşıusından şavar (SN, 1782, s. 314).

Hiç incitmedin kılın u bilegin

Başından yarardı eyere degin (SN, 4478, s. 498).

Çıkardı vü bırağdı tiz çuğalın

Çoğ ağladı yoldı saçın şağlın (SN, 4512, s. 501).

3.2.2. Türemiş Zarflar

Zarf türeten eklerin sayısı oldukça azdır. Türemiş zarflar çoğunlukla kelimelerin kalıplaşması sonucu ilerleyen zamanlarda zarf türeten ekleri oluşturmuşlardır. Korkmaz türeyen zarfları toplamda iki alt başlıkta ele almıştır. Bunlar; addan türeyen zarflar ve fiilden türeyen zarflardır (Korkmaz, 2019, s. 431). İsimlere ya da fiillere gelen eklerle oluşan bu zarflar, EAT döneminde sıklıkla kullanılmıştır.

3.2.2.1. Addan Türemiş Zarflar

Korkmaz Addan türeyen zarfları toplamda iki alt başlıkta ele almıştır. Bunlar; addan ad çekim ekleriyle türemiş olan zarflar ve addan ad türetmiş olan eklerle oluşan zarflardır (Korkmaz, 2019, s. 431).

3.2.2.1.1. Addan Ad Çekim Ekleriyle Türeyen Zarflar

Addan türeyen zarfların bir bölümü isim, sıfat ve zamir benzeri isim kökenli kelimelerin ad çekim ekleri, iyelik ve çokluk eklerini alıp zaman içerisinde kalıplaşarak kullanılan zarflardır. +Ra, +gArU, yön eklerini alarak pekişen *sonra* kelimesi; -layın eki alarak pekişen *akşamleyin* kelimesi; +In/+Un vasıta ekini alarak pekişen *ilkin* kelimesi;

+CA eşitlik durum ekini alarak pekişen *bence* kelimeleri birer zarf olarak eskiden beri kalıplaşarak kullanılmış olan kelimeler olmuştur (Korkmaz, 2019, s. 431).

Addan türeyen zarflar en çok eski ve yeni ad çekim hal eklerinden türemiştir. Yönelme hali, kalma hali, uzaklaşma hali zarf olmaya elverişli olmuştur. Ad çekim ekleriyle oluşan zarflarda yer yön zarfları işlek bir şekilde kullanılmıştır (Banguoğlu, 1990, s. 381).

Bu dönemde addan ad çekim ekleriyle türeyen zarflar sıklıkla kullanılmıştır özellikle yön gösterme ekiyle oluşan zarfların sayıları oldukça fazladır. -lAr çokluk ve çokluk+iyelik ekiyle oluşan zarfların sayısı azdır.

3.2.2.1.1.1. +ra, +ArI<+gArU Yön Gösteren Ekler ile Kurulan Zarflar

Yön gösteren bu ekler söz takımlarında ve cümle içerisinde eylemin kendi yönünü gösterdiğini belirtmek için ad yön gösterme biçimine girer. Bu biçimin ekleri yönü işaret eder ve böylelikle birer yön gösteren ek olurlar. Fiilin bulunduğu yönü işaret ederler. Yön gösterme ekleri isim ile eylemi birleştiren eklerdir. Bağlandıkları kelimeler birer zarf olur. Türkçede zaman içerisinde çekim ekleri olmaktan çıkan yön gösterme ekleri belirli sözcüklerdeki kullanımlarında birer yapım eki gibi kalıplaşmışlardır (Ergin, 2007, s. 241).

ET' de +GArU şeklinde olan ek /g/ sesinin düşmesiyle beraber Eski Anadolu Türkçesinde +ArU şeklinde kullanılmıştır. Bununla birlikte +rU ve +rA gibi eklerde yön gösteren ekler olarak kullanılmıştır. *Taşra, arkaru, ilerü, yokaru* örneklerinde olduğu gibi (Şahin, 2003, s. 49). Eski dönemlerden itibaren kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanılmıştır.

Yön ekleri söz gruplarında ve cümlelerde fiilin hangi yönde yapıldığını gösterir. Cümle içerisinde kullanımında yön ekleri bir adı fiile bağlayan ve Eski Türkçe döneminden sonra edatlarla yapılan ad çekim eklerinden biri olmuştur. (Karaağaç, 2019, s. 347).

Yön gösterme eki +GArU birleştiği kelimelerde yön gösteren eklerdendir. Zarf görevinde kullanıldığı zaman ek ilk şekliyle veya ses değişmelerine uğramış olarak ve zamanla bazı kelimelerde kalıplaşarak zarflar oluşturur. Uygur ve Köktürk metinlerinde

bolca kullanılan ek Rabguzî'nin Kısasü'l Enbiyâ'sından itibaren kullanım sıklığı azalmış ve EAT döneminde +aru/+erü şeklinde kullanılmıştır (Korkmaz, 2018, s. 5-7).

Eski Türkçe döneminde -garu, -gerü şeklinde olan ek, EAT döneminde -ra, -re, -ru, -rû, -aru, -erü şeklinde kullanılmıştır. Ekin yapım eki görevi ön plandadır (Öztürk, 2017, s. 67).

Fiilin hangi yönde yapıldığını gösteren +ra, +ArI, +gArU yön gösterme ekleri Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımıyla Türkiye Türkçesindeki kullanımından farklı değildir.

Karaağaç yön gösterme ekinin dönemler içerisinde kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +ġArU

Eski Anadolu Türkçesinde: +ArU

Türkiye Türkçesinde: +rA/ +ArI -a doğru; -dan içeri; -dan dışarı, vb. (Karaağaç, 2019, s. 342).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +ra, +ArI<+gArU yön gösterme eki örnekleri şunlardır:

Ammâ kendüsi hisârdan **taşra** çıkmaz-ıdı (Bâb 99, TVRH, s. 382).

Evinden **taşra** çıkarup éyitdiler (MN, s. 192).

Ol yarım dosta vardılar; kığırup **taşra** geldi (MN, s. 193).

Ve ıanķısı kim yiyni-y-idi, ānı **yoķaru** ıodılar (MN, s. 204).

Andan bahādur ve mübārizler **ilerü** yöriyüp ıeriyyi yaşıadılar (MN, s. 242).

Dursam senünle dururam baksam senünle bakaram

Her **kancaru** kim yürürem gönlüm yönü senden yana (YED, s. 9).

O ıapudan **ııerü** giriceksen

Ziyāretler var anda eydeyim ben (KEMŞ 273, s. 38).

‘Āşık’a sensin bu sözi eytdüren

Cān içinden derdini **daşra** süren (GN, I-1, s. 33).

Ümizümi bulmuş iken nideyim

Yavu kıldum u **ķancar**u gideyim (SN, 4202, s. 480).

Süheyl'e didi indi dur gel berü

Yaşınma vü oturmağıl **aķar**u (SN, 4662, s. 511).

İlerü geldi Şirin-i dil-efrüz

Didi pervize k'iy sultān-ı pirüz (HŞ, 2667, s. 97).

3.2.2.1.1.2. +In/+Un Vasıta Durumu Ekleri ile Kurulan Zarflar

Bu eki Ergin Instrumental eki adı ile nitelendirmiştir. Instrumental eki fiilin nasıl yapıldığını, ne zaman yapıldığını belirtmek amacıyla isimlere eklenir. Bu nedenle bu ekler kelime gruplarında ve kelimede her zaman zarf görevinde bulunur ve bu ek adı sadece eylemle bitişirir. Instrumental ekinin temel görevi vasıta bildirmektir. Zaman ve tarz bildirmesi, vasıta görevinde bulunmasına bağlıdır. Instrumental ekinin temel görevi eylemin ne ile yapıldığını göstermektedir, nasıl ve ne zaman yapıldığını bildirmesi bundan kaynaklıdır (Ergin, 2007, s. 237).

Vasıta hali eki olan +n, bir adı vasıta ve beraberlik anlamıyla sürekli bir eyleme bağladığından cümle içerisinde eklendiği isimle fiilin durumunu zamanını veya tarzını gösteren birer zarf görevinde kullanılmıştır. Ek Köktürkçe ve Karahanlı Türkçelerinde çokça kullanılmıştır. Tarz zarfları, zaman zarfları seyrek olmakla beraber bazı yer-yön zarflarında da kullanılmıştır. *Dünün günün* “gece gündüz”, *ķıçın ķıçın* “geri geri geriye doğru”, *uğrun* “gizli”, *yanın yanın* “yan yan” vb. bu zarflara örnek gösterilebilir (Korkmaz, 2018, s. 18-27). Eski dönemlerden itibaren sıklıkla kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesinde de sıklıkla kullanılmıştır.

Vurgusu olmayan -in eki, Eski Türkçeden itibaren ad çekiminin (instrumental) ki'min durumunu oluşturur. Eski Osmanlıcada yeni yeni canlanmıştır. Banguoğlu -in zarflarının çekim eki görevini kaybettiğini fakat zarf biçiminde olan sözcüklerde kaldığını belirterek hem zaman bildiren zarflarda görüldüğünü hemde tekrarlama ile tarz zarfı yaptığını vurgulamıştır (Banguoğlu, 1990, s. 180-181). İsme getirilen bir ek olan -ın, -un vasıta durum eki fiilin nasıl, ne zaman yapıldığını bildirir. Bu dönemde tarz zarfları, zaman zarfları ve yer-yön zarfları görevinde kullanımı görülmüştür.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +In/+Un vasıta durumu eki örnekleri şunlardır:

Zerûy buyurdi kuşlara ki Zirek'e karşı **āyağın turdılar** (MN, s. 227).

Başın kaldurup **aḡsuzın** bahtı ol

Yire nāmuûsın külli birahtı ol (SN, 1562, s. 299).

Atam düşdi **apaḡsuzın** öğüme

Gümaḡsuz inanğil bu didüğüme (SN, 2036, s. 332).

Öküş kaçdı öñümce **yanın yanın**

Çü gösterdüm aḡa kılıç yalmanın (SN, 4307, s. 487).

Muraşşa' kılıç u geyür tonların

Kuşatdı vü geydürdi **birin birin** (SN, 4702, s. 514).

Gice endişelerden uyımazdı

Gezerdi **gündüzin** yimek yimezdi (HŞ, 1087, s. 40).

Talup endişe baḡrine ciger-hûn

Katı gönline dirdi **arḡun arḡun** (HŞ, 5581, s. 211).

Gelürek **arḡun arḡun** gördi na-gāh

Su içinde tecelli kıldı bir māh (HŞ, 1779, s. 65).

3.2.2.1.1.3. +çA Eşitlik Durumu Eki ile Kurulan Zarflar

Söz gruplarında ve cümle içerisindeki kullanımında fiilin nasıl yapıldığını ve ne şekilde yapıldığını belirtir. Eşitlik durumu ekleri cümledeki kullanımına göre cümleye eşitlik, benzerlik ve gibilik anlamları katar. Bunun haricinde buna göre ve bu kadar gibi durumları da belirtir. Bu ekler adı eylemin kök ve gövdeleriyle birleştirir. Bu nedenle

eşitlik ekleri adı sadece eylemle birleştirdiğinde adın eşitlik durumları her zaman zarf görevinde bulunur (Ergin, 2007, s. 239).

Eski Türkçede sadece -ça, -çe biçiminde kullanılan ek EAT döneminde c’li biçimde kullanılmıştır, ancak bazı kalıplaşmış örneklerde (niçe) gibi ç’li biçimi korunmuştur. Sonuna eklendiği kelimeyi zarf yapan ek işlek kullanılan bir ek olmuştur. En sık kullanılan örnekler şunlardır; arдын-ca, arduñ-ca, başka-ca, ben-ce, evvel-ce, şunca..vb. (Yelten, 2019, s. 129).

Eşitlik durumu eki, kelime gruplarında ve cümle içerisindeki kullanımında eylemin nasıl yapıldığını ve hangi şekilde olduğunu belirtir. Fiilin oluş veya yapılış durumunu ifade eder. Edatlar ve eşitlik bildiren eklerle yapılan eşitlik durumu benzerlik bildirir ve bunlara benzerlik ekleri denildiği de görülmüştür. Bu eklerin yaygın kullanımı benzerlik ve gibilik ifade etmektedir. Türkçenin temel eşitlik eki +CA’dır. Bundan sonra ikinci en yaygın olan ek +CAk’dır. ET’de +çA olan ek EAT döneminde +CA/+lAyIn/+CAk; denlü, gibi, bigi ekler kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 346). Eşitlik durumunu ifade etmek için bu dönemde +çA dışında isimlere gelerek eşitlik bildiren +lAyIn eki ve gibi edatı da kullanılmıştır.

Karaağaç eşitlik durum ekinin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +çA

Eski Anadolu Türkçesinde:+CA/+lAyIn/+çAk; denlü, gibi, bigi (Karaağaç, 2019, s. 346).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +çA eşitlik durumu eki örnekleri şunlardır:

Her birisine köyler ve yirler virdi. Her kişi mikdarlu **mikdarınca** ri’âyet itdi (Bâb 19, TVRH, s.291).

Andan sonra kendü ‘**âdetlerinçe** hizmet ne-y-ise itdi (Bâb 62, TVRH, s. 337).

İş **murâdca** oldı. (Bâb 69, TVRH, s. 352).

Bir gün bayağı ‘**adetince** geldi (MN, s. 181).

Girü bayağı ‘**âdetince** geldi, oturdu (MN, s. 188).

Bir gice gendü ‘**âdetince** busuya durdı kim bir mazlûm bula soya (MN, s. 226).

Gögercin hâcib **resmince** ilerü varup geldüklerün bildürdi (MN, s. 229).

“**Ƙanca** varursın iy sere? Gel görelüm ne cānavardur!” (MN, s. 230).

Pes hemiſe ki **resimlerince** bir pādīſāhı ma'zūl itdiler (MN, s. 235).

Ƙavmümüz kaçmaƘ **ardınca** olup cenge uſan ōlalar (MN, s. 236).

Bir gün [bu] deve'i esirgedi, ota ſaldı ki gendü **dilegince** yōriye (MN, s. 237).

Sārubān dağı ƙodı **geniñce** yatdı. Yūñ dağı **haƙınca** su yutdı (MN, s. 238).

Ancak ki göñlüm dilegin **yerince** buldum (MN, s. 236).

Pes ol uvaƘ cānavarlar **ōñince** kaçdılar (MN, s. 242).

Bunun **ardınca** görelüm ħanum kimler yetdi (DK, s. 112).

İskeleye gemiler getürdiler, esbābların **murādlarınca** toldurdılar (Bâb 30, TVRH, s. 306).

3.2.2.1.1.4. +DAn Çıkma Durum Eki ile Kurulan Zarflar

Bu eki Muharrem Ergin ablatif eki adı ile ele almıştır. Söz takımlarında ve cümlede eylemin belirttiği hareketi kendisinden ayrıldığını belirtmek amacıyla ad ablatif durumuna girer ve ablatif durumundan dolayı isim her zaman ek alır. Aldığı bu ek ablatif ekidir. Ablatif eki cümle içerisindeki kullanımında fiilin eklendiği isimden zaman ve mekandaki işin yerini ve yönünü bildirirken aynı zamanda bunu ismin bulunma, yaklaşma, uzaklaşma anlamını belirterek yapar (Ergin, 2007, s. 235).

Söz gruplarında ve cümlede fiilin işaret ettiği kılışın ve oluşun kendinden uzaklaştığını gösterir böylelikle uzaklaşılan nesnenin adı uzaklaşma haline girer. Bunun haricinde çıkma, kaynak, ayrılma, tür, başlama, yokluk vb. anlamlarını belirtir. ET'de +dIn/+DIn şeklinde kullanılan ek EAT döneminde +dAn şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 341-342).

ET'de bulunma durum eki, çıkma durumu eki biçimini belirtir. Bu nedenle ET'de çıkma durumu eklerini +DA/+DIn olarak gösterilir. +DAn şekilleri de sonraki dönemlerde kullanılmıştır. EAT döneminde genel olarak +dAn seyrek olarak da +dIn şekilleri kullanılmıştır (Gülensoy, 2005, s. 391).

Temelde isim çekiminin kimden halini meydana getiren ek vurguludur. Cümle içerisindeki kullanımında yer ve yön bildiren, zaman bildiren, miktar ve hal bildiren adlarda kullanıldığında cümlede zarf görevinde kullanılır (Banguoğlu, 1990, s. 168). Eski Anadolu Türkçesinde zarf yapma görevinde sıklıkla kullanılmıştır.

Korkmaz, çıkma durumu ekinin özelliklerinden birinin, bu eki alan kelimenin edatlarla birleşerek cümle içerisinde zarflaştığını belirterek çıkma durumu alan son çekim edatlarından hemen önce kullanılan ek, edatla bağlandığı ismi edat takımı biçiminde zarf şekline koyar: bir zamandan sonra örneğinde olduğu gibi (Korkmaz, 2017, s. 111). Bu dönemde +dAn şeklinde kullanılan ek yer yön, miktar ve zaman isimlerine gelerek cümle içerisindeki anlamına bağlı olarak zarflar oluşturmuştur. Bu dönemde çokça zaman isimlerine gelerek zarflar oluşturan ekin, çıkma durumu ile yönelme durumu almış iki ismin kaynaşmasından oluşmuş, birleşik zarf niteliğinde olan zarf örnekleri bu dönemde de görülmüştür: *Hâlden hâle döner* (MN, s. 204) vb.

Karağaç çıkma durum ekinin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +DIn

Eski Anadolu Türkçesinde: +dAn

Türkiye Türkçesinde: +DAn (Karağaç, 2019, s. 342).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +DAn çıkma durumu eki örnekleri şunlardır:

Ve **andan sonra** dahı Karamanoglı'na ilçi göndürdi (Bâb 67, TVRH, s. 350).

İki yıldan sonra girü kendüsi hünkâra geldi (Bâb 100, TVRH, s. 383).

Çünkim Semendire'yi zabt **itdükden sonra** çanlarını yıkdılar (Bâb 130, TVRH, s. 422).

Bir lahzadan gördi kim 'Ali Beg yortum-ıla gelür (Bâb 149, TVRH, s. 449).

Bir kaç **günden sonra** ayağı ağrıdı (MN, s. 199).

Çok **zahmetden sonra** evine geldi (MN, s. 214).

İhtiyâr toğduğı **günden** bilümez (MN, s. 235).

Şahrâ **bir gezden** çokrak ve batağ öldü (MN, s. 242).

Belki gönlüm **yıldan** berü menzil dutmışdı (MN, s. 264).

Çok zamandan beri birbirin görmemişdi (MN, s. 237).

Beyrek diri olsa **on altı yıldan** berü gelür-idi (DK, s. 131).

Korkmaz ayrılma durum eki +tın, +tin eki ile yer ve yön bildiren zarflar oluşturan +tın, +tin ekinin benzer ekler olduğunu, ancak ekin yer ve yön bildiren zarfı yapımı görevinin sonradan oluştuğunu belirtmiştir. Yer ve yön zarfı yapma özelliğinin ise ekteki kullanım şekilleriyle beraber gelen bir kalıplaşma ile oluştuğunu açıklamıştır. Ekin yer, zaman vb. kelimelerin yanında zaman zarfları meydana getirmiştir. Seyrek

olarak yer ve yön kelimeleri ile ayrılma hali ekinden kaynaşmış yer ve nadiren tarz zarfı oluşturduğu örnekler bulunmaktadır (Korkmaz, 2018, s. 15-16).

Bu şimdi itdügün vefāya minnet yōķ ve **öğdin** itdügün cefāya dahı ‘itāb yōķ (MN, s. 249).

Birez **öğden** uyandıdı Nev-bahār

Süheyl’i uyardı didi zinhār (SN, 1923, s. 324).

Birazdan didi kim iy merd-i tedbir

Ne dersin bu işün tedbirine bir (HŞ, 1457, s. 54).

3.2.2.1.1.5. +DA Bulunma Durumu Eki ile Kurulan Zarflar

Türk dilinin tarihi seyri içerisinde Eski Türkçeden itibaren herhangi bir değişiklik göstermeyen ekin, bu dönemde de +DA biçiminde kullanılmıştır (Şahin, 2003, s. 48).

Bu eki Ergin Lokatif eki ismi ile ele almıştır. Söz gruplarında ve cümle içerisindeki kullanımında, fiilin oluşturduğu yeri gösterip bulunma anlamını belirten isim lokatif durumunda bulunur. İsimler, fiilin olduğu yeri belirten ve bulunma bildiren lokatif halinde bulunmak amacıyla devamlı ek alırlar. Lokatif eki adı eyleme bağlayan bir hal ekidir (Ergin 2007, s. 234).

Söz gruplarında ve cümlede eylemin meydana geldiği yeri ve zamanı gösteren isim bulunma çekimi içine girer. Temel işlevi bulunma ifade eden ek bunun dışında yer, zaman, iş, süreç, devamlılık vb. ifade eder. ET’de +DA biçiminde olan ek EAT döneminde +dA şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 340).

Asıl işlevi isim çekiminin kimde halini meydana getirmek olan ek, cümle içerisindeki kullanımında yer ve yön bildiren, zaman bildiren, miktar bildiren ve hal bildiren isimlere geldiği zaman cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak zarf görevinde kullanılır (Banguoğlu, 1990, s. 166-167).

Bulunma hali eki bu dönemde -da, -de şeklindedir. Tonsuz ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde ünsüz uyumu bozulur: *hasretde*, *gökde* vb. Eski Türkçe

döneminde ayrılma hal eki göreviyle kullanılan ekin EAT döneminde de aynı görevle kullanıldığını gösteren örnekler görülmüştür (Öztürk, 2017, s. 65).

Korkmaz, *gicede, gündüzde, öylede, dünnde, günde* gibi kelimelerde +dA eklerinin zarf görevinde bulunmadığını, bulunma durum ekinin zaman bildiren kelimelere gelerek onları zarf yapma niteliğine dayalı ve az çok anlamını yitirmiş şekiller halinde olduğunu açıklamıştır (Korkmaz, 2018, s. 13).

Ediskun, +dA yapılı zarfların eylemin zamanın belirsizliğini gösterdiğini belirtmiştir. *Yakında (gel-), geçende (gezmeye git-)* örneklerinde olduğu gibi. Bunlar dışında *neredeyse* örneğine -de yapısına -se ekinin ulandığı örneklerde bulunur (Ediskun, 1999, s. 275).

Bu dönemde +dA şeklinde kullanılan bulunma durum eki, zaman isimlerine gelerek cümlede zaman bildiren zarflar oluşturmuştur. Zaman zarfları örneklerinin bolca olduğu ekin tarz zarflarında oluşturduğu örneklerde görülmüştür.

Karağaç bulunma durum ekinin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +DA

Eski Anadolu Türkçesinde: +dA

Türkiye Türkçesinde: +DA (Karağaç, 2019, s. 340).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +DA bulunma durumu eki örnekleri şunlardır:

Bu iki hisârı **bir yılda** yapıdı (Bâb 18, TVRH, s. 290).

Bir **yılda** gelmez-iseñ iki yıl bakam (DK, s. 228).

İki **yılda** gelmez-iseñ üç dört yıl bakam (DK, s. 228).

Dört **yılda** gelmez-iseñ biş yıl altı yıl bakam (DK, s. 228).

Bu mezkûrâtun fethi tamâm bir **yılda** oldu (Bâb 40, TVRH, s. 318).

Ammâ kâfir İzladı Dervendi'nün **içinde** oturdı (Bâb 116, TVRH, s. 399).

Ve **her yılda** gönderürler, yitüşür (Bâb 165, TVRH, s. 473).

Ve vaşıyyet kim ölüm **vaqtında** oğlanlarına kıldı (MN, s. 180).

Az **zamânda** girü geldi (MN, s. 191).

Sen bir kaç **günde** elli dostı nice bulduñ (MN, s. 192).

Pes andan ırubanı yola düşdük

Otuz biş **günde** Mekkeye irişdük (KEMŞ, 65, s. 25).

Ezelî bünyâd urdı **altı günde** dünyâ toldı

İsrâfil'e buyurdı dem evliyâ demidür (YED, s. 68).

Bu kâmusını nice yaratdı gör

Ki her nesneyi **yirlü yirinde** kor (SN, 33, s. 197).

Gönüldi gemi şuya ol kıriya

Apañsuzda uğradıdı boraya (SN, 4055, s. 470).

3.2.2.1.1.6. + (y)A Yönelme Durum Eki ile Kurulan Zarflar

Eski Türkçede +GA biçimde kullanılan ek EAT döneminde +(y)A biçiminde kullanılmıştır (Şahin, 2003, s. 48).

Bu eki Muharrem Ergin Datif eki ismi ile ele almıştır. Söz takımlarında ve cümlede eylemin kendisine doğru geldiğini ve yöneldiğini belirtmek amacıyla ad datif durumunda bulunur ve kullanılır. Eylemin yönünü gösteren ve yaklaşma belirten datif durumu sürekli ekle yapılır (Ergin 2007, s. 233).

Günay Karaağaç, bu eki yaklaşma başlığı adı altında ele almıştır. Söz gruplarında ve cümle içerisindeki kullanımında fiilin yöneldiği isim, yaklaşma çekimine girer. Daima ekle yapılan bu durum eylemin yönünü gösterir ve yaklaşma ifade eder. Ana işlevi yaklaşımdır. Bunun dışında zaman, yer, neden, karşılaştırma, ilgi, gereklilik, görüş vb. anlamlar da ifade eder. ET'de +GA olan ek EAT döneminde +(y)A olmuştur (Karaağaç, 2019, s. 338).

Temelde isim çekiminin kime halini ifade eden ek, cümle içerisindeki kullanımında isimlere gelerek zaman, miktar, hal, yer ve yön gösteren zarflar oluşturur. Bu ek Eski Türkçede aynı anlatımla +GA ekinden gelmektedir (Banguoğlu, 1990, s. 171).

Ekin kalıplaşmasından kullanılan zarflar, çoğunlukla iyelik ekinin ardından kullanılan yönelme durumu ekinin zarflaşması biçiminde görülmüştür (Korkmaz, 2019:

435). Eski dönemlerden itibaren kullanılan ek, EAT döneminde de sıklıkla kullanılmıştır. Zarf yapma görevinde kullanımında kimi örneklerde; *kadar, değin, dek* gibi edatlarla kullanımı çokça görülmüştür. Ekin, çıkma durumu ile yönelme durumu almış iki ismin kaynaşmasından oluşmuş, birleşik zarf niteliğinde olan kelimelerde de kullanımı görülmüştür: *Cihānı geze cümle ucdan uca/Tamāmet ne kim var aşığ u yüce* (SN, 822, s. 248).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +ğA

Eski Anadolu Türkçesinde: +A

Türkiye Türkçesinde: +A (Karaağaç, 2019, s. 338).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen + (y)A yönelme durumu eki örnekleri şunlardır:

Ve bir bölüğü dahı gice-y-ile hisârıñ **ötesine** geçdi (Bâb 22, TVRH, s. 294).

Şimdiye değin balını sen yidüñ, arusun dahı sen söyündür (Bâb 82, TVRH, s. 364).

Kâfırlere kılıç urdılar, tâ **sabâha değin** kırdılar (Bâb 164, TVRH, s. 468).

Çün âyu bu ‘ināyeti gördi, didügi söze peşimān öldi ve şerm-sār olup tırdı, **evine** gitdi (MN, s. 212).

Ne bileyim, bunun böyle yüğüresin bilsem, [Dellāl’den] tını alup **şimdiye değin** bili aşardım (MN, s.260).

Giceye-değin cenk ide-y-idük (DK, s. 223).

Altı güne komadum anı aldum (DK, s. 237).

Giceye değin anda katlandılar

Güneş batduğı sâ’at atlandılar (SN, 915, s. 255).

Tuṭaḫ ṭudağa urdılar yüz yüze

Hikāyetlerin getürürler söze (SN, 5095, s. 540).

3.2.2.1.1.7. +IA Vasıta Durumu Eki ile Kurulan Zarflar

Eski Türkçede -n olan ek, EAT döneminde kullanıştan düşmüştür. Ekin yerini birle edatı ile taranılan eserlerdeki bazı örneklerde ekleşmiş olan ile edatının aldığı görölmektedir.

Instrumental eki olan -n ekinin işlekliliğini kaybetmesiyle onun görevini ile edatı üstlenmiş ve edat halinde ya da ekleşerek tamamen instrumental ekinin görevinde kullanılmıştır. İle edatı ve -n instrumental ekinin işlevleri hemen hemen aynı olmuştur. İle edatı zamanla -la/-le halinde ekleşerek yeni bir instrumental eki olmuştur. ET’de birle örneğinde de görülen bu ek EAT döneminde sayılı örneklerde kullanılmış ve kullanılan bu örnekler vezin sebebiyle daha çok manzum eserlerde görölmüştür (Ergin, 2007, s. 283).

Günay Karaağaç bu eki araç durumu adı ile ele almıştır. Söz gruplarında eylemi bir nesnenin vasıtasıyla onun belirttiği zamanda olduğunu belirtmek amacıyla isim araç çekimine girer. Hem edat biçiminde olup hem ekli olan bu araç durumu eylemin hangi varlık ile ve ne zaman, nasıl oluştuğunu göstermek amacıyla isme getirilir. ET’de -(-ı/-i/-u/-ü)n olan ek EAT döneminde -(-ı/-i)n; -la/-le şeklinde kullanılmıştır. ET’den itibaren araç çekimi edatlarla yapılmaya başlanmıştır. Çekim edatı olarak hem araç hem birliktelik çekimi yapan ek Türk yazı dillerinde ile olarak bağlama edatı olarak da kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 344-345).

Banguoğlu -le zarflarının aslında ile takısından geldiğini, kimle ve bilelik halini meydana getirdiğini belirtmiştir. -le zarfları meydana geldiği kelime bir takı grubu değerinde olduğundan bir çok biçimde zarf oluştururlar. Çoğunlukla tarz bildiren zarflar meydana getirmek ile beraber zaman bildiren zarflar ve birtakım miktar zarfları meydana gelir (Banguoğlu, 1990, s. 185).

Türkçede eskiden beri kullanılan temel vasıta halini bildiren ek hep -n olmuştur. Fakat vasıta hali eki -n, önceden çekim eki olarak kullanılırken zaman içerisinde çekim eki özelliğini yitirmiş ve yapım eki görevinde kullanılmıştır. EAT döneminde -n vasıta hali ekinin dışında vasıta hali durumunu belirten diğer ekler ile edatı ve bunun ekleşmiş hali olan -la, -le, -ıla, -ile ekleri olmuştur (Öztürk, 2017, s. 66).

Eski Türkçede +n olan ek EAT döneminde temel olarak kullanılan ek olan -n’nin yanında +n olmakla beraber, birlikte, +la, birle, IIA (<ile) biçimleride kullanılmıştır (Gülensoy, 2005, s. 391). Eski Anadolu Türkçesinde ile ve birle edatları vasıta eki olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Karaağaç ekin dönemler içindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: **-(ı, -i, -u, -ü)n**

Eski Anadolu Türkçesinde: **-(ı, -i)n; -la, -le**

Türkiye Türkçesinde: **-la, -le; ile** (Karaağaç, 2019, s. 344).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen **+IA** vasıta durumu eki örnekleri şunlardır:

Kişi gendü mālına taşrurf **enzāde ile** gerekdür (MN, s. 172).

Halklar hāzır idüp, **dostları ile** ağırladı (MN, s. 176).

Biñ dürlü **zör ile** kaçup pōstını kırtarıbildi (MN, s. 177).

Āz **nesne-y-ile** bozılup düşmanlığa dōne (MN, s. 189).

Dürlü i'zāz [u] ikrām **birle** ānı ağırladı (MN, s. 198).

Var ayağuna **bal-ıla** kaygana vur. Pes **bal-ıla** kaygana urdı (MN, s. 199).

Bu **endişe-y-ile** saşsar katına vardı (MN, s. 259).

Cigeri anlaruñ **fırākı-y-ıla** yanupdur (MN, s. 264).

Olmaya beni gāfil bulup mekr **ōdı-y-ıla** cigerüm yağa (MN, s. 264).

Rahmetiyle hōş duta Allah sizi

Dōstına bağışlaya kamumuzu (GN, I-1, s. 55).

Dōstını sevmek anı sevmek olur

Anı bulan dōst **rızāsıyla** bulur (GN, I-1, s. 55).

Elinden alup içdügin bileği

Ṭudağını **zülfiyle** siledi (SN, 1794, s. 315).

3.2.2.1.1.8. +IAr Çokluk veya Çokluk, İyelik Eki ile Kurulan Zarflar

Bir çekim eki olan **+IAr** eki, isimlerin çokluk şekillerini yapmaktadır. Cümle içerisinde kullanıldığında eklendiği ismi diğer kelimelerle bir bağlantı kurmaz. Sözcükler arasında bağlantı kurulamadığından diğer ad çekim eklerinden ayrılır. Belirsizlik, abartma, nezaket, aile ve topluluk vb. anlamlarda kullanılır. Türkçede

eskiden beri çokluk eki +lAr olmuştur. ET’de +lAr olan ek EAT döneminde de +lAr şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 325-326).

İsimlerin çokluk biçimlerini oluşturan bir işletme eki olan çokluk eki adın belirttiği varlığın ya da nesnenin birden fazla olduğunu belirtir. Çokluk eki yalnız eklendiği ismin içinde kalır ve ismi diğer sözcüklerle bağlantıya koymaz. Kelimeler arasında bağlar kurmaz bu nedenle isim iyelik ekleri, hâl ekleri ve soru eklerinin dışında farklı biçimde bulunur. Çokluk eklerinin ardından iyelik ekleri, hâl ekleri ve soru ekleri getirilirken iyelik ekleri, hâl ekleri ve soru eklerinin hemen ardından çokluk eki kullanılmamaktadır (Ergin, 2007, s. 220-221).

Gülsevin +lAr ekinin zarf yapma görevinde kullanımında çoğunlukla zarf cinsindeki cümlelere bağlanarak günümüzde +lArI ekiyle beraber kullanılan zarflar oluşturduğunu belirtmiştir (Gülsevin, 1997, s. 9).

Eski Türkçede +lAr, +gUn, +An, +Xt şeklinde kullanılan ek EAT döneminde -lAr biçiminde kullanılmıştır (Ölmez, 2021, s. 50).

Çokluk ekiyle türeyen bu zarflar iyelik eki olan -i ulanarak yapılır. Bu zarfların eylemin tekrarlanan zamanlarını belirtir. Başlıca örnekleri şunlardır; akşamları, sabahları (Ediskun, 1999, s. 274). Zarf yapma görevindeki kullanımında çoğunlukla zaman isimlerine gelerek zaman zarfları oluşturan +lAr eki, EAT döneminde zarf yapma görevinde fazla kullanılmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +lAr çokluk ve çokluk+iyelik eki örnekleri şunlardır:

Giceler uyku uyumazlar, gündüz at arkasından inmezlerdi; kāyim tururlardı (Bâb 22, TVRH, s. 295).

Bir niçe günler mübâlaga cenkler olındı (Bâb 66, TVRH, s. 346).

Ve hem bunlara dahı kânûn-ı pâdişâhâne **niçe günler** sohbetler ve ‘işret olındı (Bâb 127, TVRH, s. 418).

Bir nice günler ‘acâyib cengler olındı; topar-ılan ve oklar-ılan (Bâb 143, TVRH, s.442).

Anuñ yanında **niçe zamânlar** oldı, tâ devr-i Sultân Bâyezîd gelince (Bâb 135, TVRH, s. 431).

Giceler ve gündüzler kâfirlere râhatlık virmediler (Bâb 151, TVRH, s. 453).

Süheyl eydür iy hülklü şehriyār

Cihān içre **çok yıllar** ol pāy-dār (SN, 1059, s. 265).

Geh ağlar idi gāhi güler idi

Giceleri gündüze ular idi (SN, 1137, s. 270).

3.2.2.1.2. Addan Ad Yapım Ekleri ile Kurulan Zarflar

Asıl görevleri, isimden isim yapan, sıfat türeten ve sıkça kullanılan bu eklerin ilk tanımlarında bu görevleriyle ilgili araştırmacıların görüşlerine yer vermenin, eklerin asıl görevinin dışındaki zarf yapma görevini daha iyi anlamayı sağlayacağı için tüm açıklamalara yer vermeye çalıştık. Türkiye Türkçesinde zarf türeten yapım eklerin örnekleri azdır. Zarf yapma görevlerindeki kullanımları, taradığımız eserlerde de kimi örneklerde az olduğundan EAT dönemi içinde bazı eklerin zarf yapma görevlerinin az olduğu söylenebilir. Asıl zarflara veya isim kök ve gövdelerine yapım ekleri ulanarak oluşan bu zarfların, çoğunlukla zaman isimlerine gelerek zaman bildiren zarflar oluşturmaktadır.

Addan ad yapma ekleriyle kurulan zarflar arasında birkaçı dışında, temelde isim ve sıfat oluşturan ekler olup, zarf görevinde kullanımlarından dolayı aynı şekilde zarf oluşturan ekler içinde yer almıştır ancak örnekleri azdır (Korkmaz , 2019, s. 437).

3.2.2.1.2.1. +İlk/+IUk Eki ile Kurulan Zarflar

Bu ek Türkçenin başlangıçtan beri çokça kullanılan isimden isim yapım eklerinden bir tanesidir. Bu ek cümledeki kullanımına bağlı olarak kimi yerlerde nesnenin niteliğini belirten sıfat benzeri isimler yaparken, kimi yerlerde nesne adı olarak daimi isimlerde yapar. Başlıca görevleri yer isimleri, alet, araç ve gereç isimleri, meslek isimleri, topluluk isimleri ve sıfatlar oluşturmaktır (Ergin, 2007, s. 155).

Varlık ismi olan kök ve gövdelere gelen ek somut varlık adlarını soyutlaştırır. Kavram eki olan ek başlangıçtan itibaren Türkçede sıkça kullanılmış bir addan ad yapım eklerinden biri olmuştur. ET döneminde +İlk/+IUk olan ek EAT döneminde +İlk şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 256).

Yukarıda verilen araştırmacıların görüşlerinden anlaşıldığı gibi sıkça kullanılan ve asıl görevi isimden isim yapmak olan ek, zarf görevinde çok sık kullanılmaz kullanıldığı örneklerde çok azdır. Taranılan eserlerde de çok az örneklere rastlanmıştır. Ediskun bu ekin zarf yapma görevi ile kullanımında fiilin yapılma biçimindeki elverişli zamanı belirttiğini açıklamıştır (Ediskun, 1999, s. 275).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +IIk/+IUk

Eski Anadolu Türkçesinde: +IIk/+IUk

Türkiye Türkçesinde: +IIk/+IUk (Karaağaç, 2019, s. 256).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +IIk/+IUk eki örnekleri şunlardır:

Ol Haydar Beg ol hisâra yüz **yıllık** kadar azık kayd itmiş-idi (Bâb 99, TVRH, s. 382).

Şanasın on dört **gicelik** dutılmış âydan bedr toğdı (MN, s. 255).

3.2.2.1.2.2. +CA Eki ile Kurulan Zarflar

Sıfatlara gelen ek, eklendiği sözcükte benzerlik ve azlık görevinde küçültme sıfatları yapar. Bunun yanında bağlandığı kelimeye oldukça anlamı da katmaktadır. Sıfatların yerine göre zarf olarak da kullanılır (Buran ve diğerleri, 2014, s. 51).

Ekin görevlerinden biri çekim eki olarak kullanılmıştır. Bu görevdeki kullanımındaki temel işlevi adlara benzerlik, birliktelik ve kadar gibi anlamlar yüklemektir. Bir diğer görevi yapım eki olarak kullanılmak olan ekin, dil, lehçe ve şive isimleri yapmaktır. Ekin en belirgin özelliği vurguyu öne atmasıdır. ET döneminde yalnız ç’li şekilde olan ek EAT döneminde c’li şekilde kullanılmıştır (Gülensoy, 2005, s. 370).

Temelde çekim eki olan ek kalıplaşarak eski dönemlerden itibaren yapım eki şeklinde kullanılmıştır. ET’ de ek sadece ç’li şekildeydi, ekin c’li şekli EAT dönemi sonrasında ortaya çıkmıştır (Ergin, 2007, s. 167). İyelik eki almış sözlerden sonra gelen ekin sıfat-fiillere gelen +CA eki ile kurulan kalıplaşmış şekillerde zarf türetir (Korkmaz, 2017, s. 123).

Ediskun bu biçimdeki zarfların fiilin yapılmasına dair yakındaki zamanın bir zaman gösterdiğini belirtmiştir (Ediskun, 1999, s. 275).

Asıl işlevi isimlere gelerek görelilik hali ve ki'mce hali anlamı katmaktır. Banguoğlu kimce biçimindeki isimlerden bir çoğunun lügat sözcüğü önemi kazandırdığını ve bunların tabakasında vasıf ve davranışlarının ihtiyaçlarını gösteren zarf ve sıfat türettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda -ce eki farklı gruplarda ki kelimelere gelerek dilde zarfların kullanımını çeşitlendirerek arttırmıştır (Banguoğlu, 1990, s. 160).

Temelde eşitlik eki olan +CA eki, yapım içinde kullanılabilmektedir. Sıfatlara eklenerek, sıfatın vasfında yakınlık bildiren ek, zarf görevinde kullanımında eklendiği sözcüğe “kadar” anlamı katarak zarflar yapar (Gülsevin, 1997, s. 115).

Eski Türkçe döneminden itibaren +CA şeklinde kullanılan eşitlik hali, EAT döneminde de aynı şekilde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ünsüz uyumuna uyan ek EAT döneminde okunan bazı eserlerde uyum dışına çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte bu ekde zaman içerisinde işlev değişikliği de görülmüştür. Ek cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak kimi örneklerde yapım eki görevinde kullanıldığı görülmüştür (Öztürk, 2017, s. 66).

İsimden isim yapan eklerden olan +CA ekinin küçültme ve güçlendirme görevinde kullanıldığını belirten Gabain, eşitlik hali ile benzer fonksiyonda olduğunu açıklamıştır (Gabain, 1988, s. 43). Eşitlik hali olan +CA eki aynı zamanda kelime olan ek, büyük bir olasılıkla zamanla kullanımdan düşmüş eski bir son çekim edatıdır. Bir başına kullanıldığında anlamı olmayıp hal ekleri başlığı altında ele alınan ek, çeşitli görevlerdeki sözcük gruplarına da gelip kullanılabilir (Gabain, 1988, s. 65).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +CA eki örnekleri şunlardır:

İş **murâdca** oldu (Bâb 69, TVRH, s. 352).

Dâyim **hoşca** görüp gönülcüğün ele alır-ıdı (Bâb 71, TVRH, s. 354).

Ukalâ yanında söz oldur ki kadr-i **hacetce** söylene, tâ ki mertebesi kişinüj eksilmeye (MN, s. 208).

‘Ömrüm **ölduğca** şükrüğe meşğul olup dilegüğe bil bağlayam (MN, s. 221).

Dilkü sözün **uzatduğca** bidnūs divârdan aşuru bakardı (MN, s. 230).

Çün deve **varduğca** semriyüp töldi (MN, s. 245).

Yalunuzca oğul görünmez bağrum yanar (DK, s. 87).

Destursuzca Bayındır Hanuñ yağısın basan (DK, s. 112).

Ğafillüçe gözel başuñ kesdüresin (DK, s. 169).

Varuban **destursuzca** Bayındır Hanuñ yağısın başan (DK, s. 174).

Cihāndan çü gitmek gerekdür şon uç
Ne hâletde olursa **yitdükçe** güç (SN, 248, s. 211).

İş idindi kendüzine aņsuzın
Dilegince vardı vü dutdı sözün (SN, 3212, s. 413).

Didi nidelüm katı nāzūkdür iş
Gücün **yitdügince** hele var düriş (SN, 4361, s.491).

Ki tapusına ölmedin irişem
Gücüm **yitdügince** hele dürişem (SN, 5199, s. 547).

3.2.2.1.2.3.+cIk/+cUk Eki ile Kurulan Zarflar

İsimden isim yapan bir yapım eki olup, eklendiği sözcüğe sevgi ve küçültme anlamı katan ve sık kullanılan +cIk, +cUk eki, zarf yapma görevinde kullanımı azdır. EAT döneminde(+cuğ, +cuğ, +cuk) gibi vokali yuvarlak biçimde kullanılmıştır. Eklendiği cümledeki kullanımına göre miktar ve niteleme bildiren zarflar türetmiştir.

Bu ek Batı Türkçesinin başından beri çokça kullanılan isimden isim yapma eklerinden biridir. Bu ek kelime kök ve gövdelerine direk bağlanmaktadır ancak kimi örneklerde kelimelerin arasına birere ünlünün girdiğinde olmuştur. Cümle içerisinde kullanıldığında eklendiği isme sevgi ve küçültme anlamı katar (Ergin, 2007, s. 163-164). Türkçede başlangıçtan beri kullanılan ek, eklendiği köke sevgi ve küçültme ifade etmektedir. ET döneminde -çuk/-çük şeklinde kullanılan ek EAT döneminde +cUk ekinin yanında -çuğaz/-çügez şekilleri de kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 266).

Temelde çekim eki olan +cIk, +cUk eklendiği isim ve sıfata küçültme anlamı katar. Kullanışlı bir ek olup cümlede küçültme anlamı dışında farklı anlamlarda da kullanılmıştır (Banguoğlu, 1990, s. 164).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +çUk

Eski Anadolu Türkçesinde: +çUk/+çUğAz

Türkiye Türkçesinde: +cİğAz/+cUğAz (Karaağaç, 2019, s. 266).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +cIk/+cUk eki örnekleri şunlardır:

Hunük **yilcügez** esdidi aḥşamın

Meded ol bulındı cānına hemin (SN, 3560, s. 437).

Ol oḥtın iḡen **kiçicük** ḵaldum

Çü şonra yigit oldum ulaldum (SN, 4292, s. 486).

Gözüm açıla oḡıla göynügüm

Bolay kim **birezçük** dirile ögüm (SN, 3902, s. 460).

Şuşamış idi ṭurdı bir ḵul örü

Ki bulayidi bir **şucağaz** ṭuru (SN, 4803, s. 520).

3.2.2.1.2.4. +cAk Eki ile Kurulan Zarflar

Türkçenin başlangıcından itibaren sıkça kullanılan ek, zamanla kullanım alanı azalmış eklerdendir. Ek +cIk, +cUk ekinin eşi durumdadır. Ekin temel işlevi isimlerde küçültme ve sevgi ifade etmektir. Eşitlik çekiminde kullanılan ek bazen kalıplaşarak yapım eki halini alır, sıfat veya zarf yapar. ET’de -CAḵ şeklinde kullanılan ek EAT döneminde cAḵ şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 265). Temel görevi küçültme sevgi ifade eden isimler yapmak olan ek, Eski Anadolu Türkçesinde *tizcek* “çabucak, derhal, hemen” örneği ile zaman bildiren zarflar türetmiştir.

Türkçede başlangıçtan itibaren kullanılan bu ekin başlıca görevi eklendiği sözcüğe küçültme ve sevgi anlamı katmaktır. “+cIk, +cUḵ” eklerinin benzeri biçimindedir. “+cIk, +cUḵ” eki zamanla genişleyip işlek bir ek olurken eski -caḵ, -cek küçültme eki zamanla işlekliliğini kaybetmiştir. Ekin yapım eki şeklindeki durumunda işlekliliğinin azalmasının yanında çekim eki durumundaki kullanımında işlekliliği artmıştır. Eski Türkçede ç’li olan ek EAT döneminden sonra c’li şekilleri ortaya çıkmıştır (Ergin, 2007, s. 165).

Bu ek +cA eşitlik durum ekinin ok/ök güçlendirme edatı ile kaynaşmasından oluşmuştur. Adlardan küçültme yapan ek, aynı zamanda kalıplaşma yolu ile de sıfat veya zarf da yapar. Sıfat ve zarf olarak kullanılan kelimelerde güçlendirme anlamı katar (Korkmaz, 2017, s. 160). Bu ek +CA ekinin +ok pekiştirme eki ile kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Eklendiği sözcükte küçültme ve sevgi ifade eden ek sıfat, zarf ve isimler türetir (Buran ve diğerleri, 2014, s. 51).

EAT döneminde ekin ilk ünlüsü daima düz-dar olmuştur. -ınca, -ince ile -ıcak, -icek ekleri bu dönemde beraber kullanılmıştır. Belli başlı örnekleri şunlardır; *an-ıcağ*, *bağ-ıcağ*, *belür-icek*, *dön-icek*, *dut-ıcağ*, *gir-icek*, *dör-icek*, *işid-icek*, *kıl-ıcağ* vb. (Yelten, 2019, s. 82). Eski Anadolu Türkçesinde zarf yapma görevinde sadece tizcek, yakıncak ve küçicek kelimelerinde kullanımı görülmüştür. Çoğunlukla zaman zarfları türeten ek, niteleme zarfları da türetmiştir.

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +çAğ

Eski Anadolu Türkçesinde: +cAğ

Türkiye Türkçesinde: +cAğ (Karaağaç, 2019, s. 265).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +cAğ eki örnekleri şunlardır:

Tizcek hanuñ üzerine çadır kurdılar (Bâb 56, TVRH, s. 332).

Anuñ oğlu **küçicek** kaldı ve bir kızını Dulkâdıroğlu Nasreddîn Beg'e göndürdiler (Bâb 65, TVRH, s. 341).

Tizcek ulu oğlum Murâd'ı getürün (Bâb 80, TVRH, s. 362).

Pes eşek **tizcek** döndi, eyitdi (MN, s. 179).

Eger nevbet nevbet birbirmüzi götürevüz, menzili **tizcek** alavuz (MN, s. 178).

Ümiǵdür kim **tizcek** saǵalup kuvvet dutasın (MN, s. 221).

Aç görsem toyurdum, **yalıncak** görsem tonatdum (DK, s. 87).

Mübârek yol durur varuñ i yârân

Geçer **tizcek** eglenmez bu devrân (KEMŞ, 321, s. 41).

Bu söz kim dimişler inen hağ durur

Ki her bir kelecik **yakıncak** durur (SN, 1939, s. 325).

Şu görmeyüben **tizcek** edügin çıkarar ben

Od yanmayuban ol ki tenūra kıza benven (SN, 2909, s. 392).

3.2.2.1.2.5. +II/+IU Eki ile Kurulan Zarflar

Çok işlek olarak kullanılan addan ad yapım eklerinden biridir. Ekin temel görevi sıfat olan vasıf isimler oluşturmaktır. Bu nedenle sıfat eki olarak da bilinir. Ancak sıfatlar isim olarak da kullanılır ve bu +II, +IU eki ile yapılan isimler hem sıfat hem isim olarak kullanılır. Ek cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak bağlılık, bulundurma ve sahip olma anlamları ifade eder. Ek ET’de +IIğ, +IUğ biçiminde kullanılırken Batı Türkçesinde g ve ğ sesleri düşmüş bu düşüş ekin vokalini etkilemiş ve düz vokalli şekillerin yerini yuvarlak vokalli ekler almıştır (Ergin, 2007, s. 159).

İsimden isim ve sıfat türeten ve oldukça işlek olan +II, +IU eki sahip olma, yetkili olma, bir yere ait olma, gibi pek çok anlama gelerek sıfatlar türetir (Buran ve diğerleri, 2014, s. 53).

Sıfat eki olan bu ek fiilin durumunu belirtip niteleyerek zarflar oluşturur. Eski Türkçe’de +IIğ, +IUğ biçiminde olan ek -g sesinin düşmesi ile Eski Anadolu Türkçesi döneminde +IU şeklinde vokali yuvarlak biçimde kullanılmıştır. Daha çok niteleme zarfları türetmiştir.

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +II/ +IU

Eski Anadolu Türkçesinde: +II/ +IU

Türkiye Türkçesinde: +II/+IU (Karaağaç, 2019, s. 273).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +II/+IU eki örnekleri şunlardır:

Қазан Bigün қарықуқ олмыş анасы қара deve boynында **ашылу** gitdi (DK, s. 96).

Қарқаруң eli yуқаруда **ашылу** қалду (DK, s. 126).

İllā ol **uşlu** degülmiş (MN, s. 190).

Āyu’yı gördi, perişān **ğuşşalu** oturur (MN, s. 212).

Nā-gāh bir gün Hüsrev **қayғulu** ағlarken ser-vaқtına girdi (MN, s. 232).

Bu **suçlu** degül (MN, s. 255).

Bunlar iksi **suçlu** oldu nāgehān

Gerçi takdir Tañrı'nuñdur bi-gümān (GN, I-1, s. 195).

İñen hūb u cömerd ü **uşlu** durur

Görelî göñül baña küslü durur (SN, 1112, s. 268).

3.2.2.1.2.6. +sIz/+sUz Eki ile Kurulan Zarflar

Olumsuzluk ifade eden bir ek olup, cümle içerisinde fiilin nitelediği eylemin olmadığını belirtir. Olumsuzluk bildiren isimden isim yapan tek ektir. EAT döneminde vokal uyumu dışında kalan ekin, taradığımız eserlerde yalnız yuvarlak vokalli şeklinin kullanıldığı görülmüştür. Ekin zaman bildiren *apañsuz* “ansızın, birdenbire”, -ın vasıta durum eki ile genişletilmiş *añsuzın* “ansızın, birdenbire” ekinin yanında, +da bulunma durum eki ile genişletilmiş *apañsuzda* “ansızın, birdenbire”, ve bunun eş anlamlısı, *añsuzda* “ansızın, birdenbire” kelimeleride “ansızın” zaman anlamı ile cümle içerisinde zarf olmuştur.

Bu ek +II/+IU ekinin olumsuzu olup ve yine +II/+IU eki gibi sıkça kullanılan ve olumsuzluk belirten bir ektir. Asıl görevi isimden isim yapan ve sıfat türeten ekin asıl görevi hakkında gramercilerin görüşleri şu şekildedir;

Eklendiği adlarda hem sıfat hem de ad şeklinde bulunan ek, nitelik adları oluşturur. Ek +II/+IU ekinin olumsuzudur, +II/+IU eki nesnede herhangi bir şeyin olduğunu ifade ederken, -sIz/+sUz eki ise nesnede bir şeyin olmadığını belirtir. Bu nedenle olumsuzluk eki olarak bilinir. İsimlerde olumsuzluk ifade eden tek ektir. ET’de ek +sIz/+sUz şeklinde vokal uyumunda bulunurken EAT döneminde ek vokal uyumu dışına çıkmış ve yalnız yuvarlak vokalli olarak kullanılmıştır. EAT döneminden sonra Osmanlıcada ekin düz şekilleri tekrar ortaya çıkmıştır (Ergin, 2007, s. 160-161).

Sıfat eki olan ek +II/+IU ekinin negatif biçimidir. İsmi kök ve gövdesine gelerek işaret edilen varlığın veya niteliğe sahip olmadığını bildiren ek aynı zamanda yineleme öbeği de kurar. ET’de +sIz/+sUz şeklinde kullanılan ek EAT döneminde +sUz şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 260-261). Eski Türkçe’de +sIz/+sUz biçiminde kullanılan ek EAT döneminde yuvarlak vokalli şekli olan +sUz şekliyle

kullanılmıştır. Ek, cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak zaman zarfları ve niteleme zarfları türetmiştir.

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: +sIz/+sUz

Eski Anadolu Türkçesinde: +sUz

Türkiye Türkçesinde: +sIz/+sUz (Karaağaç, 2019, s. 260).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +sIz/+sUz eki örnekleri şunlardır:

Çekdi **añsuzın** elinden aldı, kılıcı tırtıdı babasının üzerine at şaldı (DK, s. 242).

Ve bu Kazuklu Voyvoda **belürsüz** oldu (Bâb 137, TVRH, s. 432).

Tedbirsüz olıcağ nâ-çâr emr yirine varur (MN, s. 172).

Eger dönmeseler çeri hâzır kılup şeb-hûn idüp kaçâ-yı mübrem ki **añsuzda** anların dirnegin tağıdup gönlümüz murâdın alalum (MN, s. 236).

Çâresüz olup râzi öldı (MN, s. 272).

İş bu cihân mülkinden **ansuzın** ün iderler

Ansuzını şimdi bil yaraklanup gitdün tut (YED, s. 16).

Añsuzın çün bile yoldaş oldılar

Dördi bir yirde bir aqça buldılar (GN, I-1, s. 141).

Apañsuzda ün geldi vü meşgale

Deñiz yüzi oldu tolu meş'ale (SN, 3431, s. 428).

Yüregüme ol **añsuzın** urdı tağ

Qıram anı tutmağa ben dağı ağı (SN, 3822, s. 455).

3.2.2.1.2.7. +II/+IU, +sIz/+sUz Eki ile Kurulan Zarflar

İsimden isim yapan +II/+IU eki ile bunun olumsuzluk ifade eden ve isimden isim yapan -suz, -sız ekinin birbiri ardına gelen kelimelerde kullanılmasıyla, cümlede belirsizlik ifade eden ekin, bu dönemde kullanımı oldukça azdır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +II/+IU, +sIz/+sUz eki örnekleri şunlardır:

Vakıtlı vakıtsuz kakımayasın (MN, s. 218).

Dünyede **cânlu cânşuz** olımayalar sensüz

Câna cânsın gümânsuz hîç menendün yok senün (YED, s. 117).

Bugün yarın eger irerse Behrām

Oluruz **genlü** **geñsüz** hükmine rām (HŞ, 2472, s. 90).

3.2.2.1.2.8. +lAyIn Eki ile Kurulan Zarflar

Bu ek gibi edatının yerini tutarak tek tük kalıplaşmış zarflar oluşturmuştur (Korkmaz, 2017, s. 160).

Bir yapım eki olan +lAyIn eki zaman bildiren kelimelere gelerek zaman zarfları oluşturur. *Akşam-leyin (dön-)* vb. zaman kelimelerine ulandığında “vaktinde, zamanında” anlamları katar. Zaman isimlerinin dışında eklendiği kelimelerde durum zarfı türetir; *topraklayın yüzer oldum* vb. örneğinde görüldüğü gibi (Ediskun, 1999, s. 274). Eski Anadolu Türkçesinde isimlere gelerek benzerlik anlamı katan ek, eski dönemlerden itibaren hep aynı şekilde (+lAyIn) kullanılmıştır.

İle takısından gelmiş, adların kimle halini meydana getiren -le eki ile isim çekiminin bilelik (instrumental) kimin halini meydana getiren -in olmak üzere iki bilelik ekinin art arda kullanılmasıyla oluşan -layın eki, Eski Osmanlıcada eklendiği kelimede (*ogrılayın, bûlbûlleyin vb.*) benzerlik anlamı taşımıştır. Yeni Türkçede sadece zaman isimlerine -in ekinin gelmesiyle (*geceleyin, gündüzleyin vb.*) birkaç kelimede görülmüştür (Banguoğlu, 1990, s. 191).

Karaağaç addan ad yapım eki olan +lAyIn ekinin eski dönemlerde benzerlik anlamı taşıdığını belirterek ekün günümüzde birkaç kelimede donuklaştığını açıklamıştır (Karaağaç, 2019, s. 274). Eski Anadolu Türkçesinde isim kökenli kelimelere eklenerek benzerlik anlamı taşıyan ek, cümledeki kullanımına bağlı olarak zarf görevinde kullanılmıştır.

Ekin dönemler içindeki kullanımı şu şekildedir:

Eski Türkçede: +lAyIn

Eski Anadolu Türkçesinde: +lAyIn

Türkiye Türkçesinde: +lAyIn (Karaağaç, 2019, s. 275).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +lAyIn eki örnekleri şunlardır:
Meger bir gün İrmeni Bili'nden 'Osmân Gâzi yitmiş kişi-y-ilen geldi kim Eynegöl'i
giceleyin ura (Bâb 2, TVRTH, s. 274).

İmdi bunun gibi olan kimseneler pâdişâhlara **buncılayın** hadesler itmek câyiz degüldür
(Bâb 142, TVRH, s. 440).

Ocağuña **bunçılayın** 'avrat gelmesün (DK, s. 76).

Kılıcuma toğranayın oğuma **sançılayın**, yir gibi **kertileyin** toprak gibi **şavırlayın** (DK,
s. 135).

Konuk dahı **uğurlayın** gördi (MN, s. 201).

Bayağılayın açılmaya (MN, s. 222).

Uğurlayın gelüp evinde taht altında gizlendi (MN, s. 247).

Deniz yüzinden su alup sunı virürem göklere

Bulutlayın seyrân idüp 'Arş'a yakın varan benem (YED, s. 141).

'Āşık olan kişinüñ **Mecnūnlayın**

Yüregi yağın gerek bu 'ışk yağa (GN, I-1, s. 235).

Süzülmüşdi **nergisleyin** uyhusuz

Humâr ile tolu şanayduñ henüz (SN, 1609, s. 303).

Bunı didi **iñileyin** ağladı

Ki ölçerdügince yanardı odı (SN, 2026, s. 331).

Gehi güler idi nite kim bahār

Geh ağlardı **bülbülleyin** zār zār (SN, 5331, s. 556).

3.2.2.1.2.9. +Dİr/+Dur Bildirme Eki ile Kurulan Zarflar

Ediskun ekin zarf yapma görevindeki kullanımında ekin zaman bildirdiğini ve bunun yanında zaman bildiren sıfat gruplarında veya diğer sözcüklerden ortaya çıktığını açıklamıştır. Zarf görevindeki kullanımında eklendiği cümlede geçmişten başlayıp kelimenin söylendiği ana kadar geçen süreyi belirtir (Ediskun, 1999, s. 274).

Bu ek zaman bildiren eklere bağlanarak bir ismin fiil olmasını sağlayacağına “bir zamandan beri” anlamıyla zarflar oluşturmuştur (Korkmaz, 2019, s. 440). Eski Anadolu Türkçesinde zaman isimlerine gelerek cümle içerisindeki kullanımı ile zaman zarfları türetmiştir.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen +Dİr/+Dur bildirme eki örnekleri şunlardır:

On altı yıldır kim babañuñ tutsağıyam (DK, s. 135).

Bunda laf urup nidersin, çünkü er dilerdin varup babañı kırtarsağa ne, **on altı yıldur** tutsağdur didi (DK, s. 200).

Üç gündür yoldan geldüm toyuruñ meni (DK, s. 141).

Niçe **yıldur** ki şol çöpānuñ ardına düşmişsin (MN, s. 217).

Ömrüm **yigirmi gündür**. Artuğ degül (MN, s. 236).

Bunca **gündür** pādīşāh cemālinden mahrūmam (MN, s. 256).

İllā bu benüm bar-girüm [bir] iki **gündür** yim[in] yimedi (MN, s. 260).

3.2.2.2. Fiilden Türemiş Zarflar

Zeynep Korkmaz (2019, s. 441) Fiilden türemiş zarfları iki başlık altında ele almıştır. Bunlar:

- Fiilden -Ik/-Uk ekleriyle oluşmuş isim ve sıfatların zarf olması ya da cümle içerisinde aynı anda zarf biçiminde kullanılması aracılığıyla oluşmuş zarflar.
- Zarf-fiil biçiminde kullanılan zarflar.

3.2.2.2.1. Fiilden -Ik/-Uk Ekleri ile Türetilen Zarflar

Fiilden -Ik/-Uk, ekleriyle oluşmuş isim ve sıfatlar bu dönemde, zarf görevinde kullanımı azdır. Zarf-fiillerden türeyen zarfların sayısı fazladır.

3.2.2.2.1.1. -Ik/-Uk Eki ile Kurulan Zarflar

Eski dönemlerden itibaren çok sık kullanılan fiilden isim yapan bu ek, yaptığı isimlerde sıklıkla eylemin gösterdiği hareketi yaşamış, kimi zamanda o hareket sonucu ortaya çıkmış olan ya da o hareketi yapan farklı varlıkları niteler (Ergin, 2007, s. 188). Somut ve soyut anlamda adlar oluşturmuştur. İçlerinde tek tük sıfat ve zarf olan örnekler de vardır (Korkmaz, 2017, s. 161).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -Ik/-Uk eki örnekleri şunlardır:

Gelün oğlanı babasına kovlayalum, ola kim öldüre, gine bizüm ‘izzeñümüz ħömetümüz anuñ babası yanında hoş ola **artuñ** ola didiler (DK, s. 83).

Oğul uğurun **açuñ** olsun, şağ esen varup gelesin didiler (DK, s. 187).

Üçinç, ħıyāneti gendüzünñden **ırañ** göresin (MN, s. 261).

Kethudā eyitdi: [iy oğlan] anuñ-çun **artuñ** istemezem (MN, s. 219).

Ve belā neden gelesin añlardı, lā-cerem dūkelinden **artuñ** kōrkardı (MN, s. 251).

3.2.2.2.2. Fiilden Zarf-Fiil Ekleri ile Kurulan Zarflar

3.2.2.2.2.1. Zarf-Fiil Ekleri ile Türeyen Zarflar

Zarf-fiiller gramer kitaplarında zarf-fiil (Korkmaz, 2019, s. 443), gerundium (Ergin, 2007, s. 338), ulaç “bağ eylem” (Hengirmen, 2006, s. 254), bağ-fiil “ulaç” (Ediskun, 1999, s. 252) olarak farklı şekillerde adlandırılmıştır. Fiil kök ve gövdelerine belli başlı eklerin getirilmesiyle oluşan ve cümle içerisinde kullanıldığında eklendiği fiili zarf görevine koyan eklere zarf-fiil denir.

Zarf-fiiller diğer adıyla gerundiumlar fiilin hareket halini ifade eden şekillerdir. Zarf-fiiller, sıfat-fiiller gibi nesne tabir etmez, aynı zamanda fiil çekimleri benzeri zamana, şahsa ve şekle bağlanmaz. Bu nedenle zamana ve şahsa bağlanmayan soyut hareket halini karşılayan zarf-fiiller fiillerin zarf biçimlerini oluşturur. Zarf-fiiller hareket durumunu belittiklerinden dolayı anlam bakımından eylemsidir bu yüzden isim benzeri olmayıp isimlerin aldığı çekim ve işletme eklerini almazlar. Zarf-fiiller, fiillerin

zarf halleri olduğundan her zaman çekimsiz kullanılan kelimelerdir (Ergin, 2007, s. 338-339).

Zarf-fiilleri bağ-fiiller başlığı altında ele alan Haydar Ediskun bağ-fiillerin bir diğer adının da ulaç olduğunu belirtmiştir. Bitişik cümle içinde iki cümleyi birbirine bağladıklarından dolayı bağlaç olan, başka taraftan bakıldığında özne, nesne ve tümleç aldıkları içinde eylem olan bağ-fiiller; bağlama, durum belirten, neden bildiren, kıyaslama bildiren, zaman bildiren ve bedel ulaçları olmak üzere altı başlıkta sınıflandırılır (Ediskun, 1999, s. 252).

Gürer Gülsevin zarf-fiillerin eylemleri farklı eylemlere bağlamak amacıyla onları zarf görevine sokan eklerdir diyerek zarf-fiilleri açıklamıştır (Gülsevin, 1997, s. 125).

Tahir Necat Gencan: “*Kurduğu cümleciği başka bir cümleciğe bağlayan fiilimsilere bağ-fiil ya da ulaç denir.*” diyerek zarf-fiillerin tanımını yapmıştır (Gencan, 1974, s. 199).

Zarf-fiillerin çoğu belirli eklerle fiillerle türetilir aynı zamanda zarf ya da bağlaç olarak kullanılırlar. Bağlaç ya da zarf biçiminde bulundukları için ad kökenli cümleler arasındadırlar fakat hareket ifadesi taşımaları, eylemsiden türemeleri ve yüklem olabilme gibi özellikleriyle de fiillere yaklaşırlar (Üstüner, 2000, s. 13).

Zarf-eylem ekleri yükleme, durum ekleri getirilerek yapılır. Kelimeyi yeni bir kelime içinde yeni bir ilişki içine koyar ancak bu biçimde kullanılırken bile zarf-eylemin yapılması ya da zarf olmayı sağlayan, ad durum ekleri ile çekim edatlarıdır (Karaağaç, 2019, s. 380).

Zeynep Korkmaz zarf-fiil ekleriyle türetilen zarfların geçmişten günümüze kadar kullanılan eski -A, -I/-U zarf-fiil eklerinin kalıplaşmasıyla oluştuğunu dile getirmiş ve bunların biçimce zarf-fiil görevinde kullanılmalarına rağmen zarf-fiil fonksiyonunu zamanla kaybettiğini bu nedenle asıl zarf niteliğini kazandığını belirtmiştir. Aynı zamanda zarfların yaygın ve mühim bir bölümünü de zarf-fiillerle kurulduğunu, bunların çekimli eylem fonksiyonundan çıkarak zarflaştığını açıkça belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 443).

Zarf-fiiller diğer adlarıyla bağ-fiiller, gerundiumlar, fiillerin zarf şekilleridir. Hareket fikrini yapılarında bulundurup cümlede yüklemi farklı şekillerde tanımlar. Zarf-fiiller isimler gibi çekime girmezler (Şahin, 2003, s. 69).

Gülsevin, asıl zarf-fiil ekleri dışında, farklı eklerin yan yana gelmesiyle oluşan zarfların da olduğunu belirterek eylemleri diğer eylemlerle yan yana getirip bağlayan ve zarflaştıran eklerdir. Temelde birer zarf-fiil eki olan ekler dışında farklı eklerin yan yana gelmesiyle zarf-fiil görevinde kullanılan eklerde bulunmaktadır. Diğer yandan cümle içerisindeki farklı öğelerin yan yana gelerek zarf-fiil fonksiyonunda kullanılan zaman ya da kip ekleri de bulunmaktadır (Gülsevin ve Boz, 2010, s. 97).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde de asıl zarf-fiiller dışında başka eklerin bir araya gelmesiyle oluşan zarf-fiiller oldukça fazladır. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde, bu fonksiyondaki zarflara örnekleriyle beraber yer verilmiştir. Zarf-fiillerin dönemler içerisindeki kullanımlarına bakıldığında, özellikle EAT döneminde asıl zarf-fiil ekleri dışında başka eklerle yapılan zarf-fiillerin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Dönemler içerisinde kullanılan belli başlı zarf-fiil ekleri aşağıda verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

Orhon Türkçesinde: -A, -I, -U, -(y) p, -(y) pAn, -(y)yIn, -mAtI(n), -gAII, -Ça ekleri zarf-fiil ekleri kullanılmıştır (Ölmez, 2021, s. 59).

Uygur Türkçesinde: -A, -I, -U, -(y) p, -(y) pAn, -(y)yIn, -mAtIn, -gAII, -gInçA, -kAn zarf fiil ekleri kullanılmıştır. (Ölmez, 2021, s. 240)

Eski Anadolu Türkçesinde: -A, -I, -U, -(y)Up, -(y)UbAn, -(y)UbAnIn, -mAdIn, -mAzdAn öñ -IcAK, -IncA, -IcAGAz, -IncAK, -AII, -ken, -dUkdA, -dUkçA... zarf-fiil ekleri kullanılmıştır (Timurtaş, 2005, s. 156-158).

Türkiye Türkçesinde: -A, -I, -U, -(y)Ip, -(y)Up, -AII, -IncA, -dIkda, -dIkçA, -ArAk, -mAdIn, -mAksIzIn, -IşIn, -AndA (Karaağaç, 2019, s. 380-384).

Çalışmada, taranılan eserlerde zarf-fiil eklerinin tasvir fiillerle beraber kullanımında tespit edilen örneklerle yer verilmiştir.

Korkmaz tasvir fiillerin zarf-fiil şeklindeki bir temel eylem ile bu temel eylemdeki işi oluşu ve hareketi belirleme özelliği olan bir yardımcı fiil ile yan yana gelmesinden meydana gelmiştir (Korkmaz, 2017, s. 147) Eski Anadolu Türkçesinde zarf-fiillerin (*çıka-gel-, turu gel-, dileyü dur-, bulı gör-, bezenüp dur- vb.*) tasvir fiillerle beraber yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

3.2.2.2.1.1. - (y)A Eki ile Kurulan Zarflar

Eski dönemlerden itibaren sıklıkla kullanılan -(y)A zarf-fiil eki, bu dönemde tek başına kullanıldığı örnekler de görülmüştür: “*Oğlanuñ anası oğlanuñ üstüne çapup **çık**a geldi* (DK, s. 88)” vb. Bunun yanında tekrar biçiminde ki örnekleri de görülmüştür; “*Döne döne savaşıyın döne döne çekişeyin* (DK, s. 159)” vb. Tarihi süreç içerisinde ekin tek kullanım sıklığı azalmıştır. Türkiye Türkçesinde tek kullanımı belirli bazı örneklerde kalmış, tekrarlı biçimlerdeki kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Ekin tekrarlı kullanımlarında Türkiye Türkçesindeki -arak, -erek tarz zarflarının yerini tuttuğu da görülmüştür. Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki kimi kullanımlarda da -arak, -erek tarz zarflarının yerini tuttuğu görülmüştür: *İki gözin öpdi vü aldı elin/ Güle güle tıtdı sarāyı yolun* (SN, 1771, s. 314) ek burada (güle güle: gülerek) biçiminde görülmüştür.

Bir zarf-fiil eki olan -a/-e, Eski Anadolu Türkçesinde bu biçimde kullanılmıştır. Cümle içerisinde ki kullanımında bağlandığı fiili cümlelerin yüklemi ile birleştirerek, bağlandığı fiilin yüklemine tarzını belirtir (Bayraktar, 2004, s. 158-161).

Eski dönemlerden itibaren kullanılan ek cümle içerisinde tek olarak kullanılmış ancak EAT döneminden itibaren bu tek kullanım ortadan kalkmış ve günümüzde yalnızca tekrarlı (*gül-e gül-e, gez-e gez-e vb.*) örneklerde kalmıştır (Ergin, 2007, s. 339).

Bu zarf-fiil eki Türkçede eskiden beri yaygın bir şekilde kullanılıp dilde donuk zarflar bırakmıştır. Tek başına kullanımı azalmış olan bu ekin ikileme ve berkitme zarfları olarak kullanımı yaygınlaşıp canlılık kazanmıştır (Banguoğlu, 1990, s. 430).

Eski Türkçeden itibaren kullanılan ek, birleşik fiil öbekleri kurar ve yinelemeler yapar. ET’de -a/-e şeklinde olan ek EAT döneminde de -a/-e şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 380). Eski dönemlerden itibaren aynı şekilde kullanılan ek, Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla kullanılmıştır.

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -(y)A

Eski Anadolu Türkçesi: -(y)A

Türkiye Türkçesi: -(y)A (Karaağaç, 2019, s. 380).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen - (y)A eki örnekleri şunlardır:

*Oğlanuñ anası oğlanuñ üstüne çapup **çık**a geldi* (DK, s. 88).

Kuça kuça ata-y-ile oğul görüşdi (DK, s. 176).

Her kangı tarafa dilerse **vara gide** (Bâb 43, TVRH, s.321).

Pire **kaça kaça** girü taht altına indi (MN, s. 208).

Giderken nā-gāh bir kurd önüne **çıkageldi** (MN, s. 250).

Zebânîler **çeke tuta götüre** Tamu'ya ata

Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola (YED, s. 10).

Dost elinden ölürisem **güle güle** girü gelem

Ganîmet görem bu demi cân şükrâne virü gelem (YED, s. 145).

Uçagelüp dünya tağın yayladuk

Ahîretten yaña çün ‘azm eyledük (GN, I-1, s. 117).

Gide gide şöyle ırışdıydı

Ki deñiz keñarına irişdiyidi (SN, 2932, s. 394).

Hemân lahza yügürdiler tutdılar

Sarāya **süre süre** iletdiler (SN, 3756, s. 450).

3.2.2.2.2.1.2. - (y)U/Ü/I/İ Eki ile Kurulan Zarflar

Eskiden beri kullanılan bu ekler günümüzde de aynı fonksiyonlarda kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde daha çok -u, -ü şekli tercih edilmiştir. Diğer ekler az kullanılmıştır (Timurtaş, 2005, s. 156). Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşma eğilimi sebebiyle çoğunlukla yuvarlak vokali kullanılmıştır.

Bu zarf-fiil eki -up, -üp yanında bugüne kadar daha geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Tek olarak veya tekrarlarla geniş ölçüde kullanıldığı görülmektedir. Bugün ekin yerini -arak, -erek veya -up, -üp ekleri almıştır (Yelten, 2019, s. 80).

Bugün yalnızca birleşik eylemlerde kullanılan ek, Türkçede eskiden beri kullanılan bir ek olup, geniş bir kullanım alanına sahipken, zamanla işlevliğini kaybedip, kullanım alanını daraltmıştır (Karaağaç, 2019, s. 381). Türkçede eskiden beri kullanılan ek günümüzde yalnızca birleşik fiillerde kullanılmaktadır. Ünlü zarf-fiillerin gelişme sürecinde Batı Türkçesi -a, -e’ ye yönelmiş ve daha önce -ı, -i, -u, -ü gerundiumları

kullanılırken sonradan -a, -e gerundiumları sıklıkla kullanılmıştır. -i, -i, -u, -ü şekilleri bugün ağızlarda geniş ölçüde yaşamaktadır (Ergin, 2007, s. 340).

Eski Osmanlıca vokal yapısına uygun olarak -i olan zarf fiiller sık rastlanmayan biçimler olup, sadece yardımcı fiil ile birleşik fiil oluşturan cümlelerde bulunmaktadır. -u/-ü ekleri ET 'de -gu/-gü eklerinden gelmektedir (Çağatay, 1948, s. 33-36).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -(y)U/-I

Eski Anadolu Türkçesi: -(y)U/-I

Türkiye Türkçesi: -(y)U/-I (Karaağaç, 2019, s. 381).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen - (y)U/Ü/I/İ eki örnekleri şunlardır:

Hemân Yahşi Beg yirinden **turugeldi** (Bâb 95, TVRH, s. 377).

Ben düşmân **isteyü** geldüm (Bâb 149, TVRH, s. 449).

Depidinçe yirinden **örü turdı** (DK, s. 76).

Aydur: Kalkubanı Dirse Han senün oğlu yirinden **örü turdı** (DK, s. 84).

Aşlanı **koyu** virdiler, sürdi geldi (DK, s. 190).

Basať kağıyup yirinden **turı** geldi (DK, s. 215).

Sürüm vār-ıdı, yavu kıldum; ānı **isteyü** yörirem (MN, s. 217).

İttifāk-ıla bunun qadimden bir tavşan dostı vār-ıdı.[şahrada deve yörürken] ol deveye **uğrayu** geldi (MN, s. 237).

Ben saña çäre **şalıvireyin**, bu zaħmetden kırtıl (MN, s. 237).

‘Avrat hemān sâ’at **sevünü** durdu (MN, s. 247).

Gendü çārın örtünüp dostın **isteyü** vārdı (MN, s. 247).

Vezir **ögütleyü**-gördi aşşı kılmadı (MN, s. 255).

Ciftüm alup pādışāh sāyesine **sıgınu**-geldük (MN, s. 262).

Dürrāc kebāb ölmağa tabaķ **dileyü**-durur (MN, s. 263).

Oğlancuķlarum süd **diyü** ağlaşurlar (MN, s. 271).

İsrâfil sûrın urıcak mahlûkât **turugelicek**

Senün ününden artuk hîç kulagum işitmeye (YED, s. 5).

Yûnus şikâyet eyleme yârdan cefâ gördüm **diyü**

Cümle ‘âşıklar hâceti ma'şûkî katında biter (YED, s. 64).

Didügin kendü duta evvel kıdem

Hâlini **irdeyüdura** dem-be-dem (GN, I-1, s. 367).

3.2.2.2.1.3. -(y)Up Eki ile Kurulan Zarflar

Eski Anadolu Türkçesinde vokali daima yuvarlak kullanılan ekin, -UbAn, -UbAnIn gibi genişletilmiş şekilleri de kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde vokali yuvarlak ve düz şeklinde kullanılmıştır. Eski dönemlerden itibaren sıkça kullanılan ekin kullanımı ile ilgili gramercilerin çeşitli görüşleri olmuştur:

İşlek kullanılan eklerden biridir. Ekin ünlüsü daima yuvarlak olmuştur. Latin alfabesine geçene kadar da hep yuvarlak kalmıştır (Timurtaş, 2005, s. 158).

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde -(y)Up şeklinin yanında nadiren -Ip şeklinde kullanılmıştır (Bayraktar, 2004, s. 143). Eski dönemlerden itibaren sıklıkla kullanılan ek, bu dönemde de sıklıkla kullanılmış ve daha çok yuvarlak vokalli kullanılmıştır.

Ek ünlü sesle biten kelimelere -p biçiminde gelirken ünsüzle biten kelimelere -ıp/-ip , vokalin yuvarlak oluşuna göre de -up/-üp şeklinde gelir. Bağlandığı fiilin görevlerine bağlı olan ek, eylemin sonrasında gelen fiilden evvel meydana gelip bittiğini belirtir (Gabain, 1988, s. 84).

Eski dönemlerden itibaren sıkça kullanılan -Ip/-Up gerundium ekleri ET’de -p şeklindeydi. Ek Batı Türkçesinde kullanılırken -p ekinin önündeki yardımcı vokal eke bağlı zannedilmiş ve ek Batı Türkçesinde iki sesli kullanılmış ve -p sesinin etkisiyle de ekin vokali daima yuvarlak olmuştur (Ergin, 2007, s. 340-341).

ET’den itibaren sık kullanılan ek eylemsi+durum eki yapısından doğmuştur. Başlıca kullanım alanları şöyledir; Birleşik eylem öbeği kuran ek aynı zamanda zarf-eylem eki olarak, durum bildirme de kullanılır. ET’de -p şeklinde olan ek EAT döneminde -up/-üp şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 381-382).

Ediskun zarf-fiil eklerini farklı gruplarda ele almış ve -ip ekini bağlama ulaçları başlığı altında ele almıştır. -ip ekinin fiil kök ve gövdelerinde vokal uyumuna göre ulandığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu ekin kendi eyleminden sonra ki eylemle aynı yöntemde bağlandığını ve bu ulacın kendinden sonra gelen fiili ya da fiilimsiyi olumsuz

olsa bile, kendisinin olumlu kaldığını ancak söze olumsuzluk anlamı verdiği açıklamıştır. ET’de ve EAT döneminde -ip ulacının yanında -üben, -übeni, -übenün, -iben gibi biçimleride kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 252-253).

Eski dönemlerden itibaren sıkça kullanılan ek, sesli biten kelimelere -p şeklinde gelirken, sessizle biten kelimelere i ve ü ile ulanır (Emre, 1943, s. 393).

Ünlüsü daima yuvarlak olan ek iki fiili karşılıklı birleştirir. Cümle içerisindeki kullanımında iki fiilin yapılmasının ardından ikinci fiilin yapıldığını veya yapılacağını ifade eder (Gülsevin, 1997, s. 113).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -p

Eski Anadolu Türkçesi: -Up

Türkiye Türkçesi: -Ip/-Up (Karaağaç, 2019, s. 382).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)Up eki örnekleri şunlardır:

Du’âlar **idüp** döndiler, mesâlihlerine gitdiler (Bâb 89, TVRH, s. 371).

Aruza şikâyet **idüp** ağlaşdılar (DK, s.208).

Pâdişâh-lara gereklüsi oldur ki naşihat **diñleyüp** kabûl eyleyeler (MN, s. 173).

Şâhib-hâne kızınuñ sözün kabûl **idüp**, buyurdı (MN, s. 176).

Bu konuğumuzun bir dem karşısına **varup** otur (MN, s. 176).

Çalabuñ rahmeti deñizi **ķaynayup** taşdı (MN, s. 188).

Sıçan bunı **görüp** sevindi (MN, s.201).

Üçi dañı tennür üstine **dirilüp** oturdılar (MN, s. 201).

Div bunı **işidüp** korkdı (MN, s. 203).

Girü ğılâz u şidâd ile and **virüp** râzuñı şaklayasın **diyüp** yalvarasın (MN, s. 207).

Dâzime’ye çok ‘itâb ve şitâblar **idüp** eyitdi (MN, s. 208).

Pes arşlan şıçrayu uyğudan **uyanup** oturdı (MN, s. 208).

Od yudar ve demür çeyner; şütür-murğ dirler **diyüp** dururdum (MN, s. 215).

Ağaca arķa virmegile benüm şümlıgumdan ağaç **ķuruyup** dururdı (MN, s. 216).

Göz **diküp** oturdı (MN, s. 218).

ķuşlar bunı **görüp** karşı geldiler, görışdiler (MN, s. 225).

Yir **öpüp** turdılar (MN, s. 226).

Rüzigâr aħvâlin **şmayup** eyitdiler (MN, s. 233).

urtulmış māl elinden gitmeg-ile **ıķup** eri-y-ile başladuğı vaķt ki māl gerekli **lup** bulunmaya (MN, s. 233).

Eger cūr’et **idüp** bahādurlık iderse delüdüř dirler (MN, s. 233).

3.2.2.2.1.4. -(y)UbAn Eki ile Kurulan Zarflar

Önceki dönemlerde -ban/-ben biçiminde kullanılan ek koruyucu ünlüsüyle beraber -uban/-üben; -iban/-iben şekline dönüşmüş, vokalli biten kelimelerde /y/ konsonant araya girmeye başlamıştır (Bayraktar, 2004, s. 195).

Bu ek -(y)Up ekinin genişletilmiş şeklidir. Bu ek de sürekli olarak yuvarlak biçimde kullanılmıştır (Boz, 2010, s. 97).

Gölsevin, bağlama zarf-fiilleri başlığı altında ele aldığı -(y)UbAn ekinin, -(y)Up ekinin genişlemiş şekli olduğunu ve EAT dönemine özgün bir zarf-fiil eki olduğunu belirtmiştir (Gölsevin, 1997, s. 113). Zarf-fiil eki olan -pan/-pen eki -p zarf-fiil ekinin genişletilmiş halidir. İşlev bakımından -p zarf-fiil ekiyle benzerdir (Gabain, 1988, s. 85).

Bayraktar ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Orhon Türkçesi: -pAn

Uygur Türkçesi: -pAn

Eski Anadolu Türkçesi: -IbAn/-UbAn (Bayraktar, 2004, s. 195).

EAT dönemine ait tararılan eserlerde tespit edilen -(y)UbAn eki örnekleri şunlardır:

Burla Hatun **ağlayuban** şundan kiçdi (DK, s. 103).

ıya **tiküben** Pay Püre Bigün yüzine baķdı (DK, s. 116).

Ağ otağı **ķoyuban** ķara otağa giren kızlar (DK, s. 141).

ķaırıluban baķıřunđan (DK, s. 142).

Avlayuban ķuřlayuban aşmaduğ mı (DK, s. 189).

Aņa **irüben** ķondılar (DK, s. 199).

İnüp taş başuma **düşüben** ölem dir-idüm (DK, s. 214).

Ağ boz atlar **binüben** yortışdıkar (DK, s. 215).

Bu ‘avratlar **aglaşuban** eyitmişler: ‘Hey kişi hemân bizi sanma (Bâb 128, TVRH, s. 419).

Aceb mahlûk irişdi göz **yumuban** dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar (YED, s. 49).

Ger vuḥûş u ger ṭuyūr ger ins ü cin
Gözleyüben görmedi kendü cânın (GN, I-1, s. 35).

Şād **oluban** her biri sevindiler
Arzuların **buluban** avındılar (GN, I-1, s. 145).

Yimiş mişede nulunur idi bol
Anı **yyüben** barınur idi ol (SN, 3526, s. 434).

Ne bād-āverd ya'ni yıl getürmiş
Degül kim kesb **idüben** il getürmiş (HŞ, 6411, s. 243).

3.2.2.2.2.1.5. -(y)UbAnIn Eki ile Kurulan Zarflar

-(y)UbAn ekinin genişletilmiş şekli olan ekin, Eski Anadolu Türkçesinde - (y)UbAnIn şeklinin dışında -(y)UbAnI gibi farklı şekilde de kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde ki kullanımıyla bugünkü -ArAk ekinin anlamını taşıyan ekin Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.

Karaşah, ekin -(y)UbAnI biçimindeki kullanımıyla hal zarfı görevinde kullanıldığını tespit etmiştir. *Ben varıçak **gelübeni** karşıladılar* (DK, s. 80), ***Kaḳubanı** Dirse Ḥan senüñ oğluñ yirinden örü tırdı* (DK, s. 84) vb. örneklerle desteklemiştir (Karaşah, 2006, s. 134).

Eski dönemlerde kullanılan ve bugün unutulmuş olan -uban, -üben, -ubanı, -übeni, -ubanın, -übenin ekleri, -p gerundium ekinden ortaya çıkmıştır. Eski Türkçenin başlangıcında -pan, -pen biçiminde olan -p gerundium ekine -an, -en faktörünün eklenmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. -p gerundiumunun gelişim sürecinde Batı Türkçesinde kelimenin başına ünlü almış ve -p gerundiumu iki ünlü ses arasında /b/ olduğundan -uban, -üben biçimine geçmiş ve bu şekilde kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde -ubanı, -übeni şekillerinin yanında -ubanın, -übenin şekillerde ortaya

çıkıştır. Temelde vokali yuvarlak kullanılan ekin aykırı bazı örneklerde görülmüştür; ut-ıban, gör-ıben gibi. Osmanlıcanın son dönemlerine kadar kullanılan ekler zamanla işlevliğini kaybetmiştir. Fonksiyon bakımından -arak, -erek eki ile benzer olan ekin -arak, -erek ekinin kullanım alanı genişledikçe -UbAn eki ortadan kalkmıştır (Ergin, 2007, s. 345-346).

Ek, -(I)BAn ekiyle yapı ve anlam bakımından bağlantılı olmuştur. Bu zarf-fiil eki, cümle içerisindeki kullanımında eklendiği fiile -arak/-erek anlamını katmaktadır (Bayraktar, 2004, s. 201).

Bu ek -(y)UbAn ekinin genişletilmiş halidir. Ünlüsü yuvarlak kullanılmıştır (Timurtaş, 2005, s. 159).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)UbAnIn eki örnekleri şunlardır:

Ne gözi **bağubanın** ‘ibret dutar

Ne hoş gönlünde anuñ hikmet biter (GN, I-1, s. 255).

Şımarladı dahı bana ol yiğit

Ki Fağfūr’a baş **koyubanın** eyit (SN, 1010, s. 261).

Konuhlayubanın toyurur imiş

At u ton u aqca buyurur imiş (SN, 863, s. 251).

Çü naqqāş varup şāhı gördidi

Esenleyübenin örü tırdıdı (SN, 2077, s. 335).

Eger şāh **üşenmeyübenin** şora

Bulınur mı sözümde yalan göre (SN, 4568, s. 504).

Yıylubanın batıcağaz kına

Kılıçları katılmaz idi kına (SN, 4297, s. 486).

Eger şāh **üşenmeyübenin** şora

Bulunur mı sözümde yalan göre (SN, 4568, s. 504).

Melik-zāde inen **buḡalubanın**

Yüzi şuyın eline **alubanın** (SN, 4763, s. 518).

İlinde oturan ra'yyetlerin

Kığırdubanın düzdi niyyetlerin (SN, 5562, s. 571).

3.2.2.2.2.1.6. -(y)ArAk Eki ile Kurulan Zarflar

Eylemin hangi durumda yapıldığını belirten ek EAT döneminde -ArAk şeklinin yanında -UrAk şekliyle de kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde -ArAk şekli ile sıkça kullanılan eklerdendir.

Bu ekin -ırak, -urak, -ürek biçimlerinde bulunur, fazla işlek olmayan bir ektir, ancak bugün ek tamamıyla -ArAk biçiminde yaygın bir şekilde kullanılır (Gülsevin ve Boz, 2010, s. 97).

Bu eki Ediskun durum ulaçları başlığı altında ele alarak ekin, olumlu fiil kök ya da gövdelerinde ünlülerin uyumuna göre ulandığını ve bu ekde hâl ya da durumun aralıksız sürdüğünü belirtmiştir. ET' de -e biçiminde olan ek Osmanlıca döneminde ortaya çıkmıştır (Ediskun, 1999, s. 254-255).

Hal gerundium eklerinden olan -arak, -erek, -urak, -ürek eki -u, -ü zarf eklerine -rak, -rek tafdil eki getirilerek yapılmıştır (Timurtaş, 1981, s. 137).

Ek Batı Türkçesi ile EAT döneminden sonra Osmanlıca döneminde ortaya çıkmıştır. EAT dönemi sonlarında kendini gösteren ek, ilk başta -U/-I zarf-fiil eki ile Osmanlıcada ki -A zarf-fiil ekinin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Günümüzde sıkça kullanılan bir ektir (Ergin, 2007, s. 341).

Karaağaç ekin Eski Kıpçak Türkçesi döneminden itibaren kullanıldığını dile getirerek ekin eylemsi+durum eki yapısından doğduğunu belirtmiştir. Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılır (Karaağaç, 2019, s. 385).

Ek esas fiilin gösterdiği hareket ile aynı anda yapılan başka bir hareketi anlatır. Oğuz diyalekti takımına has bir zarf-fiil eki olan -(y)ArAk eki EAT döneminde XIII.-

XV yüzyılda birkaç örneği ile karşılaşılmiştir. Ek Osmanlı Türkçesinde gelişmiştir ve Türkiye Türkçesinde de bolca kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 849).

Yelten, -ArAk ekinin Eski Anadolu Türkçesi döneminin sonlarında oluşmaya başladığını belirtmiştir (Yelten, 2019, s. 113).

Emre, sıfatlara anlamı kuvvetlendirmek için, ulanan rek morfeminin sonradan i- ve e- yapıları ulaç-fiillere ulandığını belirterek, ekin aynı zamanda on yedinci yüzyılda -erek yapıları ulaç fiillerin çoğaldığını fakat -rek ile uzatılmış sıfatların ise azaldığını açıklamıştır (Emre, 1945, s. 385).

Bu ek -e zarf-fiil ekinin adaşıdır. -e zarf-fiil ekinin üstüne karşılaştırma bildiren -rek sıfat ekinin gelmesiyle oluşan ek, Yeni Türkçede -e zarf-fiil ekinin yerini tutmuştur (Banguoğlu, 1990, s. 236).

Durmuş, 14.-15.-16. ve 17.yy ait eserlerde yapmış olduğu taramalarda, Türkiye Türkçesinde zarf-fiil eki olan -(y)ArAK ekinin ilk kez 14. yüzyılda kullanıldığını belirterek ekin zamanla işlevliğini arttırdığını açıklamıştır (Durmuş, 2012, s. 28).

Ekin Türk Dili dönemlerindeki kullanımı şu şekildedir;

Eski Türkçe: -ArAk

Eski Anadolu Türkçesi: -ArAk/-UrAk

Türkiye Türkçesi: -ArAk

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)ArAk eki örnekleri şunlardır:

Kâfir **kaçarak** geldi kim hisârına gire, bogazı ele virdi (Bâb 40, TVRH, s. 319).

Ağaç denizinde **tururak** hadem ve haşem hayli şevket hâsıl eyledi (Bâb 78, TVRH, s. 360).

Üzerlerine **basarak** düşdi ve andan anda kalmış hayli Türkmân dahı kırdı ve cemî'i tavarlarını rûzlarını yagma itdürdi (Bâb 98, TVRH, s. 381).

Bazirganuñ ulusı tütildi, **kaçarak** Oğuza geldi (DK, s. 118).

Delü Kaçar **segirderek** vardı şuya düşdi (DK, s. 129).

Giderek kâfirün ılkısına geldi (DK, s. 136).

Kağlı Koca **giderek** geldi (DK, s. 186).

Bağarak kendüzin unıtdı (DK, s. 212).

Kâfirler sağ olanları **kaçarak** teküre geldiler (DK, s. 230).

Birez **ağarurak** vardı (MN, s. 201).

Giderdüm **küyerek** anı bilürem

Ḳana döndi yürek anı bilürem (SN, 2676, s. 379).

Gezerek irüşür ol sebze-zāre

Teferrüç iderek kıllur nezāre (HŞ, 1775, s. 65).

Bakararak gitdi şabr ü tākāt ü hūş

Gehi nūş itdi vū gāh eyledi cūş (HŞ, 1279, s. 47).

Eliyle şureti ağaçdan aldı

Öperek kıcarak yirine geldi (HŞ, 1277, s. 47).

Diyürek yirmürürek iderek āh

Ol işden etledi Bānūyī āgāh (HŞ, 3937, s. 146).

3.2.2.2.1.7. -(y)IncA/-(y)UncA Eki ile Kurulan Zarflar

Eski Türkçeden itibaren görülen ve sıkça kullanılan zarf-fiil eki, Türkiye Türkçesinde de sıkça kullanılmaktadır. Birleştiği eyleme “-dığı zaman” anlamı katan ek, zaman bildiren bir zarf-fiil ekidir. Bağlandığı fiil kök ve gövdelerinde ki vokale göre ulanan ekin, ünlü ile biten tabanlara ise /y/ sesi araya girer.

Eski Türkçede -ğınça, -ginçe biçiminde olan ek nadiren -kınça, -kinçe biçiminde kullanılmıştır. Bu ek eklendiği cümleye “-ınca, -dığı müddetçe, “-incaya kadar” anlamı katar. İsme getirilen öteki şekil faktörleri ile farklı şekillerde kullanılabilir. Ekin içinde bulunan +ı+ 3. şahıs iyelik eki olduğundan (-ğ+ın+ça) şekli dudak uyumu dışına çıkar (Gabain, 1988, s. 87).

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde -ınça, -inçe şeklinde kullanılmış daha sonra da Osmanlıcada c’li şekilde vokal uyumuna bağlanmış ve günümüzde ki şekli ile kullanılmıştır (Ergin, 2007, s. 341).

Bu ek eylemsi+durum eki yapısında doğmuştur. Zaman bildirmede kullanılan ek ET’den itibaren sıkça kullanılan eklerden biri olmuştur. ET’de -ğunca/-günce şeklinde

olan ek EAT döneminde -ınca/-ince/-unca/-ünce şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 383-384).

Zaman ifade eden -(y)IncA/-(y)UncA zarf-fiil eki cümlede esas fiilin gerçekleşme zamanını kendisindeki gerçekleşme zamanına bağlar. ET'de -gInçA şeklinde olan ek, tarihi gelişim sürecinde -g sesinin düşmesi ve dudak benzeşmesi olayının yaşanmasıyla -(y)IncA/-(y)UncA biçimine girmiş ve bu şekilde kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 857).

Zaman ulaçları içerisinde bulunan -ince eki fiil kök ve gövdelerinde ünlülerin uyumuna göre ulanır. ET'de -gınça, -ginçe şeklinde kullanılan ek, -çe, -ser, -dikte gibi şekilleriyle de kullanılmıştır. EAT döneminde -ince ekinin yanında -incek, -inceğiz, -se, -geç, -icek, -iceğiz, -ende, -diceğın, -iceğın gibi ekleride kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 260).

Bu morfemler her fiilden bir zaman ulacı oluştuğunu belirten Ahmet Cevat Emre, ekin söylemin anlattığı eylemin kılınma zamanını ulacın eyleminden sonra olmak üzere sınırladığını açıklamıştır. Bu morfemin her iki hecesi de uyumlu olur. Ünlü ile biten fiillerde -ince morfemi arasına /y/ ünsüzü girer; *kapayınca, yürüyünce* vb. (Emre, 1943, s. 395).

Ek EAT döneminde -(y)IncAyA kadar görevinde kullanılmıştır. Olumsuz tabanlara getirildiğinde ise -mAdIktAn sonra anlamı taşıyıp kullanılmıştır (Gülsevin, 1997, s. 126).

Banguoğlu -ınca zarf-fiil ekini izleme zarf-fiiller başlığı altında ele almıştır. Eskiden beri kullanılan ekin, -inceye dek, -inceye kadar gibi uzatılmış şekillerinin de bulunduğunu belirtmiştir (Banguoğlu, 1990, s. 433).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -ğunca/-günce

Eski Anadolu Türkçesi: -IncA/-InçA/-UncA/-UnçA

Türkiye Türkçesi: -IncA/-UncA (Karaağaç, 2019, s. 383).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)IncA/-(y)Unca eki örnekleri şunlardır:

Depdüklerinçe büyüdi (DK, s. 208).

Sabâh **olınça** Akça Koca dahı irişdi (Bâb 26, TVRH, s. 302).

Beyne's-selâteyn olınca muhkem ceng olındı (Bâb 56, TVRH, s. 332).

Pādişāhlar **şormayınca** söylemek ve bir iş **buyurmayınca** bitürmek yokdur (MN, s. 173).

Çün su çok tura **yiymeyince** ölmaz (MN, s. 194).

Tağrı hakkın **virmeyince**, alnuñ tağlayacaklardur (MN, s. 196).

Küsûf karanlığından **çıkmayınca** kutub gini yirinden ırılmaya (MN, s. 211).

Anjaru berü **idince** tuzuñ yarsı qalmaz (MN, s. 237).

Sārübān bir kaç urup **tırınca**, tuzuñ yarsı qalmadı (MN, s. 238).

Ben **gelince** sen kapuñı yap otur (MN, s. 247).

Bu gez pādişāh ne verürse dükelin saña virem. **Ölince** saña minnet-dār ölam (MN, s. 248).

Her iki mil arası iki kandil

Giceler şubh **olınca** ol yanar bil (KEMŞ, 105, s. 27).

Görince kaldı Husrev denk ü medhüş

Ne ‘ālem kendüzin kıldı ferāmuş (HŞ, 2630, s. 96).

İşidince kıılır bir derd ile āh

Ki ditrer na’resinden tāk u dergāh (HŞ, 4318, s. 162).

Yüzine karşı gelse taş u divār

Toğunmayınca olmazdı haber-dar (HŞ, 4398, s. 165).

3.2.2.2.1.8. -(y)IcAK Eki ile Kurulan Zarflar

Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan ek, -ınca ekiyle aynı fonksiyondadır. Eklendiği fiile “-dığı zaman” anlamı katan ekin, Türkiye Türkçesinde kullanımı bulunmamaktadır, ekin görevini -ınca, -ince eki almıştır.

Eklendiği fiile “-ınca, -dığı zaman” anlamı katan ek iki fiili birbirine bağlar, yüklemi zaman açısından niteler (Bayraktar, 2004, s. 211).

EAT döneminde geniş ölçüde kullanılan ek önceleri -ıçak, -içek şeklindeyken EAT döneminin sonlarında -ıcak, -icek şekline girerek Osmanlıcaya geçmiş ve bu

dönemde belli bir müddet kullanılmıştır. Batı Türkçesinde ilk dönemlerinde uzun süre kullanılan ek ilk dönemde -ıcağ, -icek şeklinde kullanılırken daha sonraki dönemlerde -ınca, -ince şeklinde kullanılmıştır. Ek -ınca, -ince eki ile aynı fonksiyondadır (Ergin, 2007, s. 344-345).

Zaman zarf-fiilinden olan -IcAk eki en işlek zarf-fiil eklerindendir. Ekin görevlerini belirtmiştir:

- Bir eylemin oluşmasının, zarf-fiil eki almış eylemin bitmesinden sonra olacağını belirtir. Kısacası ikinci fiili şarta bağlar
- Bir eylemin oluşmasının, zarf-fiil eki almış eylemin meydana geleceği ana denk geldiği zamanlarda ulanır ve ek günümüzde -(V)rken ile şekliyle dönüştürülebilir.
- Bir eylemin oluşmasının, zarf-fiil eki almış eylemin ortaya çıktığı zamanda yapıldığını gösterir. Ek günümüze -DIĞIndA, +DA iken şekliyle dönüştürülebilir.
- (V)rsa+kişi ekleriyle aktarılabilecek şekilde zamanı şarta bağladığını açıklamıştır (Gülsevin, 1997, s. 126).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)IcAK eki örnekleri şunlardır:

Dırakola'ya bu haber **varıcağ** eydür (Bâb 109, TVRH, s. 392).

Kral dahı bu sözleri **işidiceğ** kabûl itdi (Bâb 139, TVRH, s. 435).

İshâh dahı ol araya geldüğün **işidiceğ** karşıladı; alıp geldi Karaman vilâyetine (Bâb 140, TVRH, s. 438).

İshâh bu sözi **işidiceğ** kabûl itmedi (Bâb 140, TVRH, s. 438).

Zirâ bir kişinüñ 'aqlı kemâl üzre **olıcağ**, andan yalan söz gelmek ba'iddür (MN, s. 215).

Hüsrev'e bunı **diyiceğ** ta'accübidüp eyitdi (MN, s. 215).

Pâdişâh Hüsrev'den bu kelimâti **işidiceğ** giri haber gönderdi (MN, s. 215).

Tedbir oldur ki çün girü tuz yükledüp süre gele, ol yoldağı suya **gıriceğ** kim ortasına varasın, çökgil (MN, s. 237).

'köpekleri **görüceğ** kaş kaş güldi, aydur (DK, s. 128).

Çoban bu yığanağı **görüceğ** 'ibret aldı (DK, s. 207).

Dost yüzün **görüceğ** şirk yağmâlandı

Anunçün kapuda kaldı şerî'at (YED, s. 18).

Kimsene dînine hilâf dimezüz

Dîn tamâm **olıcak** togar mahabbet (YED, s. 18).

Şuyı gör kim tamaruñda ıan-durur

Hem içersen **şuşayıçak** kandurur (GN, I-1, s. 383).

Seni **görmeyicek** ıarārum gider

Kişi olmasa cānı cihānı nider (SN, 1948, s. 326).

Girü Nev-bahâr ile hoş yatdı ol

Şabāh **olıcak** gör ki hem nitdi ol (SN, 2073, s. 334).

3.2.2.2.1.9. -(y)AII Eki ile Kurulan Zarflar

Zaman bildirmede kullanılan ek Eski Türkçeden itibaren kullanılan bir ektir. Türkiye Türkçesinde de kullanımı devam etmektedir.

Eski Türkçede -galı,-geli biçiminde kullanılan bu ek Batı Türkçesinde -alı,-eli biçiminde kullanılmıştır. Eski Türkçede -mak için, -mek için anlamına gelen ek Batı Türkçesinde -den beri anlamında devamlılık bir süre ifade ederek kullanılmıştır (Ergin, 2007, s. 342).

Eski Türkçe döneminde -galı, -gali ve nadiren -kalı, -keli şeklinde kullanılan ek, modal yardımcı fiillerden önce kullanılan -u zarf-fiil eki benzeri bu ekte yardımcı fiillerden önce kullanılır (Gabain, 1988, s. 86).

Bu ek eylemsi+durum eki yapısından ortaya çıkmıştır. ET'den beri kullanılan ek, günümüzde zaman bildirmede kullanılır. ET'de -galı/-geli şeklinde olan ek EAT döneminde -alı/-eli şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 282-283).

Eski dönemlerden itibaren kullanılan -(y)AII zarf-fiil eki kullanımında esas eylemle birleştikten “bir zamandan beri” manasıyla, zamanda devamlılık olduğunu belirten bir ektir. ET'de -gAII şeklinde olan ek ön sesindeki -g ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkmış bir ektir (Korkmaz, 2019, s. 861).

Çok sık kullanılmayan -(y)AII ekinin, +dAn eki ile genişletilmiş biçimleride bulunmaktadır. Günümüze -(y)AII, -(y)AIIIdAn beri yada -DIKtAn sonra şeklinde uyarlanabilir (Gülsevin, 1997, s. 127).

Zaman ulacı olan -eli eki kullanıldığı cümlede uyumlu olup, söylenilenden anlaşılan eylemin başlangıç zamanını gösterir. Ek sesli ile biten fiillerde, fiil kökü ile ekin arasına bir / y /sesi kullanılır; *söyleyeli, okuyalı* vb. (Emre, 1943, s. 403).

Banguoğlu, -eli zarf-fiil ekini başlangıç zarf-fiilleri başlığı altında ele almıştır. Zaman bildirmede kullanılan ekin beri takısı ile kullanımı bulunmaktadır; bu geçit yapılabili beri kazalar azaldı vb. Ekin, aynı fiilin geçmiş kipinden sonra getirilip zaman bildirmede kullanıldığı örnekleri de bulunmaktadır. Banguoğlu şu örnek ile açıklamıştır: *Bu fani dünyaya geldim geleli, bir atı severim, bir de gözeli* vb. (Banguoğlu, 1990, s. 434-435).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -ğAII

Eski Anadolu Türkçesi: -AII

Türkiye Türkçesi: -AII (Karaağaç, 2019, s. 383).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(y)AII eki örnekleri şunlardır:

Ol bāzırgān **gideli** çok zamān oldı (MN, s. 213).

Mevlānā Hudāvendgār bize nazar **kılalı**

Anun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdur (YED, s. 52).

Tolalı hüsnün illere hayrân kamu gönüllere

Niçe tolusın dillere senden nişân alıamazam (YED, s. 153).

‘İşkunıla mest olalı derdünü her dem **bulalı**

Visâl nişânın alalı Cennet'lere kalıamazam (YED, s. 153).

Zihi oldı **ıartalı** zahmetde yük

Benüm yüregüm senün arhan delük (SN, 3569, s. 437).

Şükür kim **anadan toğalı** erem

Hemişe bunun bigi gün isterem (SN, 2568, s. 369).

Sevindüm **yüzün göreli** katı çok

Ger andan girü öleven kayu yok (SN, 5296, s. 554).

3.2.2.2.2.1.10. -mAdIn Eki ile Kurulan Zarflar

Zaman bildirirmede kullanılan ek olumsuzluk bildirdiğinden olumlu fiillere getirilerek kullanılır. Eski Türkçeden itibaren kullanılan ek, EAT döneminde de sıklıkla kullanılmıştır. Ekin -mAdIn şekillerinin yanında -mezdin, -mezdin öñdin, -mazdan öñ(din) gibi farklı şekilleride kullanılmıştır. Ekin Türkiye Türkçesinde de kullanımı devam etmekte ve olumsuzluk bildiren tek zarf-fiil ekidir.

Olumsuzluk ifade eden ekdir. Bu ek -madan, -meden şekline geçmemiştir -madın, -medin şekli çokça kullanılmıştır (Timurtaş, 2005, s. 157).

Eski Türkçeden itibaren tüm dönemlerde sıklıkla kullanılan ek, olumsuzluk bildiren zarf-fiil eklerinden biridir. Olumsuzluk ifade etmesinden dolayı yalnızca olumlu fiil tabanlarında kullanılır. Eski Türkçede -mAtI, -mAtIn, mAdIn biçiminde kullanılan ek EAT döneminde -mAdAn şeklinde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 386).

Durum ulaçları içerisinde bulunan -meden (önce, evvel) eki olumsuzluk bildiren bir ek olduğu için olumlu fiil kök ve gövdelerinde ünlülerin uyumuna göre ulanarak kullanılmıştır. Gerektiği yerlerde önce, evvel edatlarıyla da kullanılır. EAT döneminin başlarında -meden ekinin yanında -medin, -mezdin, -mezdin öndün(evvel) gibi şekilleri de görülmüştür (Ediskun, 1999, s. 257-258).

Olumsuzluk bildiren bir ek olan -mAdAn zarf-fiil eki olumlu fiil kök ve gövdelerine getirilir. Kendinden sonra, evvel veya sonra edatların alarak kelimenin anlamını ve işlevini güçlendirir. ET’de ve EAT döneminde mAdIn şeklinde olan ek ses değişmesiyle beraber -mAdAn şekline geçmiştir. Ek -(y)Ip/-(y)Up ve -(y)ArAk zarf-fiil eklerinin negatif şekli için kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 862-863).

Gülsevin, zaman zarf-fiilleri başlığı altında ele aldığı -mAdIn ekinin eski şeklinin mAtI, -mAtIn şeklinde olduğunu açıklamıştır. Öteki zaman bildiren zarf-fiil ekleri temel eyleme zaman açısından sonralık anlamı kazandırırken, -mAdIn eki tam

tersi şekilde, temel eyleme zamanda öncelik anlamı katar. Ek, temel eylemin olduğu zamanda, zarf-fiil ekinin kullanıldığı eylemin yapılmaması gerektiğini koşulunu öne sürer (Gülsevin, 1997, s. 127).

Her fiilin emir temelinde -meden morfemiyle bir zaman ulacı oluşturduğunu belirten Ahmet Cevat Emre, bu ulaç-fiille kurulan cümlede iki eylem ile karşılaştığını belirtmiştir. Bunlar:

1. Ulaç-fiilin eylemi ile söylenilenden anlaşılan eylem
2. Ulaç-fiilin eylemi kılınmak gerekirken kılınmamış olarak anlaşılır diyerek bu söylemin hem olumlu hem de olumsuz olabileceğini açıklamıştır (Emre, 1943, s. 398).

Bayraktar ekin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Orhon Türkçesi: -matı/-matın

Uygur Türkçesi: -mAtIn

Eski Anadolu Türkçesi: -mAdIn

Türkiye Türkçesi: - madan/-meden (Bayraktar, 2004, s. 190-194).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -mAdIn eki örnekleri şunlardır:

Şavaşmadın urışmadın alı vireyim döngil girü (DK, s. 92).

Hay **dimedın** başlar kesen celladı olur (DK, s. 159).

Hay **dimedın** baş getüren celladı olur (DK, s. 186).

Furşat fevt **ölmadın**, melik benüm işüm başara (MN, s. 186).

Diken ayağa **batmadın** yöldan götürmek gerek (MN, s. 206).

Bâzırgân aşşı-y-ıçun **korqmadın** cümle tavarın gemiye koyar (MN, s. 233).

Gendü **eglenmedin** yöridiler (MN, s. 241).

Şeddâd yapıdı Uçmagını **girmedin** aldı cânını

Bir dem amân virdürmedi yidi iklîm dutan ana (YED, s. 11).

Âdem yaradılmadın cân kalıba **girmedin**

Şeytân la'net **olmadın** ‘Arşıdı sayvân bana (YED, s. 12).

Söylemedin anlanurdı her cevâb

İşlemedin yazılurdu her sevāb (GN, I-1, s. 241).

Yüzüm **görmedin** şabr idemez idün

İlünden yaña hem gidemez idün (SN, 2017, s. 331).

Ekmedin biter-idi dürlü yimiş

Varmadan olur-ıdı cümle yumış (GN, I-1, s. 239).

3.2.2.2.2.1.11. -(i)ken Eki İle Kurulan Zarflar

Zaman bildirmedi kullarılan ek, -i ek fiili ile kullarılmaktadır. EAT döneminde iken şeklinin yanında -i ekinin düşerek kalıplaşmış şekilleri de kullarılmaktadır: ***Akar iken** akmaz olsun* (DK, s. 89), *Ol gendü işinde hāzır ve göz dutup **tururken**, şeb-hün nice ölur* (MRZ, s. 237) vb. Türkiye Türkçesinde çoğunlukla kalıplaşmış şekli ile kullarılan ekin iken şekli de kullarılmaktadır.

Bu zarf-fiil eki Eski Anadolu Türkçesinde -ken, -i-ken biçiminde kullarılmıştır. -ken zarf fiili Türkiye Türkçesinde çoğunlukla i- fiil ile kullarılmaktadır i- ek fiili de -ken eki dışındaki diğer zarf-fiil eklerini almamaktadır (Özmen, 2014, s. 80).

Hem hal zarfı hem zaman zarfı şeklinde kullarılan -ken eki sadece i- fiilinin gerundium ekidir ve başka eylemlerde kullarılmaz. i- fiilide i-ken eki dışında gerundium şekli bulunmamaktadır. Kelimelerde i- fiili düştüğü zaman zarf-fiil eklediği anda dahi -ken eki aynı kalarak vokal uyumuna uymaz; *çocuk-ken* örneğinde olduğu gibi. Günümüzde tamamen ekleşmiş şekilde kullarılan ekin azda olsa i-ken şeklinde de kullarılmaktadır (Ergin, 2007, s. 346-347).

İ-ken zarf-fiil eki eklendiği cümlede yüklemi zaman açısından niteler. İsim, sıfat, sıfat-fiil, edat ve zarflardan sonra gelip cümle içerisindeki kullanımına bağlı kalarak “ -dığı zaman, -dığında” anlamında kullarılr (Bayraktar, 2004, s. 215).

Zaman ulacı olan -iken eki, eklendiği cümlede uyumsuz olup her yerde iken/ken şeklinde kullarılr. Ver, yok, gerek kelimeleri fiilin yerini tutabilir. Fiilin yalın e-, se-, ve di- yapılr kelimelere bu morfem gelmez (Emre, 1943, s. 401).

İken eki, -ken eki ve i- ek-fiilinin zarf olan şeklidir. Temelde zaman gösteren zarf-fiiller ortaya çıkarır. Kelimede zarf-fiillerin işaret ettiği hareket ile ana fiillerin işaret

ettiği hareket benzer zaman diliminde gerçekleşir. Korkmaz İ- ek fiilinin sadece adlar ve birleşik fiiller oluşturmadığına aynı zamanda kip ekleri ve zaman ekleri almış fiillerle bitişip bir grup birleşik çekim kalıpları oluşturduğunu belirtmiştir. İken, -ken eklerinin bu bitişiklere gelerek tarz ve zaman anlamı belirten zarf-fiiller oluşturduğunu ve bunların içinde en çok kullanılanların ise -r, -(y)Ar, -(y)Ir/-(y)Ur geniş zaman ekleriyle kurulanlar olduğunu belirtirken görülen geçmiş zaman, şart, istek ve emir kiplerinin iken, -ken ekleriyle genişletilmiş zarf-fiil eklerinin olmadığınıda eklemiştir (Korkmaz, 2019, s. 864-865).

Hal zarf-fiil eklerinden olan iken zarf-fiil eki, zaman bildirmede kullanılır. Kimi zamanda birleşik zarf-fiil ekleriyle de kullanılır; -mişken, -irken, -ecekken, -iyorken, -meliyken vb. (Banguoğlu, 1990, s. 431).

Bayraktar ekin dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Orhon Türkçesi: erkli(iken)

Uygur Türkçesi: -ken

Eski Anadolu Türkçesi: -ken/-iken

Türkiye Türkçesi: -ken/-iken (Bayraktar, 2004, s. 215-218).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -(i)ken eki örnekleri şunlardır:

Bir gün seferde **giderken** gördi (MN, s. 189).

Ma'lûmdur ki pûlâd demürleri **âçarlarken** demür-ile keserler ve yararlar (MN, s. 197).

İttifâk bu 'aziz bir yire **giderken** bir hüdhüdi gördi (MN, s. 209).

Gözün görürken yi-yidür eylemegil bunca 'özür

Bu dünyede hâsıl nedür hayreyle bâzârı vir al (YED, s. 122).

Kim ol oğ **yalğuz-iken** hiç döymedi

Çün birikdi hiç kimesne koymadı (GN, I-1, s. 137).

Anuñ qorğusından revân kaçduñ

Yimişi **dirilmiş iken** saçduñ (SN, 2979, s. 397).

3.2.2.2.1.12. -DUkçA/-DIkçA Eki ile Kurulan Zarflar

Partisip eki -DUk ile eşitlik eki +CA ekinin birleşiminden oluşan -DUkça eki eklendiği fiile “-dığı zaman” anlamı katmaktadır. EAT döneminde -DUkça biçimde kullanılan ekin, Türkiye Türkçesinde de kullanımı devam etmektedir. Türkiye Türkçesinde ekin -DUkça şeklinin yanında, -dIkça/-dUkça; -Dikça/-DUkça gibi çeşitli şekillerde kullanılmaktadır.

Cümle içerisinde bağlandığı eylemsilere “-dığı zaman, -dığı kadar” manası katan ek partisip eki olan -duk eki ile eşitlik eki olan (+ça) ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ek Eski Anadolu Türkçesinde -dIkça/-dUkça biçiminin yanında /k/ ünsüzünün /h/ ünsüz değişmesi kaidesine uygun biçimde kalarak kimi zaman -duhça şekline de dönüşmüştür (Bayraktar, 2004, s. 229).

Eylemsi+durum eki yapısından doğan ek, Oğuzcada ortaya çıkmıştır. Türkiye Türkçesinde zaman bildirme eki olarak kullanılır (Karaağaç, 2019, s. 385).

Partisip eki olan -dUk eki ile eşitlik eki +CA ekinin birleşiminden oluşan -dIkça/-dUkça eki, tüm Batı Türkçesinde devamlılık ve tekrar anlamı bildiren bir hareket durumunu belirten bir zarf-fiil eki şeklinde kullanılmıştır (Ergin, 2007, s. 347).

Sıfat-fiil eklerinden olup görülen geçmiş zaman anlamında kullanılan -Dik/-DUk eki ve eşitlik bildiren +ça ekinin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan -DUkça, -DUKça eki “-dığı sürece” anlamıyla fiilimside hareket suresinin kendindeki hareket süresiyle aynı olduğunu belirterek zamanda süreklilik ve devamlılık bildiren zarf-fiiller ortaya çıkarmıştır. Ekin vurgusu -Dik/-DUk ekinin üstündedir. Oğuz lehçesi grubuna özel bir ektir. Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan eklerdendir (Korkmaz, 2019, s. 872).

Sıfat-fiil eki olan -Dik eki ile eşitlik eki olan +CA ile birleşerek -Dikça ekini oluşturur. (Özkan, 1999, s. 891-900).

Bu ek fiil kök ve gövdelerinde ünlü uyumu ve ünsüz benzeşmesine göre ulanan zaman ulaçlarındandır. -dikçe eki kendinden sonra gelen eylemin hangi zamanda yapılacağını, kendi asıl eylemin ne kadar süreceğini, bu sürenin nasıl artacağı veya nasıl azalacağını belirtir. Eski Türkçede -dikçe eki ile karşılaşılmamıştır. EAT döneminde ise -dikçe ekinin yanında -diğimce, -diğinde eklerinin de kullanıldığı görülmüştür (Ediskun, 1999, s. 262-263).

Partisip eki olan -Dik/-DUk ekinden sonra gelen +CA eşitlik ekinin kalıplaşması ile ortaya çıkan -Dikça/-DUkça gerundium eki Türkçede sıklıkla kullanılan eklerden

biridir. Bu yaygın kullanım sebebiyle -DİkçA, -DUkçA eki dil bilgisi kitaplarında zarf-fiil ekleri arasında yerini almıştır (Üstüner, 2000, s. 110-11).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir;

Eski Türkçe: -dUKçA

Eski Anadolu Türkçesi: -dİkçA/ -dUkçA

Türkiye Türkçesi: -DİkçA/-DUkçA (Karaağaç, 2019, s. 385).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -DUkçA/-DİkçA eki örnekleri şunlardır:

Urduḡça böyüdi (DK, s. 208).

Depdükçe böyüdi (DK, s. 208).

Çün baḡsleri buḡa **irdikçe** öldi, söylemege mecāl kalmadı (MN, s. 205).

Çün deve **vardukça** semriyüp töldi (MN, s. 245).

Eydebüldükçe bu dil tekrarını

Eydedursun durmadın ikrārını (GN, II-1, s. 75).

Ki yatmış durur ḡeste vü bi-ḡarār

Ol **itdükce** āḡ yüregümi yarar (SN, 587, s. 233).

Anı gördüğüm ḡiç degüldür oran

Göḡül ili **vardukça** öldi ören (SN, 2046, s. 333).

Ki seyr **itdükçe** ālem ḡurrem olsun

Nedimi olan ādem ḡoşdem olsun (HŞ, 22, s. 1).

Gice irince itdiler neberdi

Dahı **vardukça** ol ḡavḡa ḡabardı (HŞ, 2348, s. 85).

3.2.2.2.1.13. -dUkdA Eki ile Kurulan Zarflar

Bu ek -dUk partisip eki ile +dA bulunma hâl ekinin birleşmesiyle ortaya çıkmış bir ektir. -dUkdA eki, iki fiili birbirine bağlayarak eklendiği fiillere “-dığı zaman”

anlamı katıp zaman bildirirmede kullanılmıştır. EAT döneminde çokça kullanılan ekin, Türkiye Türkçesinde kullanımı bulunmamaktadır.

Ediskun -ınca/-ince yapılı ulacın -dıkçe/-dikçe/-dikten sonra yapılı ulaçlarla anlamdaş görüldüğünü belirtmiştir. “*Öğretmen böyle yapınca (yaptıkça) öğrenciler neler yapmazlar?*”, “*İhtiyarlar gençliklerini hayal edince (hayal ettikten sonra) içlerini çekerler*” gibi örnekler vererek ekin -ınca/-ince eki ile anlamdaş olduğunu dile getirmiştir. ET’de -ince (-gınça, -ginçe) bileşik eki yanında -çe, -ser, dikte ekleri kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 260).

Fiildeki asıl hareketi bildiren -DıkA, -DUktA eki -Dık, -DUk partisip eki ile +dA bulunma hâl ekinin birleşip genişlemesiyle oluşmuştur. EAT dönemi ve Osmanlıcada bolca kullanılan ek günümüz Türkçesinde bu şekliyle kullanılmamış bunun yerine; partisip eki ile bulunma hâl eklerinin arasında birinci şahıs eki, ikinci şahıs eki ve üçüncü şahıs iyelik eklerini alan -dİğIndA şekli kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 879).

Sıfat-fiil eki olan (-DUk) ekinin bulunma hâli olan +dA ekini almasıyla oluşan -dUkdA eki iki fiili birbirine bağlayıp cümleye “-dığı zaman” anlamı katmıştır (Bayraktar, 2004, s. 223).

Eylemsi+durum eki yapısından doğan ek Eski Türkçeden itibaren kullanılan ancak çok işlek olmayan bir zarf-eylem ekidir. -dUkdA, zarf-eylem eki olarak Türkiye Türkçesinde kullanılmayan ek -dığında yapısıyla, zaman bildirici olarak Türkiye Türkçesinde kullanılır (Karaağaç, 2019, s. 284-285).

Karaağaç ekin dönemler içerisindeki kullanımı şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: -dUktA

Eski Anadolu Türkçesi: -dUkdA

Türkiye Türkçesi: -dİğIndA/-dUğUndA (Karaağaç, 2019, s. 384).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -DUkdA eki örnekleri şunlardır:

Gitdükde yirün otlakların geyik bilür (DK, s. 75).

Şakallu bozaç turgay **sayraduğda** (DK, s. 78).

Şaklı uzun tat eri **bağladuğda** (DK, s. 78).

Şakalı uzun tat eri **bağladuğda** (DK, s. 85).

Yûnus kabre **vardukda** Münker-Nekir **geldükde**

Bana su'âl **sordukda** dilüm döne mi yâ Rab (YED, s. 14).

Güneş kızgun **oldukda** bur diyicek

Bulıt savılır demde kûr diyicek (SN, 71, s. 199).

Çeriler **yaşadukda** koşun koşun

Kolay yir bulıcağ virürdük düşün (SN, 4303, s. 487).

Burâkı berç-vâr **aldukda** menzil

Har-i 'İsâ 'aceb mi kâlsa dergil (HŞ, 482, s. 17).

3.2.2.2.1.14. -DİĞİndA Eki ile Kurulan Zarflar

Sıfat-fiil eki olan -DİK/-DUK eki, iyelik eki ve zamir n'si ile bulunma durum eki -DA'nın birleşmesiyle oluşan -DİĞİndA eki -DİK, (İm, İn), DA şeklinde kalıplaşarak zarf-fiiller oluşturmıştır. Eklendiği fiile “-dığı zaman” anlamı ifade ederek zaman bildirmede kullanılmıştır. Sıfat-fiil+İyelik+Hal eki yapısı şeklinde olan ekin iyelik almış şekli de görülmüştür. Ek günümüzde halen kullanılmaktadır.

Bu ek sıfat-fiil eki olan -DİK/-DUK ile bulunma hâl ekinin genişletilmesinden oluşmuştur. Temel eylemde hareketin zamanını tanımlayan -DİktA/-DUktA zarf-fiil ekleri sıfat-fiil eki ile bulunma hâl eki arasında şahıs eklerini almasıyla -DİĞİndA, -DUĞİndA (<DİK+I+n+dA) şeklinde genişleyerek zarf-fiil ekleri olarak kullanılmıştır (Korkmaz, 2019, s. 879).

Üstüner ekin IncA zarf-fiil ekinden farklı olduğunu bu farkın hareketin iyelik ekleriyle şahıs zamirlerine bağlanması olduğunu belirtmiş ve asıl zarf-fiil eklerinde bu durumun görülmediğini belirtmiştir (Üstüner, 2000, s. 115).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -DİĞİndA eki örnekleri şunlardır:

Ol vilâyetde 'Osmân Gâzi kim Lefke gazâsına **gıtdüğinde** bu Çavdar Tatar Karacahisâr' uñ bâzârına segirtmiş (Bâb 21, TVRH, s. 293).

Şalkum şalkum tañ yilleri **esdüğinde** (DK, s. 78).

Aygırları göriçek begendi, develeri **gördüğünde** begendi (DK, s. 128).

Taşkun taşkun şuları aşup **geldüğünde** kiçdügüne (DK, s. 140).

Ağır adlu şehirlerden **geldüğünde** kiçdügünde (DK, s. 140).

Yaykandüğında yağ dökilen bol ni'metlü (DK, s. 144).

Yilisi kara kazılık atun **bindüğünde** (DK, s. 196).

Dâyım **geldüğünde** tursa devlet yahşı (DK, s. 203).

Cühüd ol zamân eyle virdi cevâb

Ki **buyurduğunda** var öküş şavâb (SN, 4148, s. 477).

Bu dördi **didüğünde** yokdur yalan

Nedür çäre indi çü oldu olan (SN, 5016, s. 535).

İşitdüğünde ol şâh-ı dil-âviz

Yirinden sıçradı şahin bigi tiz (HŞ, 2801, s. 102).

3.2.2.2.1.15. -dUgIncA Eki ile Kurulan Zarflar

Partisip eki olan -dUk eki ile +CA eşitlik ekinin arasına iyelik eklerinin girmesiyle oluşan -dUgIncA eki, +CA eşitlik ekinde ki /c/ konsonant iyelik eklerinin bağlama vokalleri sebebiyle çoğunlukla ötümlüleşmiştir. İki eylemsiyi birleştiren bu ek, bağlandığı fiile “-dığı zaman”, “-dığı müddetçe” anlamı ifade ederek zaman bildirmede kullanılmıştır.

Bayraktar, ekin EAT döneminde sıklıkla kullanıldığını açıklayarak bu ekin partisip eki olan -dUk ile +CA eşitlik ekinin arasına iyelik eklerinin getirilmesiyle oluştuğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu yapıda olan ekler de üçüncü teklik ve üçüncü çokluk kişi iyelik ekleri araya girmesi ile eşitlik ekinden önce zamir n'si araya girmektedir (Bayraktar, 2004, s. 231-232).

“Sıfat-fil eki olan +DUk eki ile birleşiminden oluşmuştur. Ek -dığı kadar, -dığı miktarda anlamı taşır” (Timurtaş, 2005, s. 158).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen -dUgIncA eki örnekleri şunlardır:

Yıl on iki ay ‘ışk odı içümde uş yanup durur

Yandugunca artar kokum devrüm geçüp solmaz benüm (YED, s. 177).

Ṭudağum kūrur ansuz aķar yaşum

Diri **olduğumca** hemindir işüm (SN, 4983, s. 532).

Tecerrüd **umduğumca** idüp temelluk

Daḥi berk oldı uş bend-i ta’alluk (HŞ, 355, s. 13).

Okıduğınca kanı eyledi cūş

Çi-ger niş idi kıldı cān ile nūş (HŞ, 5009, s. 188).

Niyāz **eyledügince** nāz iderdi

Hitābına ‘itāb āgāz iderdi (HŞ, 5263, s. 198).

3.2.3. Kelime Grubu Yapısındaki Zarflar

Kelime grupları isim ve fiil türünden tüm kelimeleri nesneleri ve hareketleri bir bir karşılayan, onların bir bir isimleri olan dil birlikleridir. Bir tek cümleyi karşılayan varlıklar ve hareketlerden çok daha büyük varlık ve hareketler bulunmaktadır ve bunları ayrı ayrı kullanılan cümle karşılayamaz, cümlede karşıladıkları isimleri bulunmamaktadır ve bunlar bir tek cümleden daha yaygın dil birliklerini belirtir. Tek cümle ile karşılanabilen varlıklar ve hareketler daha yaygın bir biçimde belirtmek amacıyla kelimedenden çok daha yaygın dil birlikleri olan kelime grupları kullanılır. Kelime grubu birden çok kelimedenden oluşan, bunları kurallar çerçevesinde bir araya getiren yapıdır (Ergin, 2008, s. 374).

Tahsin Banguoğlu, kelime öbeklerinin kavramları birbirine yaklaştırarak sözü geliştirdiğini belirtmiştir. Kelime öbekleri, kimi zaman dildeki oluşu farklı gösterir kimi zaman da benzer kelimeleri göstermek amacıyla birbirlerine yaklaşırlar (Banguoğlu, 1990, s. 496).

Leyla Karahan, kelime gruplarının belli bir düzen içerisinde yan yana gelerek bir varlığı, niteliği, durumu belirttiğini, tanımladığını ve güçlendirdiğini açıklamıştır. Aynı zamanda bir tek kelime ile karşılanmadığını ve nitelediği kavram, durum veya varlıkların anlamını genişlediğini belirtmiştir (Karahan, 2010, s. 39).

Sezai Güneş, kelime gruplarının kendi içerisinde bir anlam bütünlüğü taşıyan birden fazla sözcükten meydana geldiğini belirterek grubu oluşturan sözcüklerin anlamının geniş olduğunu açıklamıştır. Bu grubun belirtme grubu olarak da nitelendirilebileceğini açıklamıştır. Bunun haricinde yüklemle ilişkili olmalarına rağmen serbest nitelikleri olmadığından cümle şeklinde değil de kelime grubu olarak nitelendirilen çeşitli örnekler de bulunmaktadır (Güneş, 2002, s. 333).

Söz öbekleri birden çok sözden oluşur. Dünya üzerinde konuşulan bütün dillerde söz dizimi, söz öbekleri ve cümlelerden oluşur. Bir varlığı nitelendiren kelime grupları bir kavramı belirtmek amacıyla birden fazla kelimenin belirli kurallar dahilinde bir araya gelmesinden oluşur. Kelime öbekleri belli başlı nitelikleri ve özellikleri vardır. Bunlar şu şekildedir; söz öbekleri tek söz ile karşılanamayan, daha açık ve anlaşılır olması istenen varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri belirtir. Sözler varlıkları, durumları tek başına belirtirken, söz öbekleri bunları birbiriyle bağlar ve bir ilişki içinde adlandırır. Dilin söz dizimi kurallarına göre kimi zaman serbest kimi zaman değişken ve bireysel şekilde oluşan yapılardır (Karaağaç, 2019, s. 443-444).

Cemiloğlu, kelimelerin tek başlarına cümlede işlev yaptıkları halde kelime gruplarının aynı işlevi birden fazla kelimenin yan yana gelmesiyle bu görevi yerine getirir olduğunu belirterek kelime ile kelime gruplarını tanımını yaparak şunu ekler:

“Kelime grupları bu vasıfları ile sanki tek kelime imiş gibi içinde bulunduğu cümlelerin hususiyetine göre özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf olabilen unsurlardır. Kelime grupları cümleler içinde doğrudan doğruya bir cümle unsuru olarak yer alabildiği gibi, başka kelime grupları içinde de görev yapabilir. Yani herhangi bir cümle ögesinin yapısı içinde birden fazla kelime grubu iç içe bulunabilir” (Cemiloğlu, 2001, s. 7).

Ahmet Beserek, kelime takımının birden fazla kelimenin farklı etmenlerle bir araya gelerek bir bütünlük meydana getirdiğini belirterek kelime takımının en önemli özelliğinin cümle içerisindeki kullanımında bir kelime gibi nitelendirilmesi olduğunu

açıklamıştır. Bunun yanında belirli kurallarla yan yana geldiğini ve kelime takımlarının çeşitli olduğunu belirtmiştir (Beserek, 1991, s. 28).

Zarflar cümle içerisinde yüklemi zaman, yer-yön, miktar, tarz açısından anlamını belirtir. Zarflar cümlede ad ya da zarf göreviyle kullanılan kelime grupları oluşturabilir. En çok edat takımı, isnat takımı, sayı takımı, uzaklaşma takımı, yaklaşma takımı, yönelme takımı, tekrar takımı, zarf-fiil takımı gibi çeşitli kelime grupları zarf görevinde kullanılabilir (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 123).

Korkmaz kelime grubu yapısındaki zarfları on iki alt başlıkta ele alarak kimi zarfların kelime gruplarından oluştuğunu belirtmiş ve bu şekilde oluşan zarfların isim tamlaması, sıfat tamlaması, edat takımı, bağlama takımı, yönelme takımı, bulunma takımı, ayrılma takımı, isnat takımı, zarf-fiil takımı ve tekrarlar biçiminde oluşmaktadır diyerek açıklamıştır (Korkmaz, 2019, s. 44). Pek çok kelime grubu zarf yapmaya uygundur. Cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak kimi yerlerde tekrar gruplarında, isnat, gruplarında, edat gruplarında, bulunma gruplarında, sıfat tamlamalarında vs. pek çok kelime grupları zarf yapma görevinde kullanılır.

3.2.3.1. Tekrar Grubu Biçimindeki Zarflar

Tekrar grubu diğer adıyla ikilemeler, bir nesneyi ya da bir hareketi belirtmek amacıyla benzer işleve sahip iki kelimenin bir araya gelerek meydana getirdiği kelime grubudur. Tekrar grubu eş anlamlı iki kelimeden oluştuğu gibi eş veya zıt anlamlı tekrarlardan da oluşur. Tekrarlar en çok sıfat ve isimlerden oluşur. Tekrar grubu zarf yapmak için en uygun olan gruplardan biridir. EAT döneminde tekrarlar bolca kullanılmıştır. Belli başlı örnekleri şunlardır; *yine, gine, para, para, gâh gâh, az az, taze taze, zerre zerre, göz göz, yağa yağa, ağlayu ağlayu, alay alay, apul apul, buldur buldur, döne döne, çap çap, katı katı, kese kese, kuça kuça, sin sin, vaf vaf, yana yana, yapa yapa, yıldır yıldır vb.*

Aynı gruptan benzer iki sözcüğün art arda gelmesiyle oluşan kelime gruplarına tekrarlar denir. Tekrarları meydana getiren iki kelimenin fonksiyonları, şekilleri ve vurguları da birbirinin aynısıdır. Türkçede hemen hemen her türden kelimeden tekrar yapılabilir. Ancak tekrar grubundaki kelimelere en uygun kelime türleri isim, sıfat, zarf ve zarf-fiil uygun olan kelime türleridir (Ergin, 2007, s. 377).

Yineleme öbeği bir nesneyi bir hareketi karşılamak için benzer işleve sahip iki sözcüğün oluşturduğu söz takımıdır. Türkçede tekrarlar kimi zaman iki kelime ile yapılırken kimi zamanda ikiden fazla üçlü ya da dördü tekrar ile yapıldığı da görülmüştür. Karaağaç (2009, s. 476-477) yineleme öbeklerinin cümle kuruluşu içindeki kullanımını şu şekilde sıralamıştır;

1. Yineleme öbeğindeki kelimeler birbirlerine gelişigüzel bağlanmaz belirli ses bilgisi kurallarıyla bağlanır.

2. Yineleme öbeğinin içindeki kelimeler şekil ve anlam bakımından birbirleriyle bağlantılıdır.

3. Anlamı kuvvetlendiren yineleme öbekleri nesneye ve harekete hem çokluk hem süreklilik hem de birliktelik anlamları ifade eder.

4. Hemen hemen bütün dil birimleriyle yineleme oluşturulabilir ancak zamirler, çekim edatları ve bağlama edatlarıyla oluşturulamaz.

5. Yineleme öbekleri cümle içinde ad, sıfat ve zarf görevi üstlenir.

6. Yineleme öbeği ile oluşturulan kelimeler eş görevlidir.

7. Yineleme öbeği oluşturan kelimeler arasına virgül yada kısa çizgi konmaz
Tekrar grubu bir varlığın özelliğini belirtmek amacıyla eş görevli iki kelimenin oluşturduğu kelime grubudur. Leyla Karahan (2010, s. 60-62) tekrar grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Tekrar grubunu oluşturan kelimeler arasında şekil ve anlam ilişkisi vardır.

2. Tekrarlar cümle içerisindeki kullanımında cümlenin anlamını güçlendirir.

3. Grubu meydana getiren kelimeler eş anlamlıdır ve bu tekrarlar arasında ses sıralaması vardır bundan dolayı tekrarları oluşturan kelimelerin çoğunda yerler değiştirilemez.

4. Grubu meydana getiren kelimeler arasına virgül girmez ve her ögenin kendi vurgusu bulunur.

5. Bağlam ve çekim edatları haricindeki tüm kelimeler tekrar grubu oluşturabilir ve tekrara en uygun olanlar ünlemlerdir.

6. Tekrarlar cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak ad, ön ad, belirteç ya da eylem görevinde kullanılabilir.

7. Grubu oluşturan öğeler çekim eki alabilirler.

Tekrar grubuyla oluşan zarflar çoğunlukla isim ve sıfatlardan oluşup zaman bildiren, tarz bildiren ve pekiştirme anlamı belirten zarflar şeklindeki tekrarlardan oluşur. (Korkmaz, 2019, s. 444).

Tekrar grubu aynı türden iki sözcüğün art arda getirilip cümlede anlamı güçlendirme, ifade gücünü arttırma, kavramı zenginleştirme amacıyla oluşan gruptur. Cümle içerisinde yan yana gelen kelimeler anlam ya da şekil bakımından birbirlerine yaklaşıp. Tekrarlar aynı sözcüğün tekrarlanması, anlam bakımından birbirine benzer veya zıt olan, sesleri birbirine benzer sözcüklerin yan yana gelmesi ile oluşur. Kuvvetlendirme, süreklilik, çokluk, ortalama, birliktelik gibi işlevi olan tekrar grubu Eski Türkçeden itibaren dilimizde geniş yer tutmuştur. Cümle içerisinde isim görevinde, sıfat görevinde ya da zarf görevinde kullanılan tekrarlar, sürekli ayrı yazılır ve araya hiçbir noktalama işareti girmez (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 38).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen tekrar grubu yapısındaki örnekleri şunlardır:

Şöyle urdılar vilâyet-i Karaman'ı kim **elek elek** itdiler (Bâb 115, TVRH, s. 398).

Lih ban esîr olmuş, ammâ kendüni bildürmemiş. Sonra **satılı satılı** kurtulmuş (Bâb 119, TVRH, s. 403).

Ve bu Rûm ne keremlûrek kişimiş didiler, agzına **söge söge** divşürdiler (Bâb 144, TVRH, s. 443).

Kanlı kıyruk üzüp **çap çap** yudan (DK, s. 102).

Pay PüreBig bunları gördüğünde âh eyledi, başından 'aklı gitdi, destmalın eline aldı, **bögürü bögürü** ağladı (DK, s. 116).

Ağ pürçeklü anası **buldur buldur** ağladı (DK, s. 130).

Gelü gelü Kazana yakın geldi (DK, s. 173).

Deli Dumrulelin eline çaldı, **kaş kaş** güldi (DK, s. 179).

Seni **para para** toğrayalar-idi ağaç (DK, s. 109).

Kızı gelini **kas kas** gülmez oldı (DK, s. 130).

Ol dahı **para para** oldı (DK, s. 211).

Süriyi süriyi mağara kapısına geldi (DK, s. 215).

Bakdı, gördi-kim ayuñ on dördine benzer bir maħbub ala gözlü genç yigit **burçağ burçağ** derlemiş uyur (DK, s. 231).

Bu māl saña qol qanatdur. İllā bilmezsin ve hiç dost **dürlü dürlü** sınanmayınca tecrîbe birle (MN, s. 191).

Her bir nesnenün bir yiri vār, her yiyesinün qabı vār. **Ayru ayru** gerek (MN, s. 194).

Bir gün qatı taşā uğrayup ‘ale’l-gafle şöyle çārpā ki **pāre pāre rize rize** olup giri devşirilmege mecāl olmaya (MN, s. 213).

Bāzırgān erlik hamiyyetinden qaşd ēyledi ki inüp ikisini **pāre pāre** ēyleye (MN, s. 213).

Qatre qatre degme yirden çıqdılar

Yüz urup yine deñize aqdılar (GN, I-1, s. 109).

Girü tahta ağıdı oturdı Süheyl

Qopuzın **az az** çalmağa itdi meyl (SN, 1431, s. 290).

Bunı didü vü ağıladı **zār zār**

Şu deñlü ki esirgedi şehriyār (SN, 4648, s. 510).

3.2.3.2. Ad Tamlaması Biçimindeki Zarflar

İsimler tek başına bir varlığı veya kavramı belirtmek için her zaman yeterli olmaz. Bu nedenle cümle kurumunda isim tamlamalarına ihtiyaç duyulur. Ad tamlaması en az iki ismin yan yana gelip bir nesneyi bir kavramı ortaya çıkardığı onun farkını vurguladığı tamlamalardır. İsim tamlamalarının temel iki unsuru vardır, bunlar tamlanan ve tamlayan unsurlardır. Tamlayan ilk gelir tamlanan ise sonra gelir ve tamlanan öge sürekli olarak iyelik eki alır. Tamlayan öge ise her zaman genitif biçiminde olur, ancak bu ilgi hali durumu kimi zaman ek alırken kimi zamanda ek almaz (Ergin, 2007, s. 381).

Ediskun, Türkçede kelimelerin gruplaşmasından, önce yardımcı ögenin sonra ana ögenin gelmesi gerektiğine dair temel iki kuralın olduğunu belirtmiştir. Bu kurallara göre Türkçede:

1. Kurallı bir cümlenin ana unsuru eylemdir diğer kelimeler eylemin ya da yüklem yardımcı unsurlarıdır.

2. İki kelime birbirine bağlandığında bu kelimelerden olan ikinci kelime ana öge ilk kelime ise yardımcı unsurdur. Bu nedenle bir adın anlamı farklı anlamlarda

kullanılıp tamamlanmak istenir ve bunun için kullanılan adın başına yardımcı tamlayıcı bir ad getirilerek grup oluşturulur. İsim takımı iki adın ortasında iyelik anlamı belirlemek için oluşturulan takımdır. Ad takımlarında birinci isme belirten diğer adıyla tamlayan denir. Bu takımda olan ikinci isme ise belirtilen yani tamlanan denir. İsim takımları belirtili ad takımı ve belirtisiz ad takımı olmak üzere iki başlıkta ele alınır (Ediskun, 1999, s. 114).

İsim tamlamaları çoğunlukla iyelik takımlarıyla birlikte kullanılan ögeler bir şahıs zamirleri ve bir isimden oluşur. İyelik tanımına bağlı olarak kısacası şu söylenebilir; isim tamlaması bir adın diğer bir ad tamlaması ile oluşmasına verilen addır (Güneş, 2002, s. 336).

Ad tamlaması bir adın başka bir adla bağlandığı kelime grubudur. Ad tamlaması grubunu oluşturan kelimelerden birincisi tamlayan ikincisi ise tamlanandan oluşur. Ad tamlamasında tamlayanın ek alıp almamasına uygun olarak belirtili veya belirtisiz olmak üzere iki başlıkta ele alınır. Ad tamlamasında tamlananın kullanım şekline bağlı olarak zincirleme ad tamlaması biçiminde türlere ayrılır. Ad tamlamasında bulunan tamlayan ve tamlanan unsurlar kelime, kelime grubu veya fiilimsi olabilir. İsim tamlaması, cümle ve söz takımlarında isim, ön ad ve belirteç görevi üstlenir (Karaağaç, 2019, s. 489-491). Bir ismin diğer bir isim getirilerek meydana getirilen kelime gruplarına isim tamlamaları denir. Tamlamada bulunan nesneler birden fazladır ancak temelde nesnenin ismi sonda olur ve bu son cümleye göre cümle yapısı belirlenir (Beserek, 1991, s. 28).

Ad tamlaması temelde söz birliğinden oluşup belirtme gruplarından biri olarak kabul edilir. Ad takımı kelime yapımında, bir kelime kalıbı olarak yaygın bir şekilde kullanılır. Ad takımında birinci ad, belirten yalın bir şekilde bulunurken ikinci ad ise belirtilen iyelik eki alır (Banguoğlu, 1990, s. 331-332).

Korkmaz dilimizde kurulan zarfların bazılarının biçim bakımından yalın ya da kimi ad çekim ekleriyle kullanılmış ad tamlamalarından meydana geldiğini açıklamıştır (Korkmaz, 2019, s. 446).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen ad tamlaması yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

İkindü vaktında nevbet ururlar kim halk gelüp ta'âm yiyeler (Bâb 6, TVRH, s. 279).

Andan soñra her nereye kim dirseñüz **Allah emri-y-ile** varalum (Bâb 20, TVRH, s. 292).

Meded Dede, kerem eyle **Allah ‘ışkına** kapuyı aç çıkayın didi (DK, s. 128).

Mere kocalar **ikindü vakti** munı maña çevüresiz yiyem didi (DK, s. 212).

Anlar dahı **sehel vakt** turdılar (Bâb 66, TVRH, s. 345).

Pâdişâh dahı hâzinede ne kim vār-ıdı, anda viribidi. Çün yıl tamâm öldi, melik günneşine **zevâl vakti** irdi, şehir kavmi derildiler (MN, s. 184).

3.2.3.3. Sıfat Tamlaması Biçimindeki Zarflar

Sıfat tamlamaları ismin önüne gelerek ismi renk, sayı, durum, hareket, biçim ve yer gibi farklı şekillerde niteleyen ve belirten kelimeler bütünüdür.

Korkmaz sıfat tamlaması biçiminde kurulan zarfların ek almadığını ya da yalın durumda bulunduğunu belirtmiştir. Kimi zaman da ad çekim ekleri olan yönelme, ayrılma ve bulunma durumlarını da aldığını açıklamıştır. Tamlamada bulunan unsurlardan biri tamlama ya da takım biçiminde de bulunabilir (Korkmaz, 2019, s. 447).

Sıfat tamlamasını oluşturan unsurlar bir sıfat unsuru ile bir ad faktörünün bir araya gelmesi ile meydana gelen kelime takımına sıfat tamlaması denir. Sıfat ögesi cümleye ismi nitelemek ve belirtmek amacıyla getirilir. Sıfat tamlamasında sıfat ögesi ismin başına gelir ve isim sonra gelir. Sıfatın ve ismin ya da her iki unsurunda söz grubu olmasıyla birlikte sıfat tamlaması unsuru söz grubunun kapladığı yer kadar vardır (Ergin 2008, s. 380).

Bir sıfat ile bir isimden oluşan takıma sıfat takımı denir. Sıfat ismi nitelediği için, isimden önce gelir ve vurgu hep sıfatın üzerindedir. Sıfat takımında isim asıl öge, sıfat ise yardımcı ögedir. Sıfat takımı eksiz birleşir, araya hiçbir çekim ya da çoğul eki giremez, gerektiği zamanlarda isim yalnızca çekim ya da çoğul eki alır. Sıfat takımı birden çok isimle kurulabilir (Ediskun, 1999, s. 144-145).

Sıfat takımında sıfat hiç ek almadan nitelediği veya gösterdiği ismin önüne gelerek onunla bir grup oluşturur. Sıfat takımları ad takımları gibi anlam bütünlüğü meydana getirir ve onlar gibi ad hükmündedir. Bu özellikleri ile adlar gibi ad çekimine girer ve iyelik ekleri alırlar (Banguoğlu, 1990, s. 342-343). Sıfat tamlaması cümledeki kullanımında anlamı, bir sıfat ya da sıfat görevindeki kelime takımıyla sınırlayan bir ismin meydana getirdiği grubuna denir. Sıfat tamlamalarında nitelenen varlık önde yer alır ve hâl ekleri veya çoğul ekleri alamaz (Bilgegil, 2014, s. 27).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen sıfat tamlaması yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

‘Osmân Gâzi niyâz itdi ve **bir lahza** agladı (Bâb 4, TVRH, s. 274).

Ol gün kargu dillü kayın oğlar atıldı, ala evren süvri cıdalar süsildi (DK, s. 161).

Kuyruğundan **üç kerre** götürüp yere şaldı (DK, s. 190).

Meyhanada **biş gün** yime içme oldı (DK, s. 225).

Hemân sultân kim gitdi Osmân Gâzi dahı **birkaç gün** sarb itdi (Bâb 6, TVRH, s. 277).

Sultân Murâd Gâzi Edrene’de **bir gün** oturup sohbet iderken habar geldi (Bâb 102, TVRH, s. 384).

Yarınkı işi **bu gün** işleŋ (MN, s. 182).

Girü sürdi **bir hafta** gitdi tamām

Gözi uyhu almaz u gönli ƣa’ām (SN, 2950, s. 395).

Didi çäre oldur yüz uram yitem

Yayağ yürüyem **her gice** aç yatam (SN, 3750, s. 450).

Ol arada **bir sâ’at** oturdıdı

Bağup girü başın çü götürdidi (SN, 3583, s. 438).

3.2.3.4. Edat Grubu Biçimindeki Zarflar

Edatlar tek kullanıldığında bir anlamı olmayan fakat cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak bağlandığı kelimeyle bir anlam bütünlüğü oluşturan ve bağlandıkları kelimelere cümle içerisinde anlam, görev ve işlev kazandıran kelimelerdir. EAT döneminde de edatlarla kurulan zarflar sıklıkla kullanılmıştır. *Gibi, deŋin, dek, içün, gibi, kadar, ötürü, ile, birle, denlü, -dan soŋra* edatları bu dönemde kullanılmış belli başlı örneklerdir

Edat grubunu oluşturan unsurlar bir isim öŋesi ile bir çekim edatı öŋesinden meydana gelen gruptur. Bu grubu oluşturan isim öŋesi başta bulunur çekim edatı öŋesi ise sonda bulunur. İsim öŋesi bu grupta tek kullanıldığı gibi, isim öŋesinin yerini tutan bir söz grubu veya cümlede olabilir. Cümlede kullanılan edat isimle birleştğinde ekli ve

eksiz biçimde olabilir. Edat grubunda vurgu isim unsurunun üzerindedir. Bu grup anlamca kaynaşıp birleşik kelime şeklinde kullanılabilir fakat herhangi bir kavramı belirtmez ve çekim eklerini almazlar (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 52).

Bir isim ögesi ve bir son çekim edatının ortaya çıkardığı kelime takımına edat takımı denir. Bu takımı oluşturan isim ögesi başta kullanılır çekim edatı sonda kullanılır. İsim ögesi, edatın türüne bağlı olarak farklı şekillerde bulunur ve türlü çekim ekleri alır. Edat ise daima tek kelime halinde kullanılır, eksiz ve değişmez unsur olarak cümle içerisinde kullanılır. Edat grubu zarf ve sıfat olarak kullanılır (Ergin, 2007, s. 392).

Cümle içerisinde bir başlarına kullanılmayan edatlar çeşitli dil birimleriyle beraber kullanılıp anlamlı hale gelir. Cümlede kelime, kelime grupları edatlarla beraber kullanılır buda edatlara cümle içerisinde anlam ve görev yükler. Kısacası edatların kullanılabilmesi için bir varlığa ya da bir harekete gereksinim vardır bu nedenle edatlar bir başlarına kullanılmazlar. Karaağaç edatları kullanım biçimleri, görevleri, birlikte kullanıldıkları ögelerin özelliklerine göre üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki çekim edatlarını oluşturur, ikincisi bağlama edatlarını oluşturur, üçüncüsü ünlem edatlarını oluşturur (Karaağaç, 2019, s. 433).

Cümlede kullanımında bir isim ögesi ile bir çekim edatı ögesinden oluşan edat takımında isim ögesi daima kelimenin başında kullanılırken çekim edatı ise sonda kullanılır. İsim ögesi edatın çeşidine göre cümlede ekli ya da eksiz kullanılır. Edat grubu cümle içerisindeki kullanımında hem isim hem sıfat hem de zarf biçiminde kullanılabilir ve bulunabilir. Vurgu grubun unsurlarından biri olan isim ögesi üzerindedir (Karahana, 2010, s. 62-64).

Kendi başlarına anlamları olmayan edatlar, cümle gruplarına girdikleri zaman farklı anlam ilgileri kurup cümle içerisinde anlam taşıyıp kullanılan kelimelerdir. Edatlar ulandıkları kelimelere göre sıfat ya da zarf öbeği oluşturabilir. Akşama kadar otur- örneğinde kadar edatı otur- fiilini zamanda yeterlilik açısından nitelendirdiği için zarf görevinde kullanılırken dağ kadar çocuk örneğinde kadar edatı çocuk ismini benzerlik yada kıyaslama anlamıyla nitelendiren sıfat öbeği kurmuştur (Ediskun, 1999, s. 284-285).

Korkmaz, edat grubu yapısındaki zarfların; -DAn beri, boyunca, -A doğru, gibi, +A kadar, +A karşı, +DAn evvel, +DAn önce, +DAn sonra, -A göre, ile, +InA rağmen gibi farklı edatlarla oluştuğunu açıklamıştır (Korkmaz, 2019, s. 449).

Edatlar işlevleri açısından vasıta durum eki, eşitlik eki, yön eki ve az da olsa yönelme durum eki ve çıkma durum ekleri ile beraber kullanılır. Temelde Türkçede kelime sonuna gelen edatlar 13. yüzyıl ile 20. yüzyıllarda Farsçanın tesiriyle Farsça ve Türkçe bazı ön edatların kullanıldığı da görülmüştür (Tiken, 1997, s. 398).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen edat grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Bir niçe zamândan sonra Sultân ‘Alâaddîn dahı vilâyet-i Rûm’a teveccüh itdi. **Kismet olduğu kadar** feth olındı (Bâb 2, TVRH, s. 272).

‘Osmân Gâzi **cemi’isinden sonra** geldi (Bâb 11, TVRH, s. 282).

Şol karşuda turan **depecükden berü** turan yircügez dervîşlerün havlusı olsun (Bâb 38, TVRH, s. 315).

Bunlaruñ tamâm olup **oturdukdan sonra** ‘icâzet oldı (Bâb 50, TVRH, s. 326).

Çün beglerbegilik **virildükden sonra** evvel Saruhan ili’ne göndürdiler (Bâb 55, TVRH, s. 330).

Ve hem **geldükden sonra** ‘acâyib ağırlıklar itdiler (Bâb 107, TVRH, s. 390).

Çokdan berü müştâk-îdüm (MN, s. 225).

Gelüben Kâzanuñ kızın **erlik-ile** alan...(DK, s. 112).

Dedem Korkut **öteden berü** geldi (DK, s. 125).

Senden sonra söylenür ne dirliğün var ise (DK, s. 139).

Bu dünyayı erenler **‘aķıl-ile** bulmuşlardır (DK, s. 189).

Yıl kibi yetdi, yilim kibi yapışdı (DK, s. 205).

Oğuzuñ öñinçe **bundan evvel** kimse köçmez-idi (DK, s. 207).

İki hasret bir birine bulışdılar, **issüz yirün kurdı kibi** ulışdılar (DK, s. 206).

Kazanı kılıçları, **zerre kadar** kesdürmedi öte kiçdi (DK, s. 250).

Uçuħlu bigi düşdi şu içine

Tutuldı dili vü kısıldı çine (SN, 1444, s. 291).

Yine ol gice anda kıldı karar

Fiğân itdi **şubħa degin** zâr zâr (SN, 2874, s. 390).

Keserler ü biçerler **giceye-dek**

Kimi kim gördiler buğday başı tek (HŞ, 3803, s. 141).

3.2.3.5. Sıfat-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar

Sıfat-fiiller gramerimizde ortaçlar (Gencan, 2001, s. 415), partisipler (Ergin, 2007, s. 333) olarak adlandırılmıştır. Sıfat-fiil eklerinde olan -an, -ar, -mış, -duk, -ası, -acak eklerinin iyelik, bulunma, çıkma ve eşitlik eklerinin almasıyla oluşan sıfat-fiil ekleriyle kurulan zarflar bu dönemde sıkça kullanılmıştır.

Partisipler nesnelerin hareket halini karşılayan fiil şekilleridir. Fiil kök ve gövdelerine gelerek nesneleri hareketleri ile belirtirler bu nedenle partisipler fiillerin isim şekilleridir denebilir. Eylem şekilleri olarak nesneleri davranışları ile belirten partisipler hareketin hangi zamana ait olduğunu belirten zaman ifadeside taşır. Partisip ekleri fiil kök ve gövdelerinde hem eylem biçiminde kullanılıp hemde isim yapma görevinde kullanılan sıfat-fiiller çekim eki ile yapım eki arasında bulunur. Bu özellikleriyle sıfat-fiiller fiilden isim yapan eklere benzerlik gösteren fiil işletme eklerinden olur. Fiili isim biçiminde belirten ve eylemi isim biçimine koyan partisipler Türkçede kullanımı geniş bir alana sahip eklerdir (Ergin, 2007, s. 333-334).

Banguoğlu, partisiplerin zaman anlamı ifade etmeleri açısından isim-fiillerden ayrıldığını belirterek, sıfat-fiiller zaman belirten anlamlarıyla cümle içerisinde ki kullanımıyla bu kavramı sıfatlaştıran şeklidir diyerek tanımını yapmıştır (Banguoğlu, 1990, s. 422).

Sıfat-fiiller diğer adıyla ortaçlar; ismi nitelendirerek hem sıfat hem özne olan aynı zamanda nesne ve tümleç aldıkları içinde fiil görevinde kullanılan kelimelerdir. -en, -r, -ecek, -mış, -dık, -me sıfat-fiil ekleridir (Ediskun, 1999, s. 249).

Sıfat-fiiller, cümle içerisinde sıfatların görevinde kullanılan birer fiil şekilleri olup hem sıfat gibi olan hem de fiil gibi kullanılmaktadır. Sıfat-fiiller bu iki özelliğiyle hem isim görevinde kullanılır hem de aldığı çekim ekleriyle beraber cümlede özne, nesne ve tamlayan görevleriyle kullanılabilir. Bir yandanda fiil görevlerinde de kullanılan sıfat-fiiller bu özellikleriyle fiiller gibi hareket ve zaman anlamı taşımaktadır. Korkmaz sıfat-fiillerin özelliklerini şu şekilde belirtmiştir;

- a) Sıfat-fiiller fiil şekilleri olup yapılarında hareket ve zaman bulundurulur.
- b) Sıfat-fiiller hem sıfat hem de isim gibi kullanılır.

c) İsim çekim ekleri alarak onlarla çekime girebilen ve bu özelliğiyle hem adlaşma hem de fiilleşme özelliklerine sahiptir (Korkmaz, 2019, s. 784-785).

Ortaçlar bir yandan varlıkları nitelendiklerinden dolayı sıfat görevinde kullanılırken, bir yandan da özne, nesne, tümleç olarak da kullanılıp fiil görevinde bulunur (Gencan, 1974, s. 195). Sıfat-fiiller cümle içerisinde zaman anlamı taşıyarak sıfat gibi kullanılan ve aynı zamanda kendinde hareket barındırıp fiil gibi kullanılan fiil şekilleridir (Köktekin, 2008, s. 128).

Bir sıfat-fiil ile ona bağlı öge veya ögelerden oluşan kelime grubuna sıfat-fiil takımı denir. Grubu oluşturan temel öge olan sıfat-fiildir ve genellikle cümlelerin sonunda bulunur. Sıfat-fiil ekleri çoğunlukla iyelik ekleri ile birlikte kullanılır. Diğer fiilimsilerde olduğu gibi yargı bildirmezler. Sıfat-fiil grubu cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak hem isim hem sıfat hem de zarf görevinde kullanılabilir (Özkan ve Sevinçli, 2009: 74).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen sıfat-fiil grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

ꞒulaꞒ urup diñleyende ümmet görklü. **Minarada bañlayanda** faꞒı görklü. **Dizin basup oturanda** ħalal görklü (DK, s. 75).

Ꞓazan aydur: **ꞒaranꞒu aꞒşam olanda** günü toꞒan/ **Ꞓar ile yaꞒmur yaꞒanda** er gibi tıran (DK, s. 101).

Andan ayıtdı: **Tavla tavla baꞒlananda** atuma yazuhm (DK, s. 109).

Ꞓartaş diyü şaꞒlayanda yoldaşuma yazuh (DK, s. 109).

3.2.3.6. Zarf-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar

Fiilimsiler grubunda bulunan diğerk adlarıyla (bağ-fiil, bağ-eylem, ulaç) olan zarf-fiiller fiil köklerine ve gövdelerine belli eklerin getirilmesiyle cümleyi zaman veya durum yönüyle tamamlayan kelimelerdir.

Zarf-fiil öbeklerinin ana ögesi zarf-eylemdir ve sonda bulunur. Tek bir ad gibi kullanılan bir cümle olan zarf-eylem öbekleri, öbekte yüklem işlevini üstlenen zarf-eylemin anlamı, bir ya da birden çok öge ile birleşir ve kullanılır. Zarf-fiillerin ana işlevi, önceki fiillerin isimlerini yeni ve temel fiille birleştirmektir. Bu nedenle, temel işlevleri cümlede zarflar oluşturmaktır (Karaağaç, 2019, s. 457).

Zarf-fiiller, fiillerin ekler alarak zarf görevinde kullanılmasını sağlayan biçimleridir. Zarf-fiillerin tamamı zamana bağlı olmayıp bu özellikleriyle isim-fiillerle benzerlik gösterir ve sıfat-fiillerden bu özellikleriyle ayrılırlar. Sıfat-fiillerle benzer özelliklerde taşıyan zarf-fiiller sıfat-fiiller benzeri iyelik eki alan ve almayan biçimleride bulunmaktadır. Zarf-fiiller isim gibi kullanılmaya uygun olmayıp çoğunlukla çokluk zarf-fiil biçiminde kullanılır. Banguoğlu bu tanımlamanın ardında zarf-fiilleri toplamda altı başlıkta ele almıştır (Banguoğlu, 1990, s. 427-428).

Zarf-fiil grubu diğer adıyla (gerundium) olan bu grup, bir gerundium ile bu gerundiuma bağlı öğelerin oluşturduğu kelime grubudur. Bu grupta zarf-fiil en sonda yer alır ve diğer gerekli unsurlar ondan önce gelir. Grubun vurgusu gerundiumdan önceki kelimenin üzerinde bulunur. Bu grup cümlelerde daima zarf olarak kullanılır (Ergin, 2007, s. 396).

Zarf-fiil eklerinin işlevi cümle içerisinde zarf görevinde kullanılan kelimeler oluşturmaktır. Zarflar cümledeki kullanımlarına bağlı olarak daima vurgu isteyen kelimelerdir. Türkçedeki kurallarda sesle oluşturulan vurgunun sınırlı olduğu yerlerde şekil vurgusu kullanılır ve sözcüklerin yerleri değiştirilip sözcüklerin başına ya da sonuna birtakım pekiştirici unsurlar konulur ve vurgu bu şekilde sağlanmaya çalışılır. Vurgu ihtiyacı bazen sözcüklerin ses yapısının yayılmasını sağlar ve bu durumu farklı eklerle ve sözcük çeşitleriyle belirtilebilir. Bu durumun en sık görülen gruplardan biri zarf-fiil gruplarıdır. Zarf-fiil eklerinin tarihi dönemler içerisinde yaygınlaşarak yapılarının değişmesinin nedeni bu vurgu gereksinimidir (Karahana, 2011, s. 192-193).

Zarf-fiil takımı, bir zarf-fiil eki ile bu zarf-fiile bağlı öge ya da unsurların oluşturduğu getirdiği sözcük grubudur. Zarf-fiil unsuru cümlede sonunda yer alır ve kavram bildirmez. Zarf-fiiller fiilimsiler grubunda bulunduğundan fiili oluşturan öğeler bu takımda kullanılabilir (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 77).

Zarf-fiil grubu, bir zarf-fiil ile ona bağlı unsurlardan oluşan kelime takımının adıdır. Bu grup cümle içerisindeki kullanımında zarf görevinde bulunurlar ve grubun temel unsurunu zarf-fiil oluşturur. Çoğunlukla grubun sonunda bulunur. Cümle içerisinde bulunan diğer unsurlar zarf-fiilin önünde bulunur ve cümlede vurgusu zarf-fiilin önünde bulunan unsur üzerindedir (Kaya, 2020, s. 38).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen zarf-fiil grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

3.2.3.6.1. -A Eki ile Kurulan Zarflar

“Ve bu Rûm ne keremlûrek kişimiş” didiler, agzına **söge söge** divşürdiler (Bâb 144, TVRH, s. 443).

Böyle diğec hanum ol nâmerdlerün yigirmisi dağı **çıka geldi** ve bir kov anlar dağı getürdiler (DK, s. 84).

Ünüm anlañ bigler sözüm dinleñ bigler, **yata yata** yanumuz ağrıdı, **tura tura** bilümüz kurıdı (DK, s. 95).

Bazirganlar ardından **bağa kaldılar** (DK, s. 120).

Kalın Oğuz ayıtdılar: Bu kıızı istemege kim **vara bilür?** (DK, s. 125).

Yaman yire varmışsın **vara bilmen** (DK, s. 182).

‘Ale’s-sabâh küffârün üzerine **çıkageldiler** (Bâb 105, TVRH, s. 388).

Bir gün boğa bu dilküyi **şora geldi** (MN, s. 190).

Bilikdeni birle **döge döge** bāzārdan çıkardı (MN, s. 200).

Sārübān **güle güle** gelüp deveyi tūrurdı (MN, s. 238).

Atı gövdesi hep bulaşmış **kana**

Kanın aşlan içmişdi **kana kana** (SN, 4094, s. 473).

3.2.3.6.2. -U/-I Eki ile Kurulan Zarflar

‘Aceb ‘Osmânoglı bunları saklayup n’ider, öldürtsene ki. Diyü **söyleyü söyleyü** Ahmed Beg’i hisârdan çıkardı (Bâb 96, TVRH, s. 378).

İlanuñ yüzine nice bakayın, diyü girü tūrdu. **Utanı kızarı** ılan kapusına vardı (MN, s. 248).

Bu hıkâyerti anuñ-çun didüm kim bu işi **gey anlayu** işleyesiz (MN, s. 201).

Derhâl yügürü taşra çıktı ki göre, ‘avrat kapu yanında siñüp-dururdu (MN, s. 253).

Geli geli yurdınuñ üzerine geldi (DK, s. 100)

Beyrek kalkdı **ağlayu ağlayu** kırk yigidün yanına geldi (DK, s. 134).

Av avlayu gezer-iken öniñden bir paralu geyik çıkdı (DK, s. 218).

Bay Püre Big bunları gördüğünde âh eyledi, başından aklı gitdi, destmalın eline aldı, **bögürü bögürü** ağladı (DK, s. 116).

3.2.3.6.3. -(y)Ip/-(y)Up Eki ile Kurulan Zarflar

Bunuñ endâmın yut, **dahı harîr geyecekler getürüp** geydürür (Bâb 26, TVRH, s. 301).

Karamanoglı İbrahîm **girü agrayup yalvarmaga** başladı (Bâb 121, TVRH, s. 409).

Cümle bigler-ile **yoldaş olup** gitdiler (DK, s. 203).

Anası **feryad idüp** ağladı, zârılık eyledi (DK, s. 209).

Andan **bâş kaldurup** éyitdi (MN, s. 183).

Zirek bunı işitdi, **bâşın kaldurup** éyitdi (MN, s. 219).

Hezâr gavgâ feryâd kılop çevre gezersin (MN, s. 217).

Ümiğdür kim **tizcek sağalup** kuvvet dutasın (MN, s. 221).

3.2.3.6.4. -(y)UbAn Eki ile Kurulan Zarflar

Ol ögdüğüm yüce Tañrı **dost oluban** meded irsün hanum hey (DK, s.76)

Irağından yakınından gelişdiler, gizlü yağa tütuban yilişdiler, tatlu damağ virüben şorişdılar, ağ boz **atlar binüben** yortışdılar, big babası yanına irişdiler (DK, s. 198).

Ėhanum sazdan bir aşlan çıkar, at urur, apul apul yorıyışı adam kibi, **at başuban** kan sömürür (DK, s. 207).

Dönüp **taş başuma düşübem** ölem diridüm (DK, s. 214).

3.2.3.6.5. -(y)UbAnı Eki ile Kurulan Zarflar

Ol ögdüğüm yüce Tañrı **dost olubanı** meded irsün (DK, s. 94).

Ėtatlu damağ tütubanı şorişmadum (DK, s. 197).

Oğul oğul diyübeni buzlayayın-mı (DK, s. 166).

3.2.3.6.6. -(y)ArAk Eki ile Kurulan Zarflar

Bazirganuñ ulusı tütildi, **kiçisi kaçarak** Oğuzı geldi (DK, s. 118).

İli günü köçerek toköz tümen Gürcistana gidelüm (DK, s. 218).

3.2.3.6.7. -(y)IncA/(y)UncA Eki ile Kurulan Zarflar

Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, ahır zaman olup **kıyamat kopınça** (DK, s.73).
 Bir iki gün **ceng olunca** feryâdçılar geldiler kim sultâna eyitdiler (Bâb 6, TVRH, s. 277).
 Kavi râylu âdem oldur ki gendü sözinde **menfa’at görmeyince** söylemeye (MN, s. 213).

Gice olunca kıldılar şikârı

Şekerden tatlu görüp rüzgârı (HŞ, 2838, s. 103).

3.2.3.6.8. -IcAk Eki ile Kurulan Zarflar

Nâgâh pâdişâh **hışm idicek** sakalın kesüp merkebe bindürürler-idi (Bâb 31, TVRH, s. 309).
 Bu **vech-ile olıcak** şehir dahı ma’mûr olmaga başladı (Bâb 123, TVRH, s. 411).
 İrteye **yakın olıcak** girü evine gelürdi (MN, s. 253).
 Aygırları göricek begendi, develeri gördiginde begendi, çoçları begendi, **köpekleri göricek** kaç kaç güldi (DK, s. 128).
 Bunlar **böyle idicek** Pay Pire Bigün acığı tıtdı (DK, s. 120).

3.2.3.6.9. -iken/-ken Eki ile Kurulan Zarflar

Deste-çüb eline alup, kurd zevkından **bâşın şalarken** üstine yitişdi (MN, s. 177).
 Yûnus **fetv olmuş iken** dirildi, vücûd buldı sonra peygamberlik virildi (MN, s. 270).
 Bir gün gendü ‘âdetince **seyrân ideyorurken**, nâ-gâhân bir âyu öñine çıka geldi (MN, s. 243).
Gice yatur-iken Karaçuk Çoban kara kaygulu vâkı’a gördi (DK, s. 96).
 Bigler ğafillüçe **kara başum gözüm uyhuda iken** düş gördi (DK, s. 201).

3.2.3.6.10. -mAdAn Eki ile Kurulan Zarflar

Savaşmadın uruşmadın kayıdayım (DK, s. 110).

Urışmadan döğışmeden ‘ālemi taldurayım (DK, s. 172).

Baçaroglı Hamza Beg sordı İsfendiyâroğlı Hızır Beg’e: “**Cenk itmeden** hünkâra niçün virdünüz şehrünüzi? “ didi. (Bâb 75, TVRH, s. 358).

Bunlar dahı **söz söylemedin** kodılar, gitdiler (Bâb 172, TVRH, s. 485).

3.2.3.7. Ad-Fiil Grubu Biçimindeki Zarflar

Fiilimsiler grubunda bulunan isim-fiiller fiillere belli ekler getirilerek fiilin isim gibi kullanılmasının sağlayan kelimelerdir. Ad-fiil eklerinden olan -mak, -ış, -uş eklerinin, ad çekim eklerini almasıyla oluşan ad-fiil ekleriyle kurulan zarflar bu dönemde de kullanılmıştır. Çoğunlukla bulunma durum eki olan +dA ile çıkma durum eki olan +dAn ekini almış ad-fiil ekleri bu dönemde zarf-fiil görevinde kullanılmıştır.

Karaağaç Türkçedeki şekil ve zaman eklerinin, ad-fiil eklerinin, eylem adı ekleri ile tüm fiilden ad yapım eklerinin beraber düşünmek gerektiğini belirtmiş ve cümledeki kullanımına bağlı olarak eklerden birinin, zaman anlamında; öteki, fiil ismi; bir diğeri da, isim fiil olarak daimi ad işlevini gördüğünü açıklamıştır. Eylemlere eklenerek onları adlaştıran ad eylem ekleri, bir yapma ya da olma isminin, bir olayın isminin ve bir cümlelerin isim olarak kullanılmasından oluşur. Ad eylem eklerinin asıl görevi eklendiği kelimede geçici eylem adları yapmaktır, bunu yanında gerektiği yerlerde yapım eki gibi kalıcı adlar da yapabilmektedir. Ad eylem grubunda ad fiil eki almış asıl öge sonda olurken, ona bağlı diğer öğeler de başta olur (Karaağaç, 2019, s. 452-453).

Ad-fiil fiillerin belirttikleri işi oluşu ve hareketi şahıs ve zamanla bağdaştırmadan belirten şekillerdir. Ad-fiiller fiildeki işi, oluşu ve hareketin isimlerini ifade eder. -mAk, -mA, -İş, -Uş Türkçede kullanılan ad-fiil türleridir (Korkmaz, 2019, s. 747).

İsim-fiiller (matar) bir yandan fiil ismi olduklarından isim olurken, bir yandan da özne, nesne, tümleç aldıklarından fiil olabilen sözcüklerdir. Ad-fiiller -iş, -me, -mek yapılı olmak üzere üç tanedir (Ediskun, 1999, s. 247).

Ad-fiil, bir işin, bir oluşun ya da bir hareketin adıdır. -mek, -me, -iş ekleri ile oluşan üç çeşit ad-fiil bulunur. Ad-fiil kelimelerinde kişi manası olmamakla beraber zaman ifadesi de yoktur. -mek ad-fiili, fiilin gramerce ve yalnızca adı olur ve anlamı

dolu ve derin, ad olmaya daha az uygun bulunur. -me ad-fiili -mek fiilinden gelmektedir. Yeni Türkçede onlardan daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Asıl kılış adları olarak oldukça yaygındır. -iş ad-fiili, kılışın tarzını anlatan tarz adları olarak yaygın şekilde kullanılır, cümle içerisindeki kullanımında ad-fiil ekleri -me eki gibi iyelik ekleri alır ve bunun yanında aynı zamanda çeşitli isim çekim eklerini alırlar ve çeşitli kullanımlara elverişlidir ancak bu görevdeki kullanımında da -me ad-fiillere göre kullanımları daha azdır (Banguoğlu, 1990, s. 420-422).

Bir isim-fiil ve ona ilişkin öge veya ögelerin oluşturduğu sözcük takımına isim-fiil takımı denir. İsim-fiil grubu -mak, -mek, -ma, -me, -ış, -iş ekleri ile kurulur. Takımın temel ögesi isim olup, bu takımda yüklem görevinde kullanılır. Grubun vurgusu isim-fiilden önce bulunan ögenin üstündedir. İsim-fiil grupları cümlelerdeki kullanımına bağlı olarak kimi zaman özne, nesne, zarf, dolaylı tümleç veya yüklem olarak bulunabilir (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 71-72).

Eski Anadolu Türkçesinde de benzer şekilde kullanılan isim-fiil eklerinin genişlemiş hallerinin olduğunu belirten Öztürk bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Eski Anadolu Türkçesinde isim-fiil eklerinin kullanımı standart Türkiye Türkçesindeki gibidir. Ancak eklerin üzerinde -lık, -lik ekiyle genişleme yapılmış -maklık/-meklik, ıslık/-ışlık şekilleri ortaya çıkmıştır” (Öztürk, 2017, s. 75).

Ad-fiil grubunun asıl işlevi yukarıda belirtildiği gibi bir kılış, bir durum veya oluşun adı olup bu durumu zamana ve kişiye bağlamadan gösteren fiil şekilleridir. Ad-fiilin zarf yapma görevi ile ilgili Korkmaz şunları söylemiştir; bulunma yönelme ve çıkma durumu eki almış olan mastarların cümlede nominal hükmünde olduğunu, bulunma durum eki almış olan -mağda/-mekde mastarının ‘...mak hususunda,...mak bakımından’ anlamıyla, çıkma durum eki almış olan mastarların ise “...-den dolayı” anlamıyla sebep gösteren birer zarf görevinde kullanıldığını belirtmiştir (Korkmaz, 2017, s. 150-151).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen ad-fiil grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Tîz gel kim karındaşunuñ beglikden safâsı yokdur. Gice ve gündüz **sohbet itmekden** eli degmez (Bâb 67, TVRH, s. 350).

Bunda **minnet-ile almağdan** ise anda babam yanında minnetsüz almak yigdür didi (DK, s. 120).

Siz dükeliñüz bilürsüz ki ben **cānavar yimekten ve kan dökmekten** elüm çekdüm (MN, s. 251).

Zirā **vilāyet begi olmağdan** vilāyet şaklaması müşkildür. Nite kim **tevbe kılmağdan** tevbe şaklamak müşkildür (MN, s. 169).

Kişiye kim **korğudan ya kağımağdan** yāhūd gāyet **sevinmekden** levni bir dürlü dağı olur (MN, s. 222).

Ammā şer’ki āhıret işin aña ısmarlamışlardur, ol **bu dünyā guşşasın yimekten** fāriğdür (MN, s. 266).

3.2.3.8. Bağlama Grubu Biçimindeki Zarflar

İki ya da ikiden fazla isim ögesinin birer bağlaç ile bağlanmasıyla oluşan zarflardır. Tek başına anlamı olmayan bağlaçlar cümle içerisinde kullanımları ile çeşitli anlamlarda kullanılır ve cümle içerisinde sıfat veya zarf grubu kurarlar. Bağlama anlamı bildiren ve bağlacı dışında vü, u ve ü de sıkça kullanılmıştır. Bu dönemde kimi örneklerde ve bağlacının üç isim unsurunu birbirine bağladığı da görülmüştür: *Zāri ve nāliš ve tazarru’ kıldı* (MN, s. 265) vb.

Bağlama edatları sözleri, söz öbeklerini ve cümleleri birbirine bağlayan çekimlik bağlı birimlerdir. Cümle içerisinde kendinden önceki veya sonraki dil birlikleri ile bütünlük içerisinde olan bağlama edatları cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak cümleleri neden, sonuç ilişkisi içinde birbirine bağlar bu nedenle cümle ögesi değil, cümleler arası metin ögeleridir (Karaağaç, 2019, s. 434-435).

Sıralama bağlama edatları olan; ve, ile, ara (..’den ...’e kadar) ile yapılan ve iki unsuru birbirini bağlayan gruptur. Bağlama grubunda edat iki unsurun arasına girer ve unsurlar şeklen ve eşit bir biçimde birbirine bağlanır. Birliği ve yapısı en iğreti olan ve en zayıf olan gruplardan biridir denebilir (Ergin, 2007, s. 380).

Tek başlarına anlam ifade etmeyen ancak cümleleri ya da benzer işlevli kelime ya da kelime gruplarını anlam ve biçim bakımından birbirine bağlayan kelimelerdir (Ediskun, 1999, s. 302). Bu grup, iki veya daha fazla ismin bağlama edatları ile birbirine bağlanmasıyla oluşur. Bağlama grubu cümle içerisindeki kullanımında isim, sıfat ya da zarf görevinde kullanılabilir. Grupta bulunan her öge kendi vurgusunu gösterir (Karahana, 2010, s. 65-67).

Bağlamlar cümle içerisinde iki kavramı ya da düşünceyi bir araya getirerek çeşitli yönlerden kelime ve yargılar arasında ilişkiler kurarlar. Birden fazla anlatımı ve kullanımı olan bağlamlarda bulunmaktadır (Banguoğlu, 1990, s. 390).

Özkan ve diğerleri bağlama grubunun isim unsurlarında sıralama ifade eden bağlaçlar, bağlama ifade eden bağlaçlar, karşılaştırma ifade eden bağlaçlar ve denkleştirme ifade eden bağlaçlar ile oluştuğunu belirterek bu unsurların şekil bakımından benzer şekilde birbirine bağlandığını açıklamıştır. Aynı zamanda her unsurun kendi vurgusunu kendisinin taşıdığını belirtmiştir (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 88).

Korkmaz edatlar ve bağlaçlar arasına kesin bir çizgi koyup birbirinden farklı olduğunu belirterek; edat ve bağlaçların arasında birtakım şekil benzerliğinin olduğunu fakat buna karşın bunların kullanıldığı yer ve fonksiyonları arasında bir benzerlik olmadığını dile getirmiş ve bağlaçların edatlar sınıfında yer almasının doğru olmadığını dile getirerek bağlaçların temel görevinin bağlandıkları kelimelerde biçim ve anlam bakımından bir beraberlik katmaktır. Bu sebeple bağlandıkları kelimelerin anlamını kuvvetlendirirler (Korkmaz, 2019, s. 925).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen bağlama grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Gâziler gördiler; her tarafa kim yöridiler, **mansur ve muzaffer** oldılar (Bâb 20, TVRH, s. 291).

Cân u dil-ile İslâm'ı kabûl itdi (Bâb 20, TVRH, s. 292).

Birisi kurtulmadı, **öldi ve helâk** oldu (Bâb 98, TVRH, s. 381).

Beyrek otuz toğuz yigidinün üzerine geldi, anları **sağ ve esen** gördi, Allaha şükür eyledi (DK, s. 152).

Ali Paşa **hayrân u 'âciz** kaldı bunların kurtulmasında (Bâb 62, TVRH, s. 338).

Elin alup tahta geçürdiler. **'Üd u 'anber** dütüzüp hevâ yüzün mu'atâr kıldılar (MN, s. 183).

Mezkûr hâatun Henbüye Zâhîhâk kapısına varup zulm hâkin başına saçup **feryâd u figân** idüp çağırdı ki (MN, s. 173).

Bâtıl 'özrlr eyleye, ol kişi **zâlim ve hâyin** olmuş olur (MN, s. 210).

Çok **nüzl ü ni'met** ve **yarağ u yasağ** virdi (MN, s. 215).

Bu gice sizün şohbetünüzde **müşerref ve muğtenem** öldüm (MN, s. 225).

Çünkü beni esritdün **cân u gönül** iletdün

Ayırma beni senden bulışdum yad olmazın (YED, s. 208).

Cümle a'zâ kaldı işden oldu süst

Kopdı andan **hırş u sağınç** oldu cüst (GN, I-1, s. 259).

Ululara kullık çü ger hâk durur

Veli Taşrı **rezzâk u muṭlak** durur (SN, 218, s. 209).

3.2.3.9. Kısaltma Grubu Biçimindeki Zarflar

Kısaltma grupları, sözcük takımları ile cümlelerin kısılması ve kalıplaşması sonucu oluşan gruplardır. Kendine özgü bir yapısı olan kısaltma gruplarında kelime grubunun kurucu öğeleri mana bakımından eşit olduklarından dolayı belirten ve belirtilen biçiminde sınıflandırılmaz ve bu grup yardımcı ve esas öge biçiminde bölünmez. Bu grubun özelliklerinden biri vurgunun ikinci unsur üzerinde olmasıdır.

Kısaltma grubu biçiminde kurulan zarflar, çoğunlukla fiilimsi grubunda bulunan ad-fiillerden, sıfat-fiillerden ya da zarf-fiillerden kısaltılmış ve çoğunlukla bulunma durum eki, yönelme durum eki ve ayrılma durum ekleri alması ya da isnat grubunu oluşturan kelimelerden oluşmuştur (Korkmaz, 2019, s. 455). Bu grup, sözcük grupları ile cümlelerin kısılması ile oluşmuştur. Sayıları çok fazla değildir. Bu grubun vurguları daima ilk başta olur. İlgi durumu, yaklaşma durumu, bulunma durumu, uzaklaşma durumu, ve isnat grupları da bu grup içinde bulunur (Ergin, 2007, s. 397).

Kısaltma grupları çoğunlukla fiilimsi grubunun içinde yer alan isim-fiillerden, sıfat-fiillerden ve zarf-fiillerden kısaltılmıştır. Kısaltma grupları cümle içerisindeki kullanımında hem isim görevinde, hem sıfat görevinde hem de zarf görevinde kullanılabilir (Karahana, 2010, s. 79-81).

Eski Anadolu Türkçesinde de kısaltma takımı çoğunlukla fiilimsi (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) takımlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Kısaltma öbekleri, söz grupları ve cümlelerin aşınması ve eksilmesiyle oluşan öbeklerdir. Bir kelime grubu ya da cümle biçiminin kısılması ve bu biçimin örneksenmesiyle sık kullanılan ve bu

şekilde öteki söz grupları ile cümlelerin başında farklı bir biçimde kullanılmıştır (Karaağaç, 2019, s. 458).

Kısaltma grupları isim hâl eklerini alarak oluşan bir gruptur. Yani iyelik veya hâl eki almış bir ismin farklı bir ad ögesinin meydana getirdiği gruptur. Çoğunlukla fiilimsi (ad-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) grubundan kısaltılmıştır. İsim çekim eki aldığı cümle içerisinde belirten işleviyle kendinden sonraki isim ya da sıfatı niteler. Bu nitelemde olan iki isim söz içinde kalıplaşarak birleşik kelimeleri oluşturur ve bu takımlar cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak sıfat veya zarf olarak kullanılabilir. Daima ayrı yazılan bu gruplarda, grubu oluşturan öğeler bir tek kelimedenden oluşabileceği gibi sözcük gruplarından da oluşabilir (Özkan ve Sevinçli, 2009, s. 92).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen kısaltma grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Orhan Gâzi gine **yirlü yirinde** mukarrer itdi (Bâb 35, TVRH, s. 313).

Kaçan Bâyezîd Han Temür vartasına vâkı' olıcak Mısır sultânı sebeb-ilen girü **yirlü yirine** vardılar (Bâb 66, TVRH, s. 343).

İ'timâd itdüklerini girü **yirlü yirinde** kodu (Bâb 138, TVRH, s. 434).

Ahmed Paşa, pâdişâhuñ her emrini **yirlü yirince** tamâm itdi (Bâb 151, TVRH, s. 453).

Kolça kopuz götürüp **ilden ile bigden bige** ozan gezer (DK, s. 75).

Gördi kim perri kızları **kanat kanada** bağlamışlar uçarlar (DK, s. 207).

'Avrat **elin eline** çaldı, qaravaşa söyledi (DK, s. 219).

Yarındası cemi' a'yân-ı devlet ve erkân-ı saltanat **yirlü yirine** geçüp (MN, s. 172).

Ogul eydür bunadı ölmez kız eydür yirinden durmaz

Hîç kendü hâlimden bilmez **hâlden hâle** düşdi gönül (YED, s. 122).

Dutdılar yir yüzini **kafdan kafa**

Şol sebebden kim birikdiler şafa (GN, I-1, s. 67).

Bağcayı **başdan başa** düzetdiler

Arkların hoş dartuban uzatdılar (GN, I-1, s. 323).

Melik-zâde tutdı naķāşuñ sözün

Dirişdürdi **günden güne** kendüzin (SN, 676, s. 238).

Anı aldı **ilden ile** gezdürür

Bizi bir yalan söz ile azdurur (SN, 3086, s. 404).

3.2.3.10. İsnat Grubu Biçimindeki Zarflar

Yalın veya iyelik eki almış bir ismin kendisinden sonra gelen bir sıfatla bir araya gelerek meydana getirdiği kelime grubudur. İsnat grubu araştırmacılar tarafından farklı isimlerde ele alınıp açıklanmıştır. Bunlar şu şekildedir:

Muharrem Ergin, kelime grupları başlığı altında ele aldığı isnat grubunun partisip grubunun kısalımış şekli olduğunu belirtmiştir. İsnat edilen öğe yalın şekilde kullanılır veya iyelik eki alarak bulunur. Bu öğeler hem isim olabilir hem de ismin yerine kullanılan bir sözcük takımı da olabilir. İsnat öğesi de sıfat ya da sıfat yerine kullanılan sözcük grubu oluşturur (Ergin, 2008, s. 392).

Vecihe Hatiboğlu, isnat grubu yapısındaki sözcükleri iyelik eki ile kurulan zincirleme sıfat tamlaması olarak adlandırmıştır (Hatiboğlu, 1982, s. 28-29).

Haydar Ediskun, isnat grubu yapısındaki kelimeleri kurallı birleşik sıfatlar başlığı altında vermiştir. *Gözü pek (delikanlı), başı bozuk (hareket), dini bütün (kadıncağız)* vb. örnekleri ile kurallı birleşik sıfat şeklinde bulunan sözcük grupları anlam bakımından kaynaşmıştır (Ediskun, 1999, s. 154).

Leyla Karahan, isnat grubunu, yükleme takımı, yaklaşma takımı, bulunma takımı, uzaklaşma takımı ve vasıta takımı ile beraber kısaltma takımları içerisinde ele almıştır. Biri diğerine isnat edilen iki ismin yan yana gelmesiyle oluşan grup olan bu grup zarf-fiil ve sıfat-fiil gruplarından kısalımıştır (Karahan, 2010, s. 79-84).

Metin Karaörs, isnat grubunu kısaltma grupları başlığı altında ele almıştır. Biri diğerine isnat edilen bu grup sıfat-fiil grubunun kısalımış biçimidir. İsnat grubunda yapılan öğe ilk önce gelir ve yalın ya da iyelik eki alır (Karaörs, 1993, s. 26).

Nurettin Koç, ağzı bozuk, ağzı var dili yok, eli açık vb. cümleleri isim grubundan meydana gelen deyimler başlığı altında ele almıştır (Koç, 1992, s. 78).

Tahsin Banguoğlu, isnat grubu yapısındaki *açık göz, açık gözli, gözüaık* örneklerini birleşik sıfatlar başlığı altında ele almıştır. Sıfat tamlaması kalıbıyla yapılan

birleşik isimler ile oluşan bu kelimeler isim, sıfat veya zarf olarak kullanılır (Banguoglu, 1990, s. 303-305).

İsnat öbeği, biri diğerine isnat edilen iki adın oluşturduğu öbeğdir. Bu grupta isnat olunan öge önde, isnat edilen öge sonda olur ve bu grupta isnat edilen öge bir durumu niteler belirtir. İsnat öbeği için ters çevrilmiş sıfat tamlaması niteliğini taşımaktadır demek yanlış olmaz, fakat isnat öbeği, ad-fiil ya da zarf-fiil grubundan kısalmış veya isim cümlelerinden kalıplaşmıştır (Karaağaç, 2019, s. 458-459).

Özkan, isnat grubunda iyelik almayanların genellikle zarf olarak kullanıldığını belirterek cümle içerisindeki kullanımına bağlı olarak isim, sıfat ve zarf niteliğinde bulunur. İyelik eki almayanlar çoğunlukla zarf görevinde bulunur. Bu grupta kimi örneklerde kalıplaşmış örnekler bulunurken kimi örneklerde de geçici olarak bulunan örneklerde mevcuttur. İsnat grubunda özellikle deyimlere çokça başvurulur. Bunun yanında birleşik cümleler kurmaya da uygundur ve bu birleşik kelimeler daima ayrı yazılırlar (Özkan, 2001, s. 16).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen isnat grubu yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Han Kazanun oğlu Uruz Big üç yüz yigid-ilen **eli bağılu boynı bağılu** gitdi (DK, s. 96).

Karşusından ol eri sançasım vaqıt deñedüm, **göz uçı-y-ile** ol ere bağıdum (DK, s. 202).

Yüz adam seçilün, tarağa çatladun oğlanı kórqudun, oğlan **kuş yürekli** olur (DK, s. 221).

İy pâdişâh! Sanbir suvâlim vār, **gökçek cevâb** virgil! (MN, s. 232).

İmdi “iy benüm oğlanlarum! İşidün, ve **cân kulağın** âcup bu hikâyet remzin anlañ, bilün!” (MN, s. 184).

Güler yüz ve açuğ alın-ıla gendü kavmine irdi (MN, s. 229).

Şu kimse ki ‘**ibret göziyle** bağa

Çü bile ki ‘âlemde yokdur bekâ (SN, 4579, s. 505).

3.2.3.11. Cümle Kuruluşundaki Zarflar

Cümle bir duyguyu, düşüncüyü, haberi, hareketi veya bir dileği anlatmak amacıyla oluşturulan, kendi içerisinde anlam bakımından bütünlük sağlayan sözcükler

ve söz dizisidir. Cümle kuruluşunda fiili nitelendirerek fiilin durumunu zamanını tarzını bildiren kelimeler ve kelime grupları cümle kuruluşunda zarfları oluşturur.

Ergin cümlelerin temel fonksiyonunun hüküm ifade etmesi olduğunu ve bu nedenle cümlelerin tam ve en geniş kelime grubu olduğunu ifade etmiştir (Ergin, 2007, s. 398).

Korkmaz cümle kuruluşunda olan zarfların kimi kısa ifadelerin veya tek başına anlam bildirme fonksiyonlarını kaybederek zarflaşmış oldukları görülür diyerek cümle kuruluşundaki zarfların tanımını yapmıştır (Korkmaz, 2019, s. 457).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen cümle kuruluşundaki zarf örnekleri şunlardır:

Bu tedbire Rûmili'nün cemî' begleri râzı olmadılar; anuñ-çün kim **eger Biligrad feth olınacak olursa** bize çift sürmek lâzım gelür (Bâb 128-126, TVRH, s. 416).

“**Eger sultânım buyurursa** hazîne cem' ideyin.” didi (Bâb 169, TVRH, s. 477).

Ve dahı ‘**azablar edebsüzlük idecek olursa** anlarun hakkından gelesiz kim kalanı anı görüp edebsüzlük itmeyeler (Bâb 132, TVRH, s. 425).

Şöyle ki: **Naşihat kabûl kılmayacak olursa**, i'tidâl-i mizâc bozulup tabib-i hâzika muhtâc olur (MN, s. 173).

Andan ol dostlığı muğallaza and birle perkidem, benüm etümden hoş aña ne fâyide ola. Ammâ eger baña **vefâ kıılup dost olursa** günde bir kaç gez ıarnı toya (MN, s. 221).

Melik nâ-çâr ânı işitse gerek. **Eger icâzet olursa** ânı şerif sem'ine irürem. Aslan icâzet virdi (MN, s. 234).

3.2.3.12. Birleşik Kelime Yapısındaki Zarflar

Birden çok sözcüğün birleşmesiyle anlamca kaynaşıp yeni bir kavramı karşılayan kelimelere birleşik kelimeler denir. Birleşik kelimeler, kısaltma grupları, ikilemeler, birleşik fiiller, kalıplaşmış çekimli fiiller, sıfat tamlamaları, belirtisiz isim tamlamaları ve isnat grupları ile oluşabilir. Farklı gruplarla oluşan birleşik kelimeler belli kaidelerle birleşik ya da ayrı yazılmaktadır. Bu dönemde kullanılan birleşik kelimeler Türkiye Türkçesinde kullanılan birleşik kelimelerle benzerlik göstermiştir. *Bir gün, birez, biraz, birazdan, bir dem, biri birin* “birbirin” *bugün, şöyle, neçün, her gün, bugün, şimdi, alıvir-, salı vir-, sabr eyle-* vb. başlıca örneklerdir.

Ekici birleşik kelimelerin iki veya ikiden fazla kelimenin yan yana gelmesiyle yeni bir varlığı karşılamasına birleşik sözcük denir. Anlam bakımından bir bütünlük oluşturan birleşik kelimeler tek bir kavramı ve varlığı karşılar. Hem anlam bakımından hem de biçimsel olarak bir birliktelik, bağlılık meydana getiren birleşik kelimelerin arasına yapım ekleri, çekim ekleri veya diğer kelimeler giremez (Ekici, 1992, s. 34).

Herhangi bir kelime grubundaki kelimelerin bir tek sözcük şeklinde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan birleşik kelimeler, birbirine bağlanmış olan bir birleşik addan oluşabileceği gibi, diğer sözcük takımlarında birleşik kelime grubu oluşturulabilir (Ergin, 2007, s. 385).

Korkmaz bir kısım zarfların yapı bakımından birleşik kelime işlevinde olduğunu belirtmiştir. Bunlar çoğunlukla iki farklı sözcükten meydana gelen ve anlam bakımından bir tek kavramı belirten kelimelerdir. Bu şekilde oluşan zarflarda birleşik zarfı meydana getiren iki sözcük anlamlarını değiştirmeden eskisinden daha değişik yeni bir kavramı karşılar ya da bileşiği meydana getiren kelimelerden biri ya da her ikisi anlam kaymasına maruz kalarak önceki halinden farklı bir anlamı niteler (Korkmaz, 2019, s. 485).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen birleşik kelime yapısındaki zarf örnekleri şunlardır:

Ve **şöyle** işitdiler kim Bursa hisârınuñ kâfirleri açlıktan gâyetde buñalup tururlar (Bâb 23, TVRH, s. 296).

Neçün gelmez ve beni dahı **neçün** komaz anda varmaga (Bâb 38, TVRH, s. 315).

Müsül mân Samsunı-y-ıla **her gün** cenge başladı (Bâb 75, TVRH, s. 358).

İmdi **bugün** sabr idüñ irte çıkaralum, gelüñ görüñ (Bâb 80, TVRH, s. 362).

Tazarru'lar hünkâr hazreti girü benüm bu küstâhlığuma kalmasun benüm sıçumı bu kez dahı '**afv itsün** didi (Bâb 106, TVRH, s. 389).

Çehârşenbe sınır olsun. Berisini bize vir, biz dahı senüñ karındaşuñı **koyıvirmeyelüm** didiler (Bâb 140, TVRH, s. 438).

Sultân Bâyezîd Han-ı Gâzi'nüñ tahta geçdüğini yazduñ; yâ karındaşı Cem **n'olduğın** dimedüñ? (Bâb 157, TVRH, s. 460).

Ördek eyitdi imdi andan baña **birez** getürivir (MN, s. 190).

Birezden ol bir altunı dahı gördü (MN, s. 240).

Meger **bir gün** yiyecek bulmadı (MN, s. 258).

azan Bige haber oldu, sultanum delü ozan hep yimegi dökdi didiler, **şimdi** kızlar yanına varmak ister (DK, s. 145).

Böyle diğec kız tanıdı, bildi-kim Beyrekdür, cübbesi-y-ile çuhası-y-ile Beyregün ayağına düşdi (DK, s. 149).

Tenüm hasta gönlüm gidüpdür **bugün**

Beni ‘ışk gör kim nidüpdür **bugün** (SN, 750, s. 243).

3.3.İŞLEVLERİ BAKIMINDAN ZARFLAR

Zeynep Korkmaz işlevleri bakımından zarfları, cümle içindeki kullanımlarına bağlı olarak yüklendiğı görevler açısından kendi aralarında beş gruba ayırır. Bunlar:

1. Zaman bildiren zarflar
2. Yer ve yön bildiren zarflar
3. Tarz bildiren zarflar
4. Azlık-çokluk (miktar) bildiren zarflar
5. Soru zarfları olmak üzere toplamda beş başlıkta toplanır (Korkmaz, 2019, s. 460).

3.3.1. Zaman Zarfları

Fiildeki eylemin işin ve oluşun hangi zamanda yapıldığını belirten kelimelere veya kelime gruplarına zaman zarfı denir. Fiile Ne zaman? sorusu sorularak bulunur. Bu dönemde Türkçe kökenli ve yabancı kökenli zarflar sıkça kullanılmıştır. Cümle içerisinde basit, türemiş ve birleşik gibi farklı niteliklerde bulunmaktadır. Sayıları oldukça fazla olan zaman zarfları, Türkiye Türkçesinde kullanılan zaman zarflarından farklı değildir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Türkçe ve yabancı kökenli çok fazla zaman zarfı bulunmaktadır. Kullanılan bu zarfların bir bölümü basit bir bölümü ise birleşiktir. Bunlar; *bugün, aşam, dün ü gün, dün gün, her dem, her ay, her seher, her subh, lahze, geh, gâh, subh-dem, tala, birezdan, bir nefes, biraz gün, gice gündüz, evvel, şol dem, ö ve son* kullanılan belli başlı zaman zarflarıdır (Timurtaş, 2005, s. 109-110).

Eylemlerin veya eylemsilerin anlamını zaman açısından belirleyen, niteleyen zarflardır. Ediskun zarfları yapılarına göre üçe ayırmıştır. Bunlar;

1. Kök zaman zarfları; birkaç heceden oluşan, anlam ve yapı bakımından aynı kalan ve dağılmayan zarflardan oluşur. Demin, dün, daha, geç, hemen, henüz, sonra vb. gibi asıl zaman zarfı örnekleri dışında, akşam, sabah, gece, gündüz vb. zaman bildiren isimler; *gündüz (git-)*, *akşam (gel-)* gibi fiili zaman açısından niteleyerek zarf olarak kullanılabilir.

2. Türemiş zaman zarfları; temel zarfları veya zaman anlamı taşıyan adların köklerine ya da gövdelerine yapım ekleri getirilerek oluşturulan zarflardır.

3. Zaman zarfı öbekleri; iki veya daha fazla kelimeden oluşan zarflardır (Ediskun, 1999, s. 273-275).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, zaman isimleri olan; *sabah, sonra, şimdi, dün ü gün, ırte, gice, gündüz, şimdi, her kaçan* gibi kelimeler zaman zarfı olarak kullanılabilir. İsimlerden durum ekleri ile oluşturulan; *ezelde, günde, vaktin, gündüzün* vb. kelimelerde zaman zarfı olarak kullanılabilir. Yabancı kökenli olan; *dāyim, dāyimā, hemān, hemuše, henüz, hep, gāh* vb. kelimeler zaman zarfı olarak kullanılabilir (Şahin, 2003, s. 55).

Zaman zarfları bir oluşun ve kılışın meydana gelme zamanını bildirir. Ne zaman?, Ne vakit? gibi sorulara cevap oluşturur (Banguoğlu, 1990, s. 374). Zaman zarfları bağlandıkları fiili zaman bakımından nitelendiren ve belirten kelime ya da kelime grubu biçimindeki zaman isimleridir. Cümlede kullanılan zarflar “ne zaman?”, “ne zamana kadar?”, “ne zamandan beri?” gibi sorular sorularak bulunur (Kükey, 2003, s. 26).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen zaman zarfları örnekleri şunlardır:

Bize **şimdiden sonra** oturmak cāyiz degüldür (Bâb 20, TVRH, s. 291).

El-hâsıl-ı kelâm bunlar kim **gice ve gündüz** küffâr-ıla işleri gâg cenk ü gazâ-y-ıdı ve gâh müdâra itmek oldı (Bâb 25, TVRH, s. 300).

Habar bildürdiler, **hamân-dem** gelüp yitişdi ve atasınun vasiyyetin yirini getürdi (Bâb 28, TVRH, s. 303).

Ammâ esahh kavlı budur kim oğlu Süleymân Paşa **iki ay öğdin** vefât itdi (Bâb 41, TVRH, s. 319).

Hemân-dem emr itdi (Bâb 63, TVRH, s. 339).

Temür-i bedbaht **pençsenbe gün sabâh** geldi kondı (Bâb 66, TVRH, s. 347).

Derhâl dîvân itdiler ve eyitdiler (Bâb 80, TVRH, s. 362).

Karanķu **ahşam** olanda kayğulu çoban (DK, s. 103).

Beyrekden sonra başuğa bu hal geleceğın bilür-idük? (DK, s. 147).

Big yigit bize sen erlik işledüğ, gel **imdi** begendüğün maldan al didiler (DK, s. 119).

Haman döndi ķal'aya kaçdı (DK, s. 205).

Ve **dem-be-dem** efsün okuyup ürerler-idi (MN, s. 206).

Derhâl durdı, Hüsrev ķatına vardı (MN, s. 211).

Evvel varayın ol uğurlayın evümi ve 'avratımı göreyin (MN, s. 213).

Miskîn Yûnus'un bu cânı şol dosta ulaşalıdan

Dem-be-dem arturur 'ışkı ulu yirden tîmârum var (YED, s. 35).

Dürışgil ki **tiz** bitüresin işi

Ki **tizcek** ķavışa bize ol ķişi (SN, 1335, s. 284).

Şol kim **dün ü gün** dürişe bir lahza içinde

Uyhısını yeğmeye yolından aza benven (SN, 2899, s. 392).

3.3.2. Yer ve Yön Zarfı

Yer ve yön zarfları fiilde belirtilen eylem veya hareketin hangi yönde ve nerede yapıldığını gösteren zarflardır. Nereye? Nerede? Nereye doğru? gibi sorulara karşılık oluşur. *Ardınca, añaru, aşğa, aş, yuħaru, yokaru, ilerü, içeri, geri, giri, öte, ötesi, önince, berü, berisi, dışaru, ortada, orta, karşı, kancaru, kanda, her kanda, karşı, yir yir, sağa sola, taşra* gibi kelimeler bu dönemde kullanılan belli başlı yer ve yön zarflarındandır.

Yer zarfları fiilin yerini ve yönünü belirtir ve sayıları azdır. Hemen hemen hepsi bir yön bildirdiğinden fiilin yönünü göstererek zarf oluştururlar (Ergin, 2007, s. 259).

Eylemleri veya eylemsilerin yer ve yönünü gösteren zarflardır. Yer-yön zarfları, eylemin yönünü belirten ve bunların durum ekleri alan şekillerinden oluşur. Sayıları

zaman zarfları kadar çok değildir. Yer ve yön zarfları yapılarına göre dörde ayrılır. Bunlar; kök olanlar, türemiş olanlar, yer bildiren zarf öbekleri, deyimleşmiş yer zarflarındandır (Ediskun, 1999, s. 277).

Yer ve yön gösteren bu zarflar, cümle içerisindeki kullanımında fiilin yerini ve yönünü belirtir. Fiile sorulan Nerede? Nereye? gibi sorulara cevap oluşturur (Banguoğlu, 1990, s. 373).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen yer ve yön zarfları örnekleri şunlardır:

Ve kapluca kapusın **içerü** girdük yirde Bursa'da bir mescid yaptı (Bâb 29, TVRH, s. 304).

Süleymân Paşa bir yitmiş seksen mikdârı yarar güzîde erler aldı, sala binüp giceyle **öte** yakaya geçdiler (Bâb 38, TVRH, s. 316).

Yasak itdi kim bir gemi **beriden öteye** geçmeye ve kenârları dahı bekletdi (Bâb 85, TVRH, s. 367).

İp-ile kendü hisârdan **aşaga** indi (Bâb 100, TVRH, s. 383).

Ğara koyun yañnısından **öñine** getürdiler (DK, s. 78).

Berü gelgil başum bahtı ivüm tahtı (DK, s. 79).

Babasını kırtardı, kayıtdı **girü** döndi (DK, s. 94).

Berü gelgil ağam Ğazan (DK, s. 157).

Ğoñur atından **yire** indi (DK, s. 172).

Mere qavat oğlı qavat men **aşaga** qulpa yapışuram, sen **yukaru** qulpa yapışursın (DK, s. 197).

İçerü şöhbete girdi (DK, s. 226).

Şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri (DK, s. 237).

Yokaru sırtığı hisâr anun-ıdı (Bâb 30, TVRH, s. 306).

Nâ-gâh qarındaşı **ilerü** gelüp anı görüp bâşın **aşaga** eyleyüp hasret yalın aqıdup eyitdi (MN, s. 174).

Halayıklar **girü** geldiler (MN, s. 205).

Hâs u 'âm mutî' 'âsî dost kulıdur cümlesi

Kime eydibilesin gel evünden **taşra** çık (YED, s. 102).

Yatur içinde bunca enbiyâlar

Haramdan **taşra** yatur evliyâlar (KEMŞ, 62, s. 25).

Süheyl'e didi indi dur gel **berü**

Yaşınma vü oturmağıl anru (SN, 4662, s. 511).

3.3.3. Tarz Zarfı

Hal, durum, tarz gibi farklı isimlerde ele alınan bu zarflar ismin niteliğini, nasıl yapıldığını ifade eder. *Anca, ancılayın, aslâ, ayruk, aḡul, böyle, bir bir, çok, deḡin, dek, eyle, eyle kim, hemân, deḡlû, tiz, tizrek, tizcek, rahat, şöyle, gibi, bigi, gine, girü, geñlû geñsüz, kadar, katı, nice, ol deñlû, hîç, yine, yaluñuz, yavlak* gibi örneklerinden oluştuğu gibi pek çok kelimedenden oluşan ve sınırlama yapmanını oldukça güç olduğu tarz zarfları bu dönemde sıkça kullanılmıştır.

Zarfların büyük bir kısmını oluşturan bu zarfları Zeynep Korkmaz iki alt başlıkta ele almıştır. Bunlar; nitelik ifade eden zarflar ve durum ifade eden zarflardır (Korkmaz, 2019, s. 464).

Yelten, Nasıllık, Nicelik Zarfları, Hal Zarfları başlığı altında ele aldığı hal zarflarının pek çok anlam ifade ettiğini belirterek temelde sadece zarf görevinde kullanılan kimi zarfların ad, sıfat veya edatlardan da oluşabilen birleşik şekillerde olabileceğini açıklamıştır. Bunun dışında cümle içerisinde birbiri arkasına tekrarlanan kelimelerden de hal zarfları oluşabilir (Yelten, 2019, s. 147).

Sayıları oldukça fazla olan bu zarflarda, hal, tarz, fiilin nasıl yapıldığı ya da niceliğini belirten her isim bu zarfların niteliğinde kullanılabilir. Fiilin önünde olup hal niteliğinde olan bütün isimler bu zarfların bünyesinde incelenebilir (Şahin, 2003, s. 55).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen tarz zarfları örnekleri şunlardır:

Böyle diğec Dirse Ḥan ḡatunına cevab virmedi, ol kırķ nâmerd kırşu geldi (DK, s. 87).

Gelmez olsañ memleket bozulup **ḡarab** olur (DK, s. 220).

Vallah Kāzan **eyü** and içdi didiler (DK, s. 235).

Ammâ esir almadılar, mâl ganîmet **çok** aldılar (Bâb 10, TVRH, s. 281).

Ulu seferümüz vardır, **tiz** gelmek ardınca ol kim biz hâzır olup tururuz (Bâb 20, TVRH, s. 292).

Amma Koşur Alp dahı **gâh gâh** çıkar Akyazı'ya segirdürdi (Bâb 22, TVRH, s. 294).

Kâfire bu söz **hayli güç** geldi (Bâb 22, TVRH, s. 295).

Bir hatâdur itdüm, artuk **böyle** itmezem (Bâb 115, TVRH, s. 398).

Eger biz bilsek hâl **böyle** olacağını, ef'âlümüz ve aqvâlümüzde hayrı artururduk (MN, s. 172).

Āta ana **miskin** olup hayrân kaldılar (MN, s. 189).

Nite ki yavuz düş miñnet ehline **tiz** gelür (MN, s. 211).

Sultân u kullar bir ola anda heybet **katı** ola

Dahı ayruksı hâl ola kurtulmaklık anda muhâl (YED, s. 123).

3.3.3.1. Nitelik Zarfları

Nitelik bildirme zarfları, bir eylemin meydana gelme biçimini ve özelliğini bildirir. Nitelik bildirme zarflarının çoğu nitelik sıfatlarından gelmektedir. Niteleme özelliği taşıyan bir kelime bir ismi belirtiyorsa sıfat, bir sıfatı ya da bir eylemi belirtiyorsa zarf olarak kullanılır (Korkmaz, 2019, s. 464).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen nitelik zarfları örnekleri şunlardır:

Hemân-dem bu tâ'bîri kim işitdi def'î himmet kılıcını gönlinün biline **muhkem** bağladı (Bâb 5, TVRH, s. 276).

Rabbanî Muhammed Beg'i top-ılan urdılar. **Pâre pâre** oldu (Bâb 97, TVRH, s. 379).

At ayağı külüg ozan dili **çevük** olur (DK, s. 110).

Oğlan **kuş yürekli** olur, kaçup anasına girmişdür didiler (DK, s. 162).

Dede Korkut **böyle** diğec Depegöz aydur (DK, s. 209).

Burnından kanı **düdük kibi** şorladı (DK, s. 224).

Pes zamâne pâdişâh gönline tâbi'-dür. Nice dönerse, zamâne dahı **ëylece** döner (MN, s. 175).

Çün ëyle idersin, bundan gidicek buralarda **çok** ni'met kalur (MN, s. 175).

Āta ana **miskin** olup hayrân kaldılar (MN, s. 189).

Bu ‘aziz maşlahatına varup **tiz** giri döndi (MN, s. 209).

Sārubān dağı qodı **geniñce** yatdı (MN, s. 238).

Görđi **bāşın aşağa** birağup oturur, èyitdi (MN, s. 252).

Qarğa ānı görüp **perişān** öldi (MN, s. 259).

Beni hücrede qomagıl **yaluğuz**

Ve ger ni gönülcüğüm olur yavuz (SN, 3296, s. 419).

3.3.3.2. Durum Zarfları

Durum bildirme zarfları, bir eylemin durumunu bildirir. Bir eylemin durumu ona bağlanan zarfın anlamı ile bağlantılıdır bu nedenle bu takımda olan zarflar, fonksiyonları açısından sayıları oldukça çok ve işlevli olduğundan toplam on dört alt başlıkta ele alınmıştır (Korkmaz, 2019, s. 466).

3.3.3.2.1. Benzerlik Bildiren Zarflar

Bu zarflar fiilde eyleme benzerlik, gibilik ve yakınlık anlamları katan zarflardır. Gibi, kibi, bigi benzerlik bildiren edatlardan olup sıkça kullanılmıştır.

Ergin benzerlik bildiren gibi edatının kip “kalıp” kelimesinin kip-i iyelik şeklinden çıktığını belirtmiştir. EAT döneminde vasıta durumu “*gibin*” biçimine de rastlandığını açıklayarak “*bigi*”, “*gibi*” hece yer değiştirmesi sonucu ortaya çıkan şekil olduğunu ve bunun EAT döneminde de kullanıldığını belirtmiştir. Tek “gibi” edatı eski dönemlerden itibaren Batı Türkçesi Azeri Türkçesinde kullanılan bir edat olmuştur. Ergin bu edatın Eski Türkçedeki temel şeklinin teg olduğunu, Azeri Türkçesinde tek ya da teki biçimlerinde kullanıldığını açıklamıştır (Ergin, 2007, s. 371).

Ediskun gibi edatının cümle içerisinde benzerlik ilgisi kurma dışında; bir nesne bir fiil ya da fiilimsi arasında biçim bakımından benzerlik ilgisi kurduğunu, bir nesne bir fiil veya fiilimsi arasında artçıl ulac ile aynı zaman ilgisi kurduğunu, eylemin -miş’li geçmişinden sonra gelince taşlama, kinaye ilişkisi kurmaya yaradığını belirterek pek çok anlam ilgisi kurduğunu açıklamıştır. Eski Türkçede teğ biçiminde olan edatın yanında, -

ça ekinin de gibi anlamı verdiği görülmektedir. EAT döneminde gibi edatının yanında tek (=tegi), bigi edatları da kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 292-293).

Söz gruplarında ve cümlelerde bir nesnenin diğer nesnelere benzerliğini ya da fiilin meydana gelme biçiminin diğer fiillerle benzer olduğunu belirtmek amacıyla, benzerliğin ismi olan kelime, benzerlik çekimine koyulur. Benzerlik, eşitlik, karşılaştırma ve sınırlama gibi kelimeler birbirlerine anlam bakımından yakındırlar. Bu nedenle işlevleri yakın edatlarla ifade edilirler, özellikle benzerlik, eşitliğin çok yakınında bulunan bir bilgi olduğundan, dilde ki kullanımda hemen hemen aynı ek ve edatlarla ifade edilirler (Karaağaç, 2019, s. 351-352).

Karaağaç benzerlik durumunun dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: teg (>-tag/-dag); -ça; -lavu

Eski Anadolu Türkçesinde: teg(-te); gibi, kibi, gimi, bigi

Türkiye Türkçesinde: gibi (Karaağaç, 2019, s. 351-352).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen benzerlik bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Turmadılar, üzerine sürdiler, yörüdiler ve bu dereyi depeyi **kuş gibi** öte geçdiler (Bâb 150, TVRH, s. 450).

Borçluyu borçlınsan kırtargıl, **depe gibi et yağ göl gibi** kıımız sağdur (DK, s. 81).

Muhammede şalavat getürdi, **deve kibi** kükredi, **arşlan kibi** aıradı (DK, s. 172).

Sünüklerim **tuz kibi** oldu (DK, s. 178).

Meydanda **buğa kibi** sünişdiler (DK, s. 223).

Eger binde birin diyem, dostların tākātı ölmaya anı işitmege, belki taş bağırlu düşmene terahhumdan özi geyinüp **müm gibi** eriye (MN, s. 178).

Teke zör eyledi; çekindi. İpin üzdi, katı yādan çıkan **oğ gibi** sııradı (MN, s. 217).

Karadaş ben seni **semiz bir tığ gibi** gördüm-idi (MN, s. 237).

Yimiş kurd kuş bunu keler niçelerün bagrın deler

Şol ufacık nâ-resteler **göl gibice** solmış yatur (YED, s. 61).

İkisi bile bakar sağa şola

Bilelikdedür niçe kim var ola (GN, I-1, s. 99).

Kimisi **göñül gibi** uçar-ıdı

Göz yumınça bir deniz geçer-ıdı(GN, I-1, s. 79).

Pes incitme zinhār göñülleri

İçüñi **taşuñ bigi** tutğıl arı (SN, 269, s. 212).

3.3.3.2.2. Birliktelik Bildiren Zarflar

Beraberlik, birliktelik anlamları taşıyan bu zarfların, Eski Anadolu Türkçesinde en çok kullanılan örnekleri; *ile*,(-le) *bile* “ile, birlikte”, *birle* “beraber, birlikte, ile”, *beraber* vb. kelimelerdir.

Ergin vasıta ve aynı zamanda beraberlik bildiren *ile*, *birle* eklerinin esasen il-fiilinin -e ile oluşmuş zarf-fiil şekilleri olduğunu açıklamıştır. İlk baştan itibaren edat görevinde kullanılan ek ekleşme özelliği gösteren en kuvvetli edatlardandır. Bu özelliği itibariyle vasıta eki olan -n ekinin yerini almıştır. Edat gibi kullanma özelliğinin zayıflamasıyla beraber ekliliği kuvvetlenerek eski dönemlerden itibaren, beraberlik özelliğinden dolayı benzer özellikteki edatla pekiştirildiği görülmektedir: *anuñ ile bile*, *bununla beraber*, *annemle birlikte* vb. Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan *bile* edatı, günümüzdeki Farsça kökenli *beraber* kelimesi ve onun Türkçe biçimi olan *birlikte* kelimeleri, *ile* ekine destek olan birer yardımcı edat konumundadır. *İle* eki vasıta eki olan -n’yi ekini alarak ilen şeklinde cümle içerisinde kullanılmış, eski dönemlerden itibaren bu biçimde kullanılan bu ek -lan, -len biçiminde, bu da benzeşme özelliği ile -nan, -nen gibi farklı şekillerde ortaya çıkmış ve kullanılmıştır. -nan, -nen şekli, özellikle ağızlarda çokça görülmektedir. *Birle* edatı Eski Türkçede bir ve *ile* eklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur ve *birle* edatı *ile* edatının benzeridir. Bu *birle* edatı Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca da görülmüş ve kullanılmıştır. *Birle* edatı Osmanlıcanın son dönemlerine doğru kullanımdan düşmüştür (Ergin, 2007, s. 369-370).

Bile edatı Eski Türkçedeki bir+ile (birle)şeklinden geliştiği anlaşıyor. Eski Anadolu Türkçesinde *bile* edatı birlikte ve beraber anlamlarında kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 286).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen birliktelik bildiren zarf örnekleri şunlardır:

‘Osmân Gâzi kim sancagı begi olup at bindi, Köse Mihâl dâyim **anuñ-ıla bile** olurdı (Bâb 10, TVRH, s. 280).

Bunlar dahı **anuñ-ıla bile** gelmişlerdi (Bâb 10, TVRH, s. 281).

Gâziler bu yolda kimdür kim baş oynaya ve bir ad ide, bir nişân koya, ben dahı **anuñ-ıla bile** olam (Bâb 25, TVRH, s. 300).

Yarındası Dāsītān, Dāzimeḥaḥkında **ihlāş birle** turup Şehriyār katına vardı (MN, s.212).

El öpüp bayaķı ‘âdetince menziline geçüp bāş aşığı şalup **ḥacālet birle** oturdı (MN, s. 214).

Āāyet tevāzu’ birle karşıusunda tırdı (MN, s. 221).

Hezār şāđi ve hürremlık **birle** yōla girdiler (MN, s. 226).

Ḥalāyık **birbiri-y-ile** ēylük ve **iḥsān birle** dirlik itsünler (MN, s. 229).

Pes ilerü yōriyüp ‘**izzet ve ikrām birle** yir öpüp du’ā vāzifesin yirine getürdiler (MN, s. 230).

Āāyet tevāzu’ birle selām virdi (MN, s. 240).

İkisi bile baķar saġa şola

Bilelikdedür niçe kim var ola (GN, I-1, s. 99).

Bu kez oķıya şaruñ uluların

Bile vara vire elinde varın (SN, 1063, s. 265).

3.3.3.2.3. Dilek Bildiren Zarflar

Bir dileġi bir isteġi bildiren kelimelerin oluřturduġu zarflardır. Saġlık vire, řifā vire, İnşaallah, řāllah, uğur olsun, mübārek olsun, Allah ‘ıřķına, var olsun, esen şalun, saġ selāmet bu dönemde kullanılan belli başlı örneklerdir.

Bir olayın gerçekteşmesini dilemek, ummak ve beklemek için kullanılan kelimelerdir. Dilek henüz gerçekteşmemiş olayı bildirdiġi için gelecek zamana yakın bir bilgidir (Karaaġaç, 2019, s. 629).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen dilek bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ƙadun ana big baba **esen ƙaluñ** didi (DK, s. 186).

Oğul **uğuruñ açuƙ** olsun, **şağ esen** varup gelesin didiler (DK, s. 187).

Bir buğradan döneyim-mi, **inşa'allah** bunun dağı başın keseyim didi (DK, s.192)

Ƙalkup **hos ƙal** diyüp gitdi (DK, s. 245).

Bâyezîd Han dahı gayrete gelüp eyitdi kim: “Hak ta'âlâ ‘avn u'inâyeti olursa varayım **inşâallah** anı insâfa getüreyim.” didi (Bâb 63, TVRH, s. 339).

Bir ‘âlî ilçı göndürdi, **taht mübârek olsun** diyü, bir niçe yıldan sonra (Bâb 172, TVRH, s.484).

Ža'ifem liki kuvvet senden olsun

Bu huccac **sağ selâmet** girü (dönsün) (KEMŞ, 4, s. 21).

3.3.3.2.4. “Görecelik, bakımından, hatırlatma, öyle sayma (farz etme), zıtlık” Bildiren Zarflar

Korkmaz bu zarfların yalın biçimde olduğunu ya da edat takımı niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 468) Bu dönemde *göre*, *sanki*, *şan* “sanki”, *şanasın*, *sanasin* “sanki”, *şanasın ki* “sanki” , *göre* gibi kelimeler görecelik bakımından hatırlatma öyle sayma zıtlık zarfları oluşturmuştur.

Ergin, görecelik bildiren göre edatının, Türkçenin asıl edatlarından biri olduğunu ve bu edatın gör- fiilinin -e gerundium ekinden doğduğunu açıklamıştır (Ergin, 2007, s. 371).

Ediskun *sanki* edatının gûya ve sözde edatlarıyla anlamdaş olduğunu belirterek bu edatnını kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini; soru cümlelerinde düşünme üzerine dikkati ve ilgili çekmeye yaradığını ve soru cümleleri dışındaki cümlelerde düşüncenin gerçekte var olmayıp öyle sanıldığını belirttiği şeklinde açıklamıştır (Ediskun, 1999, s. 298).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen görecelik bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Eyü atlar ve katarlar-ıla develer ve envâ'dürlü 'acâyibler ve garâyibler getürdiler ve her gelen kişi getürdigin'i' âdet üzerine pîşkeşlerin çekdiler ve **mertebesine göre** oturdılar (Bâb 50 TVRH s. 325).

[Āāyet] sevinüp, **şanki** mürde cānına tāze hayāt geldi (MN, s. 177).

Andan biz daħı **aña göre** yaraqlanavuz (MN, s. 238).

Bu gövdeyi anda koyam, tā kimse görmeye ve bir ḥalvet ḥücre vār, uçmak ravzasıdur **şanasın** (MN, s. 193).

Şanasın-kim tar yolda tolu düşdi, ya kara kazuñ içine şāhin girdi (DK, s. 161).

Didi **şanki** şabr idem ü dimeyem

Bunı görüben guşşamı yimeyem (SN, 3279, s. 417).

Naķaş ol aracukda ķalmıř idi

ķımıldamadı **şanki** ölmış idi (SN, 4667, s. 511).

Didi dūnki gūn anca ķan aēladuñ

Ki yūregūmi **şanasın** taēladuñ (SN, 4847, s. 523).

3.3.3.2.5. Karşılaştırma Bildiren Zarflar

Karşılaştırma cümlelerinde en az iki olayın, durumun, kavramın ya da nesnenin, cümledeki anlam bilgisine baēlı olarak, azlık, çokluk ya da benzerlik, farklılık yönlerinin karşılaştırılmasına dayanılarak kurulur. Karşılaştırma cümlelerinde kadar, gibi, daha, en vb. edatlar ve zarfların yanında, -de, -den, -kinden gibi eklerle de karşılaştırma anlamı saēlanır.

Karaaēaç, söz gruplarında ve cümlelerde bir varlığın başka bir varlık ile karşılaştırılması ya da fiilin meydana gelme şeklinin diēer fiillerle karşılaştırıldığını belirtmek amacıyla, bu karşılaştırmayı belirten isim, karşılaştırma çekimine konulduēunu belirterek karşılaştırma durumunun benzerlik ya da benzemezlik temelli olabileceğini açıklamıştır (Karaaēaç, 2019, s. 350-351).

Bir eylemin gerçekleşmesini nicelik ve nitelik yönünden kıyaslayan ulaçlara kıyaslama ulaçları denir. Gibi ve kadar ilgeçleri kıyaslama bildirir (Hengirmen, 2006, s. 262).

Kadar edatı; iki varlık arasında miktarca kıyaslama anlamı, bir fiilimsi ile bir varlık arasında miktarca kıyaslama anlamı, iki varlığın sıfatları arasında eşitlik ilgisi anlamı ve bir varlıkla bir fiil ya da fiilimsi arasında miktarca kıyaslama gibi cümlelerde farklı anlam ilgileri kurmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde kadar edatının yanında denlü edatının kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanında o derece, ol mertebe, şol mertebe, ol rütbe, o rütbe, ol miktar gibi sözlerinin de kullanıldığı görülmektedir (Ediskun, 1999, s. 293-294).

Karaağaç karşılaştırma durumunun dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: tenlig

Eski Anadolu Türkçesinde: denlü; kadar; gibi/kibi/gimi/bigî

Türkiye Türkçesinde: denli; kadar (Karaağaç, 2008, s. 350-351).

EAT dönemine ait taramılan eserlerde tespit edilen karşılaştırma bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ceng-i ‘azîm oldı; **sabâhdan kuşluga degin** (Bâb 177, TVRH, s. 488).

Başa-dahı ne iş ve ne kulluk kim buyurasız **gücüm yitdügi kadar** ikdâm kılayın (MN, s. 225).

Qoyun gibi degülüz kim sürümüz bir öla (MN, s. 227).

Her biri **gendü bilüsi kadar** ki vār-ıdı, söylendi (MN, s. 235).

Didi itmişem kendüzüm ile ‘ahd

Diri olduğumca idem sa’y u cehd (SN, 4654, s. 510).

3.3.3.2.6. Kesinlik Bildiren Zarfları

Kesinlik bildiren zarflar cümlede fiildeki işin, oluşun ve hareketin kesin olarak meydana geleceğini bildiren cümlelerdir. Aslâ, hiç, elbette, sakın bu dönemde kullanılan kesinlik bildiren kelimelerdir.

Korkmaz kesinlik bildiren zarflar eylemsinin oluş, hareket ve işlev bakımından kesinlik anlamı katan ve bu bakımdan pekiştiren zarflardır (Korkmaz, 2019, s. 469).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen kesinlik bildiren zarf örnekleri şunlardır:

El-hâsıl-ı kelâm hisârı aldılar, ammâ kâfirlerini **aslâ** incitmediler (Bâb 38, TVRH, s. 316).

Türk kim Rumili'ne geçti, ol kâfir **hiç** at arkasından inmedi (Bâb 40, TVRH, s. 318).

Agalar dahı eyitdiler: “**Elbette** girürüz pâdişâhumuzı görürüz1 (Bâb 80, TVRH, s. 363).

Bunuñ sözün **hiç aslâ** kulagina koymadı (Bâb 149, TVRH, s. 449).

Anuñ mekrinden emin **hiç** ölmezam (MN, s. 222).

Eger **elbette** görmek müyesser olursa, yiriñüzden deprenmeñ (MN, s. 270).

Baba bu sözi sen maña dimemek gerek idüñ, çünki didüñ **elbetde** varsam gerek (DK, s. 186).

Dil-ile kûlam diyiçi çok-durur

Dilüñ anda kıymeti **hiç** yok-durur (GN, I-1, s. 43).

Şu nakkâş dünyâda **hiç** gülmesün

Diledügin isteyüben bulmasun (SN, 546, s. 230).

3.3.3.2.7. Pekiştirme Bildiren Zarflar

Pekiştirme, bir kelimenin anlamını kuvvetlendirmek ve derinleştirmek için kelimeye ilaveler yapılarak oluşturulan kelimelerdir. Cümle içerisinde anlamı kuvvetlendirmek için pekiştirilmiş sözcükler dışında ikilemelerden de yararlanılır. Pekiştirme kelimesi cümlenin anlamını kuvvetlendirir, güçlendirir ve sağlamlaştırır. Pekiştirme bildiren zarflar işlev bakımından fiilin anlamını pekiştirip güçlendirir. *Düpdüz, hiç, dahı yigrek, toptolu, çepçevre, kapkarşu, gügemgündüz, güpegündüz* Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan belli başlı örneklerdir. Bu dönemde zarf görevinde kullanılan pekiştirme sözcüklerin sayısı oldukça fazladır.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen pekiştirme bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ve ‘Osmân Gâzi dahı **gâh gâh** gelürdi, bu ‘azîze konuk olurdı (Bâb 4, TVRH, s. 274).
Gâziler izin istediler, “hay” diyince hisâra girdiler, tekürini **pâre pâre** itdiler (Bâb 12, TVRH, s. 284).

Gördi-kim bir yığanak yatur, **yıldır yıldır** yıldırur (DK, s. 207).

Ve ben dahı kimse iline **hiç** yavuz kaçd èylemedüm (MN, s. 238).

Ecel irer kurur baş tiz dükenür uzun yaş

Düp düz olur tag utaş gök dürilür yir gider (YED, s. 29).

Düpdüz oldı kıaddı vü hem kuvveti

Bakuban görseñne sen bu ‘ibreti (GN, I-1, s. 103).

Bunı söyledi **zâr zâr** ağladı

Sürüp ferzini şeh yolın bağladı (SN, 2234, s. 345).

Hem ağlar inen **yirmürü yirmürü**

Be-cid and içdi eyitdi girü (SN, 2674, s. 376).

Legençeyi **toptolu** eyledi şu

Çevüklik hoş olur göricek kısu (SN, 3353, s. 422).

Gügercini koyında gizler idi

Toğan gibi **çepçevre** gözler idi (SN, 3323, s. 420).

3.3.3.2.8. Olasılık (ihtimal), duraklama (tereddüt), şüphe ve şaşırma Bildiren Zarflar

Olasılık, ihtimal bildiren bu zarflar cümle içerisindeki kullanımında fiilin gerçekleşme olayını ihtimal, olasılık, merak, şüphe veya şaşmayı ifade eden sözcük ve sözcük gruplarında oluşan zarflardır. *Belki, ola ki, ola kim, şanki*, bu dönemde kullanılan belli başlı örneklerdir. Olasılık ihtimal bildiren sanki edatı bu dönemde sıkça kullanılmıştır.

Ediskun sanki edatının gûya ve sözde edatlarıyla eş anlamlı olduğunu belirtmiştir. Cümle de düşünmenin gerçekte var olmayıp öyle sanıldığı ve soru cümlelerinde düşünme üzerine dikkati ve ilgiyi çekmeyi sağlayan sanki edatı bu özellikleriyle kelimeler arasında farklı anlam ilgileri kurmaktadır. EAT döneminde sanki edatının yanında san ve gûya edatları da kullanılmıştır (Ediskun, 1999, s. 298).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen olasılık bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Vakt kâfir zamânından dahı eyü oldı **belki**. (Bâb 13, TVRH, s. 285).

Çün ol maķşûd hâşıl ola, arada dostlık kalmaya; **belki** şonı düşmanlık ola (MN, s. 186)

Belki ziyân ola (MN, s. 187).

Taıırı kulluğında olan-ıla kim pençe varup bâşa çıkdı, **belki** çıkmadı (MN, s. 198).

Gördüñ-mi men maña nitdüm, oğlana qorhınç haberler vereyim, **ola kim** gitmeye döne didi (DK, s. 186).

Basaı şimdi aķından geldi, varayın, **bolayki** maña bir esir vire-y-idi oğlançuğum kırtara-y-idüm didi (DK, s. 209).

3.3.3.2.9. Sebep Bildiren Zarflar

Sebep bildiren zarflar, fiildeki olayın veya durumun sebebini bildiren zarflardır. EAT döneminde; *için, üçün, uçun, -cın, -çun, -çün, -diğinden, ötürü, ötüri, ötrü, dolayı, diyü* kelimeleri sebep bildiren zarf görevinde kullanılmış kelimelerdir. Bunun dışında kimi örneklerde çıkma durum ekinin, taranılan eserlerde “-den dolayı, -dığı için” anlamlarında sebep gösterme görevi ile kullanımı da görülmüştür: *Ācısından uğınup çağırdı* (MN, s. 224). Türkiye Türkçesinde sebep bildiren kelimeler EAT döneminde kullanılanlardan farklı değildir.

Korkmaz sebep bildiren zarflar eylemdeki işi, oluşu ve hareketin sebebini belirten zarflardır. Çoğunlukla *için, dolayı, diye* gibi kelimelerin yanında -dan çıkma durumu eki almış -den dolayı, -dan ötürü kelimelerinin kalıplaşmasından oluşan zarflardır (Korkmaz, 2019, s. 472).

Söz gruplarında ve cümlelerde eylemin hangi nedenle gerçekleştiğini gösteren kelimelerdir. Neden anlamının yanında kaynak, ilişki, sonuç gibi yakın anlamlarıda işaret eder. Türkiye Türkçesinde *için* edatı neden çekimi için genelleştirilmiş bir söz

gibidir. Neden durumu için kullanılan için sözü, yeni Türk yazı dillerinin bazılarında ekleşmiş, hatta Türkiye Türkçesinde de ekleşme eğilimi göstermiş ancak sonradan bu yapıdan uzaklaşmıştır (Karaağaç, 2019, s. 346).

Ergin sebep edatlarından olan için edatının uç adının instrumental biçimine (uç-u-n) dayandığını belirterek ekin Eski Türkçede bu şekilde olduğunu ve Batı Türkçesinde uçun şekline geçtiğini, daha sonrada üçün, için biçimlerini alarak Osmanlıcanın son dönemlerine doğru bugün kullanılan için biçimine girdiğini açıklamıştır. Ergin dolay ve üzere eklerinin de kalıplaşmış şekiller olduğunu belirterek; üzere ekinin Eski Türkçede öze “üst” ve -re yön eklerinin bir araya gelmesiyle doğduğunu açıklamıştır. Dolay ekinin ise dola- eyleminin zarf-fiil biçiminden geldiğini (dola-y-ı), dolay edatının aynı biçimde edata benzer şekilde kullanılan iyelik şeklinin de olduğunu belirtmiştir; yaz dolayısıyla, dolayısıyla vb. (Ergin, 2007, s. 370).

Dolay (ötürü) edatları, cümlede kullanımında sebep ilgisi kurar. Her zaman -den durum ekinden sonra gelir. Bu edatlar dola- ve ötür- (hatırlatmak, ayırmak, seçmek) mastarlarının -i yapılı ulaçlarıdır; dola-y-ı, ötür-ü gibi. Dolayısıyla gibi kalıplaşmış biçimide bulunur (Ediskun, 1999, s. 288).

Karaağaç neden durumunun dönemler içerisindeki kullanımları şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçede: üçün

Eski Anadolu Türkçesinde: için, (> için, -çın/-çin/çun/-çün): dolay, ötürü, için, üzere, diye

Türkiye Türkçesinde: için/üçün/uçun (> için, -çın/-çin/-çun/-çün) dolay, ötürü, için, üzere, diye (Karaağaç, 2019, s. 348-350).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen sebep bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Kardeşumdan ayrıldum **diyü** çok ağladı, zārılık kıldı (DK, s. 210).

Qalan ölülerümüzi cem’ ider-imiş, hem **ölülerümüz için** virdüğümüz aşî ellerinden çeküp alup yir imiş (DK, s. 235).

Cevâb virdi kim : “Ekseri **açlıktan** kırılmışdur.” didi (Bâb 23, TVRH, s. 298).

Maksûd bu kadar dahî itdügüme sebep **anlaruñ rûhına hayr-ıla du’â olsun diyü** zikr itdüm (Bâb 119, TVRH, s. 404).

Ve **ol sebebeden** ihtisâr itdüm kim bunun ef’âlinün (Bâb 120, TVRH, s. 407).

Bu Bekdaş Âl-i ‘Osmân neslinden hiç kimse-y-ile musâhabet itmedi ve **andan ötüri** aḡmadum (Bâb170, TVRH, s. 481).

Zire pâdişâh lehv ü ʔaraba meşğul olur-ıdı. **Ol sebebdan** giç ʔururdı (MN, s. 202).

Âcisından uḡınup çağırdı (MN, s. 224).

Eyler idi satu-bâzâr bir **pûl içün** girü bozar

Olmuş bu dünyâdan bizâr yensüz gönlek geydi gider (YED, s. 69).

Cümle senün **döstlüḡunçun** eyledüm

Senün adunla bile yazdum adum (GN, I-1, s. 59).

Ataḡ anaḡ öḡünje düşmüş ola

İçün ol **sebebdan** ʔutuşmış ola (SN, 2020, s. 331).

Çaḡırmaḡdan oldı dimāḡı kuru

Topuḡına şı indı ʔuru ʔuru (SN, 3384, s. 425).

Öḡütlen **diyü** döḡdüm işünje git

Kişi ʔutar öḡüt aḡaç yise it (SN, 5066, s. 538).

3.3.3.2.10. Sınırlama Bildiren Zarflar

Söz gruplarında ve cümlelerde fiilin meydana gelme biçiminin sınırlı olduğunu belirten kelimelerdir. Sınırlama durumu, varlık ile varlık ilişkisinden çok varlık ile eylem ilişkisi ile bağlantılıdır. Yaklaşma ve uzaklaşma çekimlerine yakın durumu bildiren sınırlama durumu her ne kadar çekim edatlarıyla yapılıyor olsa bile, yaklaşma ve uzaklaşma durumları ve çekimleri sınırlama durumlarında hep vardır (Karaaḡaç, 2009, s. 354).

Karaaḡaç sınırlama bildiren kelimeleri dönemler içerisindeki kullanımını şu şekilde belirtmiştir:

Eski Türkçe: tegi

Eski Anadolu Türkçesi: dek, daḡ, degi, deḡin; -e kadar, -dan beri, -dan öte

Türkiye Türkçesi: değin,-adek; -a kadar, - dan öte, -dan beri (Karaağaç, 2009, s. 353).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen sınırlama bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ol zamândan tâ Yıldırım zamânına degin ara yirde hiçbir vech-ile ‘adâvet olunmadı (Bâb 21, TVRH, s. 293).

Orhan Gâzi teküre adamlar koşdı, **gemiye dek** iletdiler (Bâb 32, TVRH, s. 310).

Ve ol zamândan tâ bu güne degin evvelki gibi Türkmân harâmzâdalık idemez oldılar (Bâb 98, TVRH, s. 381).

Ol gice girü irteye degin ceng olundu (Bâb 119, TVRH, s. 403).

Yalnızca şehre gelüp **ağşama degin** şabr eyledi (MN, s. 213).

Tenüm dahı cânım dahı hiç bilmedi Ene'l-Hak'ı

Şimdiye dek bilmedise şimden girü tuş eyleyem (YED, s. 160).

Birliğ-ile şol **kadar** kuvvetlenür

Kim ulu ırmağa **degin** katlanur (GN, I-1, s. 109).

Bu beden **kırka degin** böyle gider

Çünkü kırkıdan geçdi bu kez gör n'ider (GN, I-1, s. 419).

Bunı did **şol hadde dek** ağladı

Ki ağlamağından felek ağladı (SN, 3507, s. 433).

Şol ohta degin tırdı ol arada

Ki atı ögin dürdi ol arada (SN, 3558, s. 437).

Sınırlama bildiren ; dek, dağ, degi, degin; -e kadar, -dan beri, -dan öte kelimelerinin dışında cümlelerin anlamında sınırlama bildiren ancağ/ancağ/, artuğ/artuğ/artuğ, sadece, yalnız/yalnızca gibi kelimelerde kullanılmaktadır.

Korkmaz sınırlama bildiren bu zarfların eylemdeki işin oluşun ve hareketin diğer şekilde meydana gelemeyeceğini ya da bir an önce yapılmasının şart olduğunu gösteren ancak, artık vb. kelimelerden oluştuğunu açıklamıştır(Korkmaz, 2019, s. 473).

Kethūdā eyitdi: [iy oğlan] anuñ-çun **artuq** istemezem (MN, s. 219).

Ve belā neden gelesin anlardı, lā-cerem dūkelinden **artuq** kōrkardı (MN, s. 251).

3.3.3.2.11. Tekrarlama Bildiren Zarflar

İkilemeler diğer adıyla tekrarlamalar Türkçenin bütün devirlerinde ve bütün lehçelerinde sıkça kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde hem yapı hemde sözcük türlerinin kullanımı açısından oldukça çeşitli ve bol örnekler meydana getiren tekrarlamalar eklendiği sözcükte çok kuvvetli bir anlatım kurmaktadır. Türkçenin tarihi dönemleri içerisinde sıkça kullanılmıştır. Köktürk yazıtlarına has sanatlı anlatıma sahip olan dilinde ikilemeler sıkça kullanılmıştır. Yine Uygur dönemi ile Karahanlı Türkçesinde de ikilemeler sıkça kullanılmıştır (Aksan, 2004, s. 60-62).

Eş görevli iki kelimenin arka arkaya gelerek bir nesneyi veya hareketi karşılamasına tekrar diğer adıyla ikileme denir. Özkan ve diğerleri (2009, s. 39-42) Tekrarlar yapılış şekillerine göre dört başlıkta incelemiştir. Bunlar şunlardır;

1. Aynen tekrarlar; birbirinin aynısı olan kelimelerin tekrarıyla oluşur. Bu tekrarlarda, isimler, sıfatlar, zarflar, zarf-fiiller gibi her türlü kelime kullanılabilir.
2. Eş ve birbirine yakın anlamlı tekrarlar; benzer anlamda olan ya da birbirine çok yakın anlama sahip olan iki farklı sözcüğün oluşturduğu tekrarlardır.
3. Zıt anlamlı tekrarlar; cümle içerisindeki kullanımında birbirine anlam açısından zıtlık barındıran kelimelerin oluşturduğu tekrarlardır.
4. Pekiştirmeli tekrarlar; kelime başına ekleme yapılarak oluşan tekrarlardır.

Tekrar takımı bir varlığı belirtmek amacıyla aynı fonksiyonda olan iki kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu gruptur. Grupta yer alan sözcükler aynı fonksiyonda olmuş ve sözcükler arasında belli bir ses düzeni bulunur. Tekrarlar eklendiği cümlede anlamı güçlendirir aynı zamanda eklendiği kelimeye çokluk devamlılık ve birliktelik ifadesi katar. Grubu oluşturan ögeler çekim ekleri bulundurabilir. Bağlama ve çekim edatları dışındaki tüm sözcükler tekrar takımı kurabilir. Tekrar grubu, cümle içerisindeki kullanımında ad, ön ad, belirteç ve eylem görevi üstlenir (Karahan, 2010, s. 60-61).

Korkmaz tekrarlama bildiren zarfların fiile tekrarlama bildirmesi dışında aynı zamanda fiildeki oluş ve kılışa pekiştirme ve süreklilik işlevi kattığını belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 474-475).

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen tekrarlama bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kırdurmuş-idi (DK, s. 78).

Ol gün **girü** görmege geldi (DK, s. 135).

Yiyüp içüp otururlar-idi (DK, s. 118).

Sağ esen çıkup gelse karşı yatan kara taşlar saña yaylağ olsun (DK, s. 150).

Dimez olsañ **yana göyine** karğaram Kızan saña didi (DK, s. 165).

Yine uyudı (DK, s. 212).

Kızan **yine** şoylamış, aydur (DK, s. 237).

Kondılar, **yimek içmek** itdiler (DK, s. 226).

Üç gün **dünlü günlü** yortdı (DK, s. 229).

Aruz **gine** kaçıdı (DK, s. 248).

Bir gice ‘âdetince **yine** [giri ma’sûkına] gitdi (MN, s. 253).

Ölene bak gözün aç dökülür sakal u saç

İlan çıyan gelür aç **yyüp içüp** sir gider (YED, s. 29).

3.3.3.2.12. Üleştirme Bildiren Zarflar

Üleştirme bildiren zarflar, fiildeki eyleme sayı anlamı katan ve genellikle ikileme niteliğinde kullanılan üleştirme sayıları kullanılarak meydana gelen zarflardır. *Bir bir* “birer birer, her birini ayrı ayrı” anlamıyla, *birin birin* “birer birer, teker teker, bir bir” anlamıyla en çok kullanılan üleştirme bildiren zarflar olmuştur.

Korkmaz, üleştirme bildiren zarfların eylemdeki oluşa ve kılışa sayı anlamı katan ve üleştirme sayıları ile oluştuğunu belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 475).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen üleştirme bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ya’ni leşkerinün cebelüsün gördi ve **bir bir** gözden geçürdi (Bâb 119, TVRH, s. 403).

“Hey gâziler! Gayret-i İslâmdur, **saf saf** olup alaylar bağlañ.” (Bâb 152, TVRH, s. 456).

Bu maħalda Oğuz erenleri **bir bir** yetdi (DK, s.174).

Mere koyun başları irkeç **bir bir** gel kiç didi. **Bir bir** gelüp kiçdi (DK, s. 212).

Bu maħalda Oğuz erenleri **alay alay** geldi (DK, s. 240).

Bunları **üç üç** yaratdı Zü'l-celāl

Nitekim müstaķbil ü māzi vü hāl (GN, I-1, s. 237).

Örü tırdı vü geydi hep tınların

Ārāyişlerin düzdi **birin birin** (SN, 1554, s. 299).

3.3.3.2.13. Vasıta Bildiren Zarflar

Vasıta bildiren zarflar, ile edatı ve bunun ekleşmiş şekli olan -la vasıta durum eki ile oluşmuş zarflardır. Eylemdeki işin oluşun ve hareketin hangi amaçla, hangi araçla meydana geldiğini bildirir. (Korkmaz 2019, s. 476).

Bu dönemde özellikle ile edatının yanında birle edatı da sıkça kullanılmıştır. Cümle içerisindeki kullanımında “ile, birliktelik” anlamı katan birle edatının vasıta bildirme özelliğinde cümle içerisindeki anlamından faydalanılır. Korkmaz: “*Kullanıştan düşen +n ekinin yerini birle edatı ile, kısmen veya tamamen ekleşmiş olan ile edatı almıştır*” diyerek birle edatının da kullanıldığını belirtmiştir (Korkmaz, 2017, s. 112).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen vasıta bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Senüñ oğluñ bizüm sözümüz almaz, bizüm **sözümüz-ile** gelmez (DK, s. 84).

Eger **çoban-ile** varaçak olurisem kılın Oğuz bigleri benüm başuma kaçınç kaħarlar (DK, s. 105).

Ķaraça Çoban Ķarb eyledi, Ķaba ağacı **yeri-y-ile yurdu-y-ile** Ķopardı (DK, s. 105).

Demrenlü **oħ-ile** atmağa Ķıyamadı (DK, s. 197).

Ala gözlü **bigler-ile** yidüñ içdüñ (DK, s. 217).

Ķavumlu **Ķavmı-y-ile** keñeşdi-mi (DK, s. 217).

Atası-y-ile anası-y-ile geldi görışdi (DK, s. 221).

Gürz-ile döğışdiler, Ķara polad öz **ķılıç-ile** tırtışdılar (DK, s. 223).

Pes anlar ne **ṭariḳa-y-ıla** irişüp menfa'at dutalar ki aḥmaqlar işinün zabtı yök (MN, s. 257).

Geldüm ki bir dem **senün-ile** rāḥat ölam (MN, s. 229).

Her ḳanda dilesen yir, su, otlaḳ bizüm **berātumuz-ıla** ihtiyār ḳıl (MN, s. 239).

Yoz ile gèyik, gül-ile diken gibi bir bıḡardan su içerlerdi (MN, s. 243).

Likin gendü **mekirleri-y-ile** belā dāmına düşeler (MN, s. 248).

3.3.3.2.14. Yaklaşıklık Bildiren Zarflar

Yaklaşıklık zarfları fiillerin anlamını yaklaşıklık anlamı katan zarflardır. Miktar ve zaman zarflarında yaklaşıklık bildiren bu zarflar cümleye ona yakın, tam olarak değil kısmen fazla vb. anlamlar katar. Bu dönemde taranılan eserlerde az örneklerine rastlanmıştır.

Korkmaz yaklaşıklık bildiren zarfların cümledeki kullanımına bağlı olarak eyleme hemen hemen, az çok, şöyle böyle anlamları katan kelimelerden oluşur (Korkmaz, 2019, s. 477).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen yaklaşıklık bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Gaflete virme özünü dünyâ-perestlik eyleyüp
Görme misin bu dünyâya **eyü yavuz** geldi gider (YED, s. 70).

Nazm içinde **artuḡ eksük** var-ısa
'Ayb dutmaya anı kim yār-ısa (GN, I-1, s. 87).

Bir gürühü **eyü yavuz** dimedi
Dünyada işlemedük iş ḳomadı (GN, I-1, s. 337).

İricek on iki kez biḡe leşker
Olurmuş dirler **az ü çok** beraber (HŞ, 2306, s. 84).

Hemin Taḡrımız var [u] hiç kimse yoh

Ki bizüm için kayıra **az u çoĥ** (SN, 4766, s. 51).

Eger tıradı bir karāra nice

Gice gündüz oladı **gündüz gece** (SN, 2679, s. 376).

Eyü yavuz ıssı şovuĥ şınadı

Bilür nicesi çıkarasın adı (SN, 5417, s.562).

3.3.4. Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları

Miktar zarfları tek başlarına kullanıldıklarında cümle içerisinde herhangi bir anlam ifade etmezler. İsim biçiminde kullanılmazlar ve bu şekilde edat şeklindedir. Cümle içerisinde kimi örneklerde zarf ve sıfatların önüne gelerek kullanıldığı görülür (Ergin, 2008, s. 262).

Miktar bildiren zarfların bir bölümü sıfatlardan bir bölümü ise kelimenin tekrarlanmasıyla meydana gelmiştir. Bunlar; çok, öküş, hayli, birez, bir katre, bir avuç, bir arpa, nice kez, delim, katı, yigin, key, az az, yavlak, bu dönemde kullanılan belli başlı miktar zarflarıdır (Timurtaş, 1981, s. 95-96).

Azlık çokluk zarfları, bir ön adın, bir eylemin, bir eylemsinin veya başka bir belirtecin manasını azlık-çokluk açısından niteleyip aynı zamanda anlamını sınırlayıp kısan zarflardır. Çok (oku-), pek çok (çalış-), hep (gez-), dağ gibi yüksek (apartman) vb. azlık-çokluk zarflarına birer örnektir (Ediskun, 1999, s. 280).

Diğer adlarıyla azlık-çokluk ve nicelik zarfları olan bu zarflar ölçü bildirir. Bir fiilin, fiilimsinin, sıfatın ya da ismin anlamını azlık-çokluk, miktar ve ölçü bakımından belirten, gösteren ve sınırlayan kelimelerdir (Gül, 2008, s. 23).

EAT döneminde kullanılan miktar zarfları Türkiye Türkçesinde kullanılan zarflardan farklı değildir. Azlık-çokluk bildiren pek çok kelime yabancı kökenli kelimelerden oluşmaktadır: biraz, hayli, hezâr, kadar bu dönemde sıklıkla kullanılan ve yabancı kökenli olan bir kaç zarf bildiren kelimedir. Korkmaz (2019, s. 478). Azlık-çokluk (miktar) zarflarının cümle içerisindeki kullanımında cümlede karşılaştırma, miktar ve derece gösterir. Bu zarflar cümlede belirttikleri anlam ve fonksiyonları açısından toplamda dört alt başlığa ayrıldığını belirtmiştir. Bunlar;

1. Eşitlik derecesi bildiren zarflar
2. Üstünlük derecesi bildiren zarflar
3. En üstünlük derecesi bildiren zarflar
4. Aşırılık derecesi bildiren zarflar olarak farklı başlıklarda ele almıştır (Korkmaz, 2019: 478).

Bu dönemde sıklıkla kullanılan azlık-çokluk (miktar) zarflarının taranılan eserlerde örneklerinin sınırlaması oldukça zordur. Ancak elde edilen bilgiler dahilinde bu dönemde kullanılan belli başlı örnekleri şunlardır: *Az, artuğ, bir laḥza, bir gez, bir zerre, birez, bir dem, daḥı, eyüce, ḥayli, kadar, katı, çok, çoğ* sözcükleri örnek verilebilir.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen azlık-çokluk (miktar) zarfları örnekleri şunlardır:

Gözi gökçek kızların gelinlerin canın **çoğ** almışam (DK, s. 178).

Hayli zamân turup zindegânîler içinde oldılar (Bâb 47, TVRH, s. 324).

Gelün bu vilâyete **bir kez** hareket idün (Bâb 98, TVRH, s. 382).

Kullarumdan kim ola kim Üngürüz vilâyetinün yollarını **eyüce** bilür ola? (Bâb 108, TVRH, s. 391).

Az zamânda girü geldi (MN, s. 191).

Bir gez âh idüp éyitdi (MN, s. 250).

Hiç ayruk ben korkımazam ya **bir zerre** kayurmazam

Ben imdi kimden korkma korktuğum ıla vâd oldum (YED, s. 103).

Geñince oturdı toynca yidi

İñen armış idi **birez** uyıdı (SN, 2895, s. 391).

3.3.4.1. Eşitlik Derecesi Bildiren Zarflar

Sıfatlara, eylem ve eylemsilere miktarla ilgili eşit olma denk olma anlamı veren zarflardır. Qadar, denli, gibi/bigi,degin, dek gibi sözcükler bu dönemde kullanılan ve cümleye eşitlik anlamı katan kelimelerdir. Bunlar dışında cümleye eşitlik anlamı katan, +ca, +çe eşitlik ekleri de eşitlik derecesi gösteren zarflar yapmaktadır.

Korkmaz eşitlik derecesi gösteren zarfların sıfatlara, sıfat-fiillere ve fiillere eşitlik anlamı kattığını belirterek kadar ve denli eklerinin miktar bakımından eşitlik bildirmesi dışında gibi kelimeside nitelikle eşitlik anlamı taşıdığını açıklamıştır (Korkmaz, 2019, s. 478).

Eşitlik durumu eşitlik ekleri olan -ca,-ce/-ça/-çe ekleri ile oluşur bunun yanında benzerlik anlamı taşıyan edatlarla da oluşur. Eşitlik bildiren ekler ve edatlar cümle içerisinde kullanıldığında cümleye benzerlik anlamı katmaktadır bu nedenle benzerlik adıyla da anılır. Eşitlik, benzerlik, karşılaştırma ve sınırlama kavramları birbirlerine yakın kavramlar oldukları için işlevleri ve nitelikleri aynı edatlarla ifade edilirler (Karaağaç, 2019, s. 346).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen eşitlik derecesi bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Bu kadar tehdid anuñ için itdüm ki bâkı hizmet-kârlar dañı gendü hadlerin bilüp edeb dâyiresinden çıkmayalar (MN, s. 214).

Karşu yöriyüp müşfik kardaş ve muvâfik **yoldaş gibi** görışdiler (MN, s. 217).

Kendü gibi bir şu-y-ıla irişür

Birlik eylep anuñ-ıla qarışur (GN, I-1, s. 109).

Çü **işler dilegince** oldu tamām

Ƙamu işlerüñ yatın aldı tamām (SN, 5162, s. 545).

Ƙavüm dirnegi **şol kadar** çoğidi

Ki igne birağsı yir yoğidi (SN, 5325, s. 556).

3.3.4.2. Üstünlük Derecesi Bildiren Zarflar

Fiilleri, fiilimsileri, sıfatları ve zarfları dañı kelimesiyle niteleyen zarflardır. Cümle içerisinde iki ayrı varlığın karşılaştırılmasında ikinci varlığın birinci varlıktan daha üstün olduğunu belirtir. Dañı kelimesi ile cümlede fiilin üstünlük derecesini belirtilir.

Korkmaz, bu zarfların cümlede, varlığın karşılaştırılması sırasında birinin diğerinden üstün olduğunu ve bu durumun daha kelimesi ile karşılandığını belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 479).

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen üstünlük derecesi bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Ulu oğluna **dahı görklü** gelin getürdi (DK, s. 233).

Çazan aydur: **Birez dahı** ilerü varalum didi (DK, s. 234).

Vakt kâfir zamânından **dahı eyü** oldı belki. (Bâb 13, TVRH, s. 285).

Belki oğlından **dahı yigrek** severdi (Bâb 99, TVRH, s. 382).

Paşalar eyitdiler: “Sultânüm! Kendünüz varmak **dahı yigdür.**” didiler (Bâb 118, TVRH, s. 402).

Dahı artardı bularda kibr ü kin

Fi'l fitne zerķ u ħile gün günin (GN, I-1, s. 439).

Degül tañ ki eylüge eylük gerek

Yavuzlığa eylük **dahı yigrek** (SN, 5466, s. 565).

Ki bimâruz bu şerbet bizde ħōşdur

Şeker elden **dahı ağızda ħōşdur** (HŞ, 3156, s. 116).

3.3.4.3. En Üstünlük Derecesi Bildiren Zarflar

Korkmaz, bu zarfların sıfatlarda kullanılan en kelimesi ile karşılandığını aynı durumun zarflar içinde geçerli olduğunu belirtmiştir. Tek başına kullanıldığında herhangi bir anlam ifade etmeyen en kelimesi eylemden önce kullanılmaz sadece sıfatların önünde kullanılarak zarf görevinde kullanılır (Korkmaz, 2019, s. 480).

Eski Anadolu Türkçesinde en üstünlük derecesini karşılayan kelime en kelimesi *en öñdin* “ilk önce, eskiden, önceden” anlamıyla Süheyl ü Nev-bahar’da sıkça kullanılmıştır. Hüsrev ü Şirin’de aynı şekilde en öñdin kelimesine rastlanmıştır. Cümledeki kullanımında fiili zaman açısından niteleyerek zaman zarfı görevinde kullanılmıştır.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen en üstünlük derecesi bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Eñ öñdin gerek göre kişi işi

Başarmaz işi süci içen kişi (SN, 2512, s. 365).

Çü işüm vefâdur u göñlüm şafâ

Eñ öñdin uram kendüzümi şafâ (SN, 2557, s. 368).

Eñ öñdin düter şonra tutar yanar

Güzafın mıdur anuñ adı ya nâr (SN, 4734, s. 516).

Kaçan virmek diler bir müflise genc

En öñdin çekdürür yüz zahmet ü renc (HŞ, 1852, s. 68).

3.3.4.4. Aşırılık Derecesi Bildiren Zarflar

Aşırılık zarfları bildiren bir özelliğin bağlandığı nesneye aşırılık derecesi gösterir eylem veya eylemsilere miktar açısından aşırılık bildiren zarflardır. Çok, fazla, azıcık aşırılık anlamı veren kelimelerden birer örnektir (Ediskun, 1999, s. 281).

Korkmaz, bu zarfların eyleme aşırılık anlamı verdiğini ve bunların farklı şekillerde de kullanıldığını belirtmiştir (Korkmaz, 2019, s. 480).

Bu dönemde aşırılık derecesi gösteren zarflar şunlardır; *biraz, /birez, çoğ/çoğ/çok, gâyet, gey, hayli, key, öküş, yavlağ, yig* vb.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen aşırılık derecesi bildiren zarf örnekleri şunlardır:

Uruzuñ üzerine **çok** savaşıdılar (DK, s. 161).

Süleymân Şâh Gazi **hayli** bahâduruluklar itti. (Bâb 2, TVRH, s. 272).

‘Ahd ü peymân üzerine **hayli** zamân turdılar (Bâb 97, TVRH, s. 379).

Pes bal-ıla kayğana urdı. Ayağı **gey** oldu (MN, s. 199).

Gök yüzi **birez** açıldı (MN, s. 271).

Hüsrev’e **yavlağ** hoş geldi (MN, s. 265).

Dervîş olan bil bağlaya tolaplayın **çok** aglaya
Her kanda tolap varısa anda bâğ u bostân olur (YED, s. 77).

Dünyâyâ **çok** gelüp gitdüm erenler etegin tutdum
Kudret ünini işitdüm kaynayuban cûşa geldüm (YED, s. 184).

Görecek yir durur ol dahı iy yār
Veli **hayli** ırakdur ol yire yitmiş (KEMŞ, 289, s. 39).

Şimdi hūd **çok** yaşayan seksen yaşar
Dokşana irer-ise ‘aklı şaşar (GN, I-1, s. 409).

Şanurdi ki tāmda **birez** eglene
Ne bilürdi kim gine tizcek döne (SN, 1442, s. 291).

Kişi kim öküz bigi **çok çok** yiyüp
Murādı yüzün görmege uyıyup (SN, 3362, s. 423).

Erün aşşısı **çok çok** olıcağ
Uz olmaz arada kılıç u bıçağ (SN, 5448, s. 564).

3.3.5. Soru Zarfları

Soru zarfları bir eylemi, eylemsiyi, sıfatı veya bir zarfı soru vasıtasıyla gösteren zarflardır. Eski Anadolu Türkçesinde sıkça görülen ve kullanılan soru bildiren zarfları şunlardır; Niçün, neçün, nedür, nice, nite, neye, ne, nedür, nereye, kanda, kandan, kanca, kaçan, kanı, kanca, kancarı, kancası en sık kullanılan soru zarflarını oluşturmaktadır.

EAT dönemine ait taranılan eserlerde tespit edilen soru zarfları örnekleri şunlardır:

Bunuñ ahvâlî niçedür ve bunuñ hakkında **ne** dirsın ? (Bâb 78, TVRH, s. 360).

Yörgüç kanı, **niçün** gelmedi? (Bâb 98, TVRH, s. 380).

Bu Karamanoglu Engüri'ye geldi dimişdüñ. Hiç aňılmadı, dirseñ ya **kancaru** gitdi? (Bâb 133, TVRH, s. 428).

Mere ozan **nireye** gidersin? (DK, s. 137).

Aydur: Mere ozan **nireye** gidersin? (DK, s. 137).

Eyitdi: “İmdi bundan **nice** kurtılam?” (MN, s. 190).

‘Acabā konşılığumda bir çift ördek vâ, imdi konşı haqqını nice yıkm? (MN, s. 190).

Nuşret **nice** umalum (MN, s. 201).

Din-dârı **nite** gördüñ? Zâhirin bānın **nice** bildüñ? (MN, s. 203).

Pādīşāh sordı: “**Qanda** idüñ ve cānavarları **qandan** bulup getürdüñ?” (MN, s. 215).

Kimsin ve **qandan** gelürsün ve **qanca** varursın? (MN, s. 217).

Bidnūs gildi şordı kim: “**Neye** güldüñ?” (MN, s. 221).

Şeytān çağırdı kim: “Girü **neye** geldüñ? (MN, s. 224).

Dilkü eyirdi: “Benden **neye** ürkersin?” (MN, s. 229).

Atası didi ağlayı iy cānum

Niçün istedüñ ölümümü benüm (SN, 707, s. 241).

Eger Şirin olaydı ol peri-veş

Niçün kaçup uraydı cana âteş (HŞ, 1846, s. 68).

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesi Batı Türkçesinin ilk evresidir. Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi ile yakın ilişki içerisinde. Dil, ses ve yapı bakımından Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkçenin bir devamı olurken tabii bir şekilde bu dönemde ortaya çıkan yeni ses ve şekil özellikleriyle de aynı zamanda Türkiye Türkçesine de temel oluşturmuş bir dönem olması açısından oldukça önemlidir.

Eski Anadolu Türkçesinde Zarf adlı bu çalışmada elde edilen bilgiler dahilinde şunlar söylenebilir:

1. Türkiye Türkçesinde zarf olan kelimeler (dışında) oldukça azdır. Zarf olan kelimeler çoğunlukla başka kelime türlerinden oluşmuştur. Çalışmada izlediğimiz yöntemden de anlaşıldığı üzere Eski Anadolu Türkçesinde de zarf olan kelimeler az, başka kelime türlerinden oluşan zarfların sayısı çoktur.
2. Eski Anadolu Türkçesinde, Türkçenin dışında Arapça ve Farsça kelimelerde kullanılmış ve bunlar etkisini yazılı eserlerde de hissettirmiştir. Bu nedenle bu dönemde çok fazla yabancı kökenli kelimeler kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler ışığında bu dönemde de Türkçe kökenli zarflar dışında yabancı kökenli zarflarda sıkça kullanılmıştır.
3. -(y)Up zarf-fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinde vokali yuvarlak biçimde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde ise -(y)Ip zarf-fiil eki, vokali düz şekilde kullanılmıştır.
4. Eski Anadolu Türkçesinde -(y)Up zarf fiil ekinin dışında -UbAn, -UbAnın gibi genişlemiş şekilleri kullanılmıştır. -UbAn, -UbAnIn şekilleri Türkiye Türkçesinde kullanımı bulunmamaktadır.
5. Zarf-fiil eki olan -ınca ekinin -ç'li (-ınça, -inçe) şeklinin kullanımında görülmüştür.
6. Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılan -dUkdA zarf-fiil ekinin Türkiye Türkçesinde kullanımı yoktur.
7. Zarf-fiil eki olan -ArAk eki, Eski Anadolu Türkçesinde -ArAk şeklinin yanında -UrAk şeklide kullanılmıştır. Ek Türkiye Türkçesinde yalnızca -ArAk şeklinde kullanılmaktadır.
8. Eski Anadolu Türkçesinde sıkça kullanılıp -ınca ekiyle aynı fonksiyonda olan -IcAk eki, Türkiye Türkçesinde kullanımı bulunmamaktadır. Ekin yerini bugün -IncA eki almıştır.

9. Eski Anadolu Türkçesinde sık kullanılan zarf-fiil ekleri olan -(y)U/Ü/I/İ ekleri Türkiye Türkçesinde kullanım sıklığı azalmıştır.
10. Zarf-fiil eki olan -(y)A eki bu dönemde tekrar kelimelerinde sıkça kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde bu zarf-fiil eki tekrar kelimelerinde kullanım sıklığı azalmıştır. Bu ek Eski Anadolu Türkçesinde tekrarlanan kelimelerdeki kullanımlarıyla bugün -ArAk ekinin yerini tutmuştur
11. Eski Anadolu Türkçesinde addan ad çekimi ekleriyle türeyen zarflarda +ra, +ArI<+gArU yön gösterme ekleri, +In, +Un vasıta durum ekleri ile +çA eşitlik durumu eki sıklıkla kullanılmıştır +DAn çıkma durumu eki sonra edatıyla, +(y)A yönelme durumu eki ise değin edatıyla sıklıkla kullanılmıştır.
12. İsimden isim yapım eki olup, isimlerde yer, alet, topluluk isimleri ve sıfatları yapan -lık, -lik ekinin zarf yapma görevinde kullanımı oldukça azdır, çoğunlukla zaman isimlerine gelerek zarflar oluşturmuştur.
13. İsimden isim yapım eki olup, isimlerde sevgi ve küçültme bildiren -cık, -cuk ekinin, zarf görevinde kullanımı taranılan eserlerde çok az örneklerine rastlanmıştır.
14. Addan ad çekim eklerinden olan +DAn çıkma durumu, +DA bulunma durumu ve +IAr çokluk ekleri ile kurulan zarflarda, çoğunlukla zaman bildiren isimlere gelen ekler ile zarflar oluşmuştur.
15. Orhon Türkçesi ve Uygur Türkçesinde kullanılan zarf-fiillerin büyük benzerlik göstermesinin dışında Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan zarf-fiil ekleri çoğalmış ve işlevleri genişlemiştir. Çalışmada bunlara yer verilmiş ve Eski Türkçedeki kullanımları dışında bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan zarfların bir kısmının temelini de Eski Türkçeye ve Eski Anadolu Türkçesine dayandığı belirlenmiştir.
16. Bu dönemde kelime gruplarıyla oluşan zarflarda; tekrar grubu, edat grubu, zarf-fiil grubu, bağlama grubu ve kısaltma grubu en çok zarf türeten gruplardan olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Atabay, N.-Özel, S.- Kutluk, İ. (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara TDK Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bayat, F. (2003). *Türk Dili Tarihi (Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Dili)*. Ankara: Kendi Yayınları
- Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: TDK Yayınları.
- Beserek, A. (1991). *Türkçede Cümle Yapısı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Türkçe Dilbilgisi*. Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bilgin, M. (2013). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boz, G. G. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Buran, A.- Alkaya, E.-Yalçın, S.K. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri Güneybatı Oğuz Grubu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cemiloğlu, İ. (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara: TDK Yayınları.
- Çağatay, S. (1948). “Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları”, DTCF. Dergisi, V/1 (1948), s. 352-368; II. Partisipler, V/2 (1948) , s. 525-552; III. Gerundiumlar, V/3. s.27-47.
- Delice, H.İ. (2012). *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan Kitap Yayıncılık.
- Demir, T. (2004). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Dilçin, C. (1991). *Süheyl ü Nev-bahâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Durmuş, O. (2012). *{-(y)ArAK} Zarf-fiil Ekinin Kökeni Üzerine*. Türkbilig, 19-60
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2001). *Üniversiteler için Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ekici, E. (1992). *Yazım Kılavuzu*. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Emre, A. C. (1943). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaa.

- Gabain, A.V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Gencan, T.N. (1974). *Dilbilgisi*. Ankara: Kanaat Yayınları
- Gül, M. (2008). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Sınıflandırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mersin
- Gülensoy, T. (2005). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsevin, G. (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Güneş, S. (2002). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: Çağlayan Kitabevi.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: DTCF Yayınları
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi
- Doğan, İ. A. Ö. (2016). *Dünya Dilleri ve Türkçe*. Ankara: Gece kitaplığı Yayınları?.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2011). *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2019). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Karaörs, M. (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Karaşah, Z. Ş. (2006). *Dede Korkut Hikâyelerinde Sıfat-Fiiller ve Zarf-Fiiller*. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars.
- Kaya, H. (2020). *Ahmed-i Dâi'nin Tıbb-ı Nebevi Adlı Eserinde Kelime Grupları*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi. Erzincan.
- Koç, N. (1992). *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılab Kitabevi Yayınları
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Marzubân Bin Rüstem Marzubân-nâme Tercümesi Destûr-ı Şâhî*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2018). *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2004). *Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 99-105.
- Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Fenomen Yayınları.
- Kükey, M. (2003). *Türk Dilbilgisi*. Samsun: Cem Ofset Yayınları.

- Mazıoğlu, H. (1974). *Kitābu Evsāfi Mesācidi'ş-Şerife*. Ankara: TDK Yayınları.
- Mengi, M. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Napolnova, E. M. (1994). *Edebi Eski Anadolu Türkçesinde Bazı Genel Özellikler*. TDAY, Belleten, 331-334.
- Ölmez, M.(2021). *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, M. (1995). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz kitabevi.
- Özkan, M.&Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi(Kelime Çözümlemeli)*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayıncılık.
- Özkan, A. (2001). *İsnat Grubunun Yapısı ve Görevleri*. Arayışlar, İnsan Bilimleri Araştırmaları, 5-6
- Özkan Nevzat -*Dlk Sıfat-Fiil Ekinden Yapılmış Zarf-Fiil Ekleri ve Gagavuz Türkçesi 'nde Bir Zarf-Fiil Eki: DİCAAn(An)*, 3. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996, Ankara 1999, s.891-900
- Özmen, M. (2014). *Türkçede -Ken Zarf-Fiili*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öztürk, E. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şahin, H. (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tatçı, M. (1991) *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Teker, A. D. ve diğerleri (2010). *Üniversiteler için Türk Dili El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Tiken, K. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde Edatlara Kurulan Zarf-fiillerin İfade ve İşlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Cilt 45, 396-428.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri Giriş*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Dîvanı*. İstanbul: Tercüman 1001 Eser Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*. İstanbul: TDK Yayınları.
- Yavuz, K. ve Saraç, Y. (2018). *Âşık Paşazade Osmanogullarının Tarihi Tevârih-i Âli*

Osmân. İstanbul: Bilimevi Basın Yayınları.

Yelten, M. (2019). *Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Arel Üniversitesi Yayınları.

EKLER

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 30/05/2024
Tez Başlığı : ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ZARF Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 16 'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
30/05/2024
Adı Soyadı: Türkan SAMİ Öğrenci No: 2101200006 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR.
Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: 30/05/2024
Tez Başlığı: ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE ZARF Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
30/05/2024
Adı Soyadı: Türkan SAMİ Öğrenci No: 210100006 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> _____ Dr. Öğr. Üyesi Ömer KÜÇÜKMEHMETOĞLU Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr Faks: 0-4782117523 E-posta: lisansustuegitim@ardahan.edu.tr Telefon: 0-4782117522

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Türkan SAMİ

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : 2013/2017 Çağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2021/2023 Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili

Bildiği Yabancı Diller :

İş Deneyimi

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar:

İletişim

E-Posta Adresi: 1

Tarih

